

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

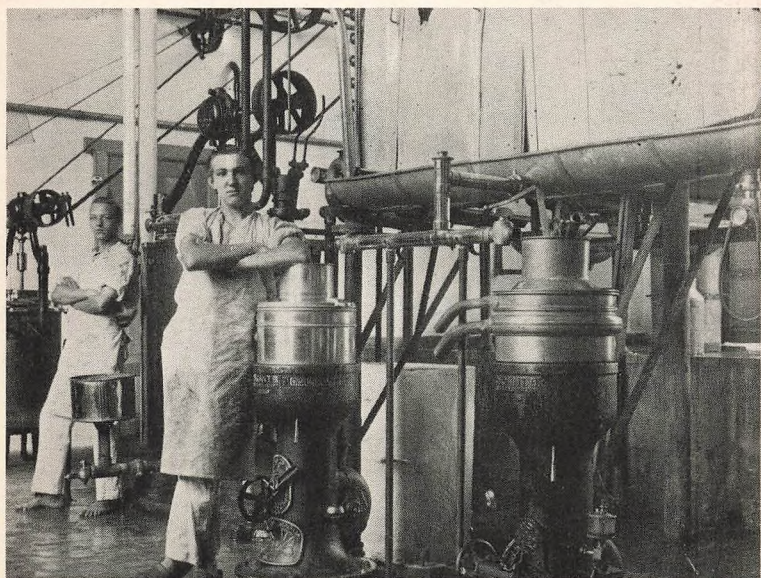
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Marius Schildt

ET JÆVNT
OG
VIRKSOMT LIV

Marius Schildt

Et jævnt og virksomt liv

Erindringer 1901-81

Sønderjyske Levnedsløb

Nr. 21

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

Åbenrå 1982

Udgivet med støtte fra
Sønderjyllands Amtskommune og
Sparekassen Sydjylland, Vojens

Redaktion: Jørgen Witte og
Lars N. Henningsen

ISBN 8774060449
P. J. Schmidts bogtrykkeri A/S, Vojens

Indhold

Mit hjem	7
Dagligliv	10
Den tekniske udvikling	17
Far og mor var danske	20
Bedstefar var socialist	22
Mine brødre i Første Verdenskrig	27
Skolegang	32
Sammenstød med pastor Schmidt i Skrydstrup	36
Min konfirmation	42
De tyske gendarmere	44
I lære på Over Jerstal mejeri	50
Fred og revolution	56
Den »røde mejerist«	60
Arbejdsløshed og smalhans i 20'erne	63
Møde med nazismen	73
Mælkehandler	77
I kooperationens tjeneste	79
Besættelsesårene	82
D.U.I. 1937-67	89
Aabenraa efter krigen	91
Kampen om kolonihaverne	94
Far endte som socialist	99
Efterskrift	101
Noter	104

Mit hjem

Når man er kommet op i årene og har vænnet sig til pensionistalderen og de daglige pligter har indskrænket sig, kan man eftersom de stille stunder bliver flere, give sig tid til at foretage et tilbageblik.

Min tid begyndte i 1901, men jeg husker enkelte ting fra før skoletiden 1908. Mit hjem lå ved den gode chaussé, der gik fra Toftlund over Bevtøft, Skrydstrup og Vojens til Haderslev. Hjemmet var en hedejendom på ca. 11 hektar mager jord, der lå ca. 300 meter nord for kommunegrænsen Bevtøft-Skrydstrup. I dag er ejendommen revet ned og chausseen sløjft, da der blev lavet flyveplads i 1942-43. Mine forældre – Christoph Heinrich August Schildt og Maren Hansen født Gubi fra Bevtøft – havde boet i Bevtøft de første otte år efter vielsen i 1892, og alle vi børn – Peter, Anton, Emil, Maria og jeg selv – er fødte i Bevtøft.

Jeg var den yngste, og tre måneder efter min fødsel købte mine forældre det forfaldne husmandssted ved landevejen Bevtøft-Skrydstrup nord for skellet ved plantagen. Det havde fået navnet »æ Polthus«. Prisen var 2900 Mark. Der var ingen indført gæld, men far fik ved hjælp af et par af de gårdejere, hvor han tidligere havde tjent, mod kaution i Haderslev Bank 1000 Mark. Resten 1900 Mark skulle afdrages med naturalier, idet de tidligere ejere, arbejder Martin Hansen Vejøl og hans kone Sophie, havde købt et hus med et par tønder land ved Uldal-vejen. Manden var lille og klejn og dårlig til bens, konen derimod en stor, kraftig dame og ædedolk, forkælet i opvæksten og havde ikke lært at arbejde. »Lad det skidt arbejde, der er skabt dertil« var hendes valgsprog – »Æ æ fra en fire hestes

gård«. Hun kunne ikke som vi andre leve af futmælk, så hun hentede næsten al den mælk, fars køer kunne producere i de første år. Det var drøjt for mine forældre, men de fik hurtigt gælden kvittet af.

Der var kun tre-fire tønder land under kultur, et par magre køer og nogle høns var hele besætningen, og ca. 20 tønder land lå hen i hede. Ejendommen var omgivet af hede på tre sider, kun mod Skrydstrup var der dyrket op. Der lå seks spredte ejendomme og et par jordløse huse og forbindelsen mellem disse var vejspor og stier gennem heden, og det var mest ældre folk, der boede der. Vi havde alle en lang granstang liggende, og trængte vi til hjælp, blev et håndklæde sat på stangen og stillet op mod husets ende, så kom naboerne og alle var villige til at hjælpe. Det var bare galt, når der skulle læge eller dyrlæge til, for ingen af dem havde heste og vogne. De større brug lå længere borte og kom man til dem om kørselshjælp, var der altid betænkeligheder, for gårdejerne havde aldrig tid. Kun hvis en af småbrugerne tilbød at læsse møg en dag eller hjælpe i høsten, kunne et køretøj bevilges.

Far og mor overtog hedelodden den 1. november 1901. Der var ingen indavlet høst bjærget, så de måtte købe roer og halm til vore to magre køer, og far gik i heden med lyngleen og bjergede lyngtop og hvidt mos og mosegræs i en sæk, og det gav køerne huld. I de første år lånte han om søndagen et spand heste om foråret og fik sået og plantet kartofler mod at tække for bønderne. I vintermånederne var der skovarbejde i plantagen, i et sjak på fire-seks mand. Skoven var underlagt den tyske stat, og der var en skovfoged med tysk indstilling og flot kasket. Alle måtte knokle hårdt med træstammerne for at tjene en dagløn. De svære stammer måtte bæres ud til en af brandvejene, der førte igennem skoven. Far anskaffede i løbet af et par år en hest, som han tog med i skoven og den slæbte stammerne ud. Den tjente føden, men den kunne også få lidt grønt

græs og grønt mos under træerne. Når de arbejdede i den nordlige ende af skoven, kom sjakket med far hjem og fik varm kaffe til madpakken. Alle havde en halv flaske brændevin med, den kostede kun en 20 Pfg. dengang, så de fik alle en varm kaffepunch, og når de så var gået, fik jeg travlt med at slikke de sidste punche og sukkerresterne i kopperne, – højrehånds pegefinger havde travlt. Der kunne også sommetider falde et stykke pølsemad af, når en ikke kunne spise sin madpakke op, og det var jo bedre end mors evige fedtemad.

Det var en svær omstilling for mine tre ældre brødre at komme fra Bevtoft skole og til Skrydstrup. Der var 3 km hård landevej (chaussé) til Skrydstrup skole, ingen læ på højderyggen, og fodtøjet var dengang jernbeslåede træsko. De blev døbt »Polthusunger« og det kostede mange blodige næser, før de var anerkendte i Skrydstrup skole. De fik også pligter pålagt hjemme, for mor var ikke fysisk stærk og lille af vækst. Hun syede meget for fremmede, og det blev mest betalt med naturalier, for vi var jo seks munde ved bordet hver dag og vi sled meget tøj.

På huset var der store udgifter til cement. Væggene var revnede og klinet med mosedynd, og taget var lyng. Far var jo tækkemand, og han fik efterhånden så meget taghalm samlet, at huset blev ordentligt tækket. Bedstefar var kampestenmurer, han kom engang imellem og fornyede murene. Husets ene væg var sat op af skæretørv, men den blev dog efter overtagelsen erstattet med en betonvæg, idet vi havde sand og mindre sten nok. Gulvene var almindelige brosten, så dem har jeg lært at gå på, men efterhånden blev de glattet af med cement og stuerne belagt med brædder. Vi børn skulle tage hver en kampesten, vi fandt med hjem. De store blev flækkede og de mindre blev blandede med sand og cement og blev brugt til cementgulv i huset. Det var bedre end stampet ler. Der var ingen revner og det kunne vaskes. Det var godt mod lopper

og mus, de kunne ikke trives mere. Fra min fem-seks års alder kan jeg huske, at huset var i nogenlunde stand, med kønne cementgulve overalt. Disse blev bestrøet med hvidt sand, det var mit arbejde. Jeg havde min lille spand og skovl og ville gerne hente sand i kulen.

Efterhånden blev huset pynteligt, men udhus og stald skulle forbedres og forstørres. Far fik hvert år et par tønder hede under kultur og besætningen af dyr voksede. Ved fælles hjælp og sparsommelighed blev ejendommen forbedret og al jorden opdyrket fra hede til agerjord. I 1920 afstod mine forældre ejendommen til min bror Emil med en besætning på 5 malkekøer og 10 styk ungvæg og 12 svin samt en god hest.

Dagligliv

Det var et drøjt arbejde at kultivere hede. Vi børn ruskede den grove lyng, bandt den i knipper, som blev solgt til mejerierne i Bevtoft og Skrydstrup som optændingsmateriale. Noget brugte vi selv til at tænde op med, og far fandt hist og her i heden mosepletter og skar tørv. Lyngens top blev anvendt til foder blandet med mos og »Katskæg« (stift hedegræs), og hvad dyrene ikke åd, brugtes til strøelse, så vi kunne få en mødding at gøde jorden med.

Hedejorden var svær at pløje første gang, der skulle stærke redskaber og seletøj til hestene og de måtte rykke hårdt i ploven. Far lejede gerne et spand gode heste og en karl fra en gård en søndag. Så lå jorden hen vinteren over og i foråret harvede vi lidt med vor egen hest og plantede kartofler. Rødderne af lyngen gik let i forrådnelse og blev til givtig jord. Sikke fine kartofler, det gav, de var glasklare og ikke så store. De blev solgt i Haderslev på torvet til store priser, det var kun for velhavere.

Det var en festdag, den mandag med de første nye kartofler i kassevognen. Der var gået et par dage med at få dem sorteret og vejte af i 10 pounds poser og 50 pund i små sække. Vi kørte hjemmefra kl. 5 om morgenen. Mor og far sad forrest på en sæk kartofler, og vi børn måtte skiftes til at komme med. Der blev først gjort holdt i »Thyreshul«, en landevejskro mellem Styding og Hammelev. Hesten fik vand og et foder i muleposen og vi tre gik ind i krostuen. Far fik en punch, mor en kop kaffe og jeg en sodavand, men jeg måtte ikke drikke den ud på engang, den skulle holde hele dagen. Men den var væk, inden vi nåede torvet i Haderslev ved 8-tiden.

Der kom liebhavere nok, men det var arbejderkunder, de kunne ikke betale så dyrt for kartofler, 2-3 gange mere end den sædvanlige pris. Hen på formiddagen kom det rigere publikum, grøntsagsforretningsindehavere og bankfolk og andre bedrestillede. De købte fra 50 til 100 pund, men så skulle vi køre dem hen, hvor de boede. Mor havde papir og blyant med og skrev op, og inden middag var alle solgte. De fleste betalte til mor mod kvittering, enkelte betalte til far ved leveringen, som vi fik travlt med i middagstimen. Der faldt også nogle steder et godt stykke kage til mig og småkager. Vi kørte så om til Søndertorv, hvor der var en kælderbeværtning, mutter Hesse kaldte vi den. Der kunne vi få en billig kande kaffe til vort medbragte brød.

Mor havde været i byen og købt tøjrester, tråd og garn m.m., og hvad hun kunne købe billigt, og midt på eftermiddagen gik det hjemad. Da var vognen ikke så tung og hesten var også mere »jæver« på hjemvejen, men der skulle stoppes i »Thyreshul«. Hesten skulle have vand og et par skiver tyk rugbrød. Far fik en punch i en fart, men mor og jeg blev på vognen. Vi var hjemme ved fem-tiden og mine brødre og Barry, vores hund, ventede på os. Mor havde jo lidt »bom« i tasken til deling.

I min brors optegnelser finder jeg en episode, som jeg ikke selv kan huske. Vort hjem lå jo ved landevejen, og der kom mange »bosser«, landevejsbisser. Ikke alle var behagelige. Mor var ikke glad for at være alene hjemme. Far fik så fat i en halv voksen Sct. Bernhardshund, ikke helt ægte, men det var den bedste hund, jeg har kendt. Den blev otte år. Efter den fik vi en ægte Sct. Bernhard, der kun blev fem år, og så en tredie. De havde alle fællesnavnet »Barry«, men den første Barry var den bedste. Vi to voksede op sammen og var gode venner. Min bror fortalte, at jeg kravlede hen til Barrys trug, når den ikke havde spist op, men så kom Barry, skubbede mig forsigtigt til side og tømte truget. Da jeg havde lært at gå på de ujævne brosten i køkkenet, fulgte Barry mig overalt. Det var en hjælp for mor, der havde nok at se til med alle vore dyr, når mine brødre var i skole.

Men Barry passede også godt på mor. Kom der en »bos«, placerede Barry sig mellem mor og ham. Mor spurgte, om de var sultne, så smurte hun to fedtemadder, som de fleste takkede for og gik videre med. Barry fulgte dem på vejen og et stykke ad den. Det hændte, at en enkelt kunne smide fedtemaden i vejgrøften, så var der bid for Barry. Det kunne ikke nytte, at de snakkede til den. Barry lod sig ikke klappe af fremmede, den bed ikke, men knurrede og viste tænder. Det var nok.

En dag – jeg har vel været to-tre år – var jeg forsvundet. Jeg plejede at løbe min far i møde, når han kom fra tækkearbejde. Mor kunne jo se langt til alle sider og slap mig løs, når han var inden for sikker synsvidde, og Barry fulgte med. Den dag var mor optaget af en skrukhøne, som netop havde fået kyllinger, og så stak jeg af mod far, der plejede at komme ad Uldalvejen. Da mor opdagede mit og Barrys forsvindingsnummer, kaldte hun, men kunne ikke se os. Hun gik lidt fra huset og hørte så Sofie Vejøl kalde.

Deres hus lå jo ved Uldalvejen, og der var et par grimme mosehuller ved vejen.

Hendes hund, en puddel ved navn Lustig, havde hørt Barry gø ovre ved mosen og stak derover og Sofie bagefter. Der lå Barry og gøede med mig imellem sine forben ved mosehullet. Dens bagkrop var våd. Sofie kendte Barry. Hun måtte godt tage mig ved hånden, og vi gik mor imøde. Jeg var ikke våd. Barry havde spærret vejen for mig. Der faldt en stor sten fra mors hjerte, da Sofie slap mig, så jeg løb hen til mor. Hun takkede Sofie, der skulle komme med os hjem og få en kop kaffe. Og Lustig og Barry fik hver deres klap og hver en skål mælk og venlige ord. Den dag i dag – ca. 79 år efter – tænker jeg, når jeg ser en Sct. Bernhardshund, på den episode. Var jeg faldet i mosehullet, havde det været forbi.

Da far kom hjem, tog han straks til Bevtoft, over til min onkel Ogge Gubi. Han var bødker i Bevtoft, og far købte et stort skoldekar. Det kom næste morgen med postvognen, der kørtes af Jens Rossen, som hentede posten ved det første tog i Skrydstrup. I det kar blev jeg spærret inde, til jeg blev større og fornuftigere, – altså når der ikke var nogen til at passe på mig.

Vort opholdsrum var også sovekammer. Der havde vi den bedste kakkellovn. Der var to store sengesteder, mine tre brødre i det ene, og mor og far og jeg i det andet. Men så snart min ældste bror var 11 år, måtte han som alle småfolks børn dengang ud og tjene, og så kunne jeg flytte. Der gik kun et par år, så var jeg alene.

Mor havde flere spændende ting med fra Haderslev. Engang var det en nystålampe til petroleum, så kunne hun bedre se til syning og far avisen og vi børn til lektier og anden læsning omkring bordet. Det åbne ildsted husker jeg ikke. Det var blevet erstattet af et fritstående komfur. Udenfor havde vi en fritstående gruekedel, hvori mor

kogte kartofler hver dag. De kønneste blev pillet til middagsmaden. Resten var til grisene, hønsene og Barry, som ikke var så glad for kartofler. Til den kogte mor en grød af svinekorn, der blev overhældt med futmælk.

Ja, grød og futmælk var også mest vi andres kost, men det var boghvedegrød, – vi sagde »tarregrød«. Det fik vi sommetider tre gange dagligt (21 gange ugentligt). Så slemt var det nu ikke, men brød var jo dyrt, så det gav kun højst to rundtenommer fedtemad. Ellers var det grød eller varmede kartofler for resten. Men mætte er vi altid blevet og sunde var vi også. Vi slagtede en gris hvert halve år. Det var en stor festdag. Tidligt om morgenen skulle vi have skoldekarret klart og vandet i gruekedlen i kog, til slagteren fra Bevtoft kom. Han skulle først have en kop kaffe og en punch sammen med far. Men så måtte grisen ud af stalden, fik en for panden af en stor hammer, blev smidt op på det omvendte skoldekar og blev stukket. Mor tog mod blodet i en bakke og en spand og måtte røre, indtil blodet blev koldt.

Jeg skulle stå og holde grisen i halen. Det var jeg ikke så glad for, men det blev lettere med alderen. Jeg havde jo kun vore dyr som legekammerater, havde ingen jævnaldrende søskende og heller ikke kammerater i nabolaget. Derfor var der altid gråd og tænders gnidsel, hver gang far solgte et dyr, kalv, gris, men dog mest Lises årlige føl. Allerværst var det, at Lise også blev solgt, for vi skulle have en stærkere hest. Den sidste nat, vi havde Lise, kunne jeg ikke sove. Jeg listede op en gang og gik ud og gav Lise en kop havre og et klap. Om morgenen skulle jeg i skole, jeg var lige begyndt, og da jeg om eftermiddagen kom hjem, var Lise væk. Men så kom far med en køn, ung hest, og Lise blev glemt.

Tilbage til slagtingen. Efter at grisen var død, skulle far og slagteren have »stikpunch«, og grisens vægt blev diskuteret. Imens fyldte mor og jeg det kogende vand i

karret fra gruekedlen, og slagteren kom og slog en sjat koldt vand i og mærkede med hånden. Vandet skulle være 70-75 grader varmt. Så blev grisen dypet ned under vandet, indtil hårene slap. Far kom med stigen, som blev lagt oven på karret, og grisen kom op af badet og blev skrabet. Slagteren ordnede kroppen med et skrabejern. Far og jeg fik hver en kniv og pudsede tærne. Når grisen var køn og ren, blev bagbenene bundet til stigen, og den blev rejst op ad muren. Det var jo et hårdt nap for slagteren og far, men mor havde kedlen klar, og så gav det en punch igen. Så skar slagteren grisen op og tog indvoldene ud.

Jeg stod spændt og ventede på blæren. Den skyllede slagteren lidt af og blæste den op med munden, så havde jeg en fin luftballon at lege med, indtil den punkterede. Derefter hang den på et søm til nytårsaften, hvor far lavede mig en »rummelpot«, og så måtte jeg gå rundt i nabolaget og synge rummelpotvisen, mens jeg med fingeren håndterede den stump tækkerør, der var stukket gennem blæreskindet, som var bundet rundt om en brun potte. Det kunne give kønne, dybe toner til sangen. Så ønskede man godt nytår og fik nogle småkager og bekkenødder i den medbragte pose. Somme steder gav det et æble, og et sted fik jeg altid en appelsin. Efter rundturen til naboerne kom jeg hjem med en god posefuld. Derpå blev nytårsaften fejret, – mor havde også bagværk, men jeg havde jo min egen forsyning.

Tilbage til slagtingen endnu engang. Lever, hjerte, nyrer og brugbare tarme blev sorteret fra. De sidste blev skyllet, skrabet og vendt et par gange, og var så tjenlige til de forskellige pølser. Til sidst hang grisens to halvkroppe på stigen til over middag for at køle af. Så skulle der parteres og flås. Stykkerne blev lagt ned på et stykke rent linned på stuegulvet til andendagen, hvor de blev hængslet.

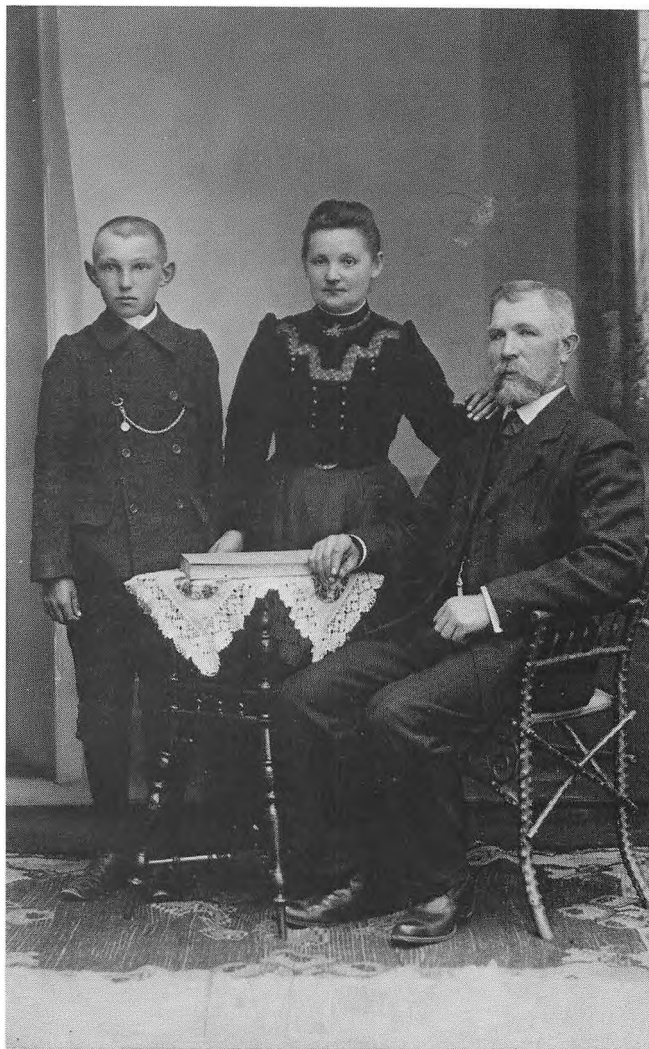
Efter middagsmaden tog slagteren hakkemaskinen

frem, og der blev stoppet pølser. Til kaffetid var det overstået. Efter kaffen og en punch og betaling pakkede slagteren sine remedier sammen – de var blevet afvasket af mor – og gik hjem. Tilbage var at lave »sortpølse« (blodpølse). Alt, hvad der var til overs af tarme, blev fyldt med blod tilsat gryn. Det måtte jeg hjælpe mor med. Pølserne blev kogt i gruekedlen. Var der ikke tarme nok, blev resten af blodgrøden bagt på panden til blodpandekager. Ja, det var en oplevelse to gange årligt!

Jeg har ikke oplevet de samme kår som mine brødre og andre småfolks børn, der måtte ud at tjene. Mor blev lidt svagelig og jeg måtte hjælpe hjemme. Jeg måtte tage min tørn med og til samme tid malke og ordne dyr inden skoletid. Og far var en »filur«, – for den første gang, jeg kunne malke en ko ren, gav det en »Groschen« (10 Pfg.), men så *skulle* jeg malke. Det samme gentog sig ved det andet arbejde, pløjning osv. Så gav det »hæderlig omtale« og en Groschen, og så var jeg leveret. Vor ejendom var nu betydelig udvidet, og far havde næse for økonomi. Al vor hede var under kultur og husdyrbesætningen voksede, så der var mere arbejde. Efterhånden kvittede far sit udearbejde, hans helbred var ikke så godt i 50'erne, så han måtte tage det mere med ro.

Men hvor var det synd dengang for mine brødre og andre tjenestedrenge. Som de første måtte de op om morgenen for at ordne kreaturer, malke og få kalve og får m.m. på græs, en to-tre timers arbejde inden skoletid og tit ingen tid til morgenmad, så en klemme i hånden og til skole kl. 7. Tit kom de for silde, men lærerne måtte jo se gennem fingrene med dem, for deres arbejdsgivere sad i skolerådene og de kommunale råd. Og de sølle knægte havde ingen ret nogen steder. Min far sagde: »Sådan er det, jeg var kun 6 år, da jeg kom ud og tjene.«

De særlig kvikke kunne fra 12 års alderen få dispensation fra skoletiden. Så skulle de kun til skole hver onsdag

Marius Schildt som 13-årig sammen med forældrene Christoph Heinrich August Schildt (1867-1950) og Maren Hansen født Gubi (1866-1924). Billedet er taget i august 1914. Broderen Anton havde billedet med sig ved fronten, og det lå blandt de få ejendele, som blev tilsendt familien sammen med meddelelsen om, at han var faldet på ærens mark.

Marius Schildts barndomshjem på Skrydstrup Mark¹⁰⁰, fotograferet før 1913.

Bedsteforældrene Nikolaus Peter Geertsen Schildt (1837–1915) og Anne Marie født Schulz (1840–1915), fotograferet ca. 1912–13 foran deres hus på Hyrup Mark ved Bevtøft.

og lørdag formiddag i sommertiden. Det kunne ordnes af sognepræsten og formanden for skolekommissionen, – det var jo en bonde. Mine tre brødre har alle nydt denne gunst, men har måttet arbejde hårdt for deres merfortjeneste. Skoletiden var dengang fra syv morgen til fire om eftermiddagen. Så var der 1½ times middagspause og vi som havde langt til skole, havde madpakke med, og kunne tjene en pose »bom« (bolsjer) ved på trækvogn at hente varer på stationen i Skrydstrup til købmand og bager.

Men de sølle tjenestedrenge måtte løbe i plads for at sluge middagsmaden og helst lidt ekstra arbejde, inden de kunne løbe tilbage til skolen igen. De blev ikke alle steder behandlet lige godt – lussinger, ingen fritid, og tit dårlig mad og så om natten sove i et hummer i stalden sammen med karle. Og det var ikke alle gode børn at dele seng med. Mange var perverse, beskidte og havde lus-fnat, ringelorme og andet som de besmittede drengene med.

Lønnen var heller ikke den bedste. Derfor kunne det før 1. verdenskrig i 1914 knibe for bønderne at få gode medhjælpere. Lønspørgsmålet var hovedtemaet ved bøndernes sammenkomster, møder i landboforeninger, mejerigeneralforsamlinger m.m.; jo de gik frem med et godt organisationseksempel.

Den tekniske udvikling

Den maskinelle forbedring skred vældigt frem indtil 1914. De første græsslå- og høstmaskiner kom frem, først aflæggeren, så selvbindere, derpå såmaskiner og tærskemaskiner med hestegang. Traktorer var der kun enkelte af før krigen. Hestebestanden måtte forøges, eftersom hestekræfterne afløste menneskekræfterne. Men det var en god tid for landbruget. Det store Tyskland kunne bruge alt, hvad der blev produceret. Der var afsætning på alt til de

voksende industribyer, og der var ingen klassificering. Gamle kreaturer, heste, svin og store og små kartofler – alt kunne tyskerne bruge.

Far købte også en lille tærskemaskine, som skulle trækkes ved håndkraft af to mand. Den blev kaldt »æ minniskplauer« og blev ikke populær. Efter et par år blev den ombyttet med et større tærskværk med hestegang, så vor nye hest, Fritz, fik mere at bestille. Selv om vi boede ensomt og havde langt til naboerne, var det ikke ensomt, idet der jo stadig var trafik på landevejen. Mange fra Bevtoft og omegn måtte gå til Skrydstrup eller Vojens for at komme med toget til Haderslev. Tit kom de til døren og bad om en kop vand. Nogle bad om lov til at sidde ned, »bøje benene« lidt, men de vidste jo, at mor ikke var så »fedde« med en kop kaffe. Til gengæld puttede de en skilling i min sparebøsse, der stod i køkkenvinduet.

Men så blev cyklerne almindelige omkring 1905-06, og da det var en god jævn vej, blev der mere trafik. De første cykler var uden frihjul og bagbremse, men et årstid senere kom de med frihjul. Den første cyklist med frihjul jeg så, var Jørgen Schmidt, Glasergård i Bevtoft sogn. Jeg stod og spekulerede, når han cyklede forbi, for han gav tre tramp og holdt så frihjul. Det kunne jeg ikke forstå. Far købte hans gamle cykel og fik det lært efter lidt besvær, men han blev aldrig den store cyklist. Binde sine tækkeredskaber på cyklen kunne han da, det var lettere end at bære dem.

Men når mine brødre kom hjem på søndagsvisit, fik de lært at cykle, og der gik ikke mange år, inden de selv fik en cykel. Brugte cykler handlede for 10-25 Mark, nye cykler kostede omkring 100 Mark. Da jeg var ti år, fik jeg fars cykel, for så kunne jeg tage til skolen en halv time senere hjemmefra og nå hjem en halv time før og hjælpe til. Som 11-12 årig var jeg ferm til at lappe cykler. Den hårde chausse forårsagede tit punktering. Jeg fik købt en god fodpumpe og lappegrej og kunne hjælpe, hvis

ikke hullet på slangen var for stort. Og jeg tog min betaling – jeg måtte jo købe nyt lappetøj og pumpe engang imellem.

Biler kom der også forbi. Det var læger, dyrlæger og større forretningsfolk, der lagde for. Jeg husker vistnok 1907 den første bil, der kørte forbi mit hjem. Der var jo fladt terrain, og vi stod hele familien ude ved vejen og så den køre forbi og videre. Min tredieældste bror Emil havde fået det hele med. Han for ind i køkkenet og fik fat i et stykke papir og tegnede bilen – en åben »Adler« med store karbidlygter og tudehorn med bold, gearstængerne sad udvendig ligesom håndbremsen. Føreren havde store briller på, og der var kaleche at slå op. Alt dette og mere fik min bror med på tegningen, der hang længe på væggen i køkkenet og blev beundret af mange. Der gik ikke lang tid, før der kom flere biler om dagen, og også motorcykler.

Telefonen gjorde sit indtog omkring 1910, og det var mest hos forretningsfolk, store embedsfolk, læger og dyrlæger m.m. Jeg husker, vistnok i 1911, at far gav mig ordre til i middagspausen i skolen at gå hen på stationen i Skrydstrup og ringe til min onkel Hans Henrik Gubi i Nustrup, der havde mølleri og kornforretning, om at levere far noget kornfoder, hørfrøkager til svin og kreaturer. Stationsforstanderen ringede op på tysk og fik forbindelsen. Jeg skulle så snakke ind i tragten, og gav mig til at snakke tysk, for det troede jeg, at man skulle, og råbte alt for højt. Onkel og stationsforstanderen fik mig dæmpet ned og til at snakke dansk, og jeg fik ordnet hvad jeg skulle. Et par skolekammerater var med mig, og de kunne så attestere at jeg havde snakket i telefon. Og jeg var vigtig og dagens helt. Min onkel kom på besøg nogen tid efter og kaldte mig tysker og jeg blev drillet.

Far og mor var danske

I de danske hjem som mit blev der sunget meget, og både mor og far havde været medlemmer af en sangforening, og vi læste danske bøger. Vi fik gennem Sprogforeningen »Børnebladet«, og der skulle skrives danske stile, som blev sendt ind, så fik man en bog som præmie. Jeg har fået Robinson Kruse, Gøngehøvdingen, Erik Menveds Barn-dom og flere. Jeg blev en læsehest og det varede ikke længe før jeg også læste tyske aviser.

Vores nabo, som var tysk banearbejder, holdt Schleswigsche Grenzpost. Min bedstefar holdt flere tyske socialistiske blade og Hamburger Fremdenblatt. Far og et par naboer holdt Haderslev Dagblad, et søsterblad til Hejmdal. Hejmdal var lokalt mere Åbenråpræget, og vi boede jo nærmere Haderslev. Jeg havde dem i min egen trækasse i et hjørne i køkkenet. Mor og far var derimod mest glade for de gamle aviser til optænding og »fidibusser«, som var en sammenvredet papirstrimmel, hvorved de kunne forplante ilden fra ildstedet og lampen. Far pralede tit med at kunne nøjes med én tændstik daglig. Han tog flagermuslygten med ind til sengen om aftenen og brugte en tændstik om morgenen til at tænde den med. Ved hjælp af fidibusser forplantede han derefter ilden til køkkenlampen og komfuret og kakkellovnen, hvor der var lagt fyr tilrette af aviser, grankogler og kvas. Jo, de forstod at spare dengang.

Far og mor deltog i mange møder i Bevtoft Forsamlingshus sammen med enkelte af vore naboer. Var det dårligt vejr, skiftedes de til at køre, men var vejret godt, gik de. Der var ca. 3 km. Jeg var meget alene om aftenen, men var ikke bange, – jeg havde jo Barry, vores gode Sct Bernhardshund, og bare jeg havde læsestof gik tiden hurtigt. Jeg fik mange bøger forærende af naboer, familie og venner. Da jeg var seks år bagefter mine brødre og de

kom tidligt ud at tjene, blev jeg den, der havde været mest hjemme. Jeg blev vistnok en del gammelklog, da jeg altid kun var i voksent selskab. Der var ingen børn i min alder i nabolaget, men jeg lyttede og skulle nok få med, hvad far og andre snakkede om. Og efterhånden som jeg blev større, snakkede jeg jo med. Sommetider fik jeg et blik af far, når jeg skulle »holde mund«. Når far havde været til et møde, fortalte han om det, når han kom hjem, og han kunne huske godt og var en opmærksom tilhører. Tale-gaver som andre havde han ikke, men han ville gerne fortælle, og disse egenskaber har jeg arvet.

Hvert år havde de tre store nationale foreninger et stort årsmøde med H. P. Hanssen og andre fremtrædende ledere som talere. Et af de største møder blev holdt i Haderslev i juni 1914, et par måneder før Verdenskrigen brød ud. Der blev snakket om krig, da den tyske ekspansion bredte sig. Og der blev opposition og megen diskussion blandt folk for og imod tyskerne. Økonomisk havde landbruget jo særlig gode tider, men tyskernes herredømme blev mere og mere føleligt. H. P. Hanssens tale på dette årsmøde havde været særdeles skarp. Far kom hjem om aftenen fra mødet. Vi havde fremmede af et par onkler og tanter, hvoraf det ene par var missionsk og »blakket«. Far havde vist fået et par puncher, og vi fik hele H. P. Hanssens og de andres taler. Jeg husker, far citerede H. P. Hanssen: »Og i den har du visseligen tabt«. Mere husker jeg ikke, men det var om tyskernes forskellige overgreb og et varsko fra dansk side. Der blev stor diskussion i hjemmet, og min blakkede og missionske onkel fik, hvad vi kalder »tørt på«. Men over kaffen og et par punche enedes de i fordragelighed, og der blev sunget »Det haver så nyeligen regnet« og flere andre, og til sidst en aftensang. Tit var det »Der står et slot i Vesterled«, for det var mors yndlingssang.

Og til de forskellige valg, til rigsdags- og landdagsvalg, var der også diskussioner, og der blev holdt mange

valgmøder. Jeg ved ikke, om det var ved rigsdagsvalg eller landdagsvalg, at der skulle vælges valgmænd, nogle stykker i hvert sogn, – min far var valgt en enkelt gang.¹⁾

Jeg husker engang, min far havde solgt en kalvekvie til en bonde i Styding og skulle levere den. Jeg var med for at drive bagpå, og det gav altid en Mark i »Wornpeng«.²⁾ På hjemvejen var der valgmøde i Vojens. Far ville ind og høre og købte en sodavand til mig. Jeg sad i skænkestuen og far gik ind i salen. Jeg satte mig ved døren ind til salen og kunne høre diskussionen. Det var vist kandidatforslag, for der blev foreslået navne. Der var en mand fra Skrydstrup til stede. Han havde vist fået rigelige puncher, han råbte af og til »Doktor Hahn«. »Doktor Hahn«, det var en tysk dommer og formand for den tyske forening. Så var der en dansk, der råbte »Hold mund, din kokkemand«, så blev der latter i salen.³⁾ På vejen hjemad fortalte far mig, at det var en tysksindet banearbejder, der boede mellem Skrydstrup og Vojens. Han havde en del børn og de fik jo øgenavnet »æ kokkemands unger«, da jeg fortalte det i skolens frikvarter. Ja, børn er hensynsløse.

Bedstefar var socialist

Fra ganske lille har jeg spekuleret over den forskel, der er i folks levevilkår. I vores nabolag var mange ældre fattige udslidte mennesker. Når der indtraf sygdom i småkårsfamilierne var det en katastrofe. Mange var henvist til at gå tiggergang og lægehjælp var så dyr, og bønderne ville ikke gerne stille køretøj til rådighed til lægehjælp. De talte på knapperne, om de kunne få deres ulejlighed betalt. Alt for mange børn og ældre fik en for tidlig død. Offentlig hjælp var kun henvisning til fattiggården, og det var småkårsfolks skræk. Men da jeg voksede til og ville snakke med om disse urimelige forhold og påtale noget forkert, hed det

»Hold mund, dreng«. Det blev sværere og sværere for mig, efterhånden som jeg blev større. Og da jeg var ca. 12 år, læste jeg alt, hvad jeg kunne få fat i af aviser. Min fars politiske indstilling forandredes efterhånden til højre, eftersom han ved surt arbejde sammen med mor og os fik vor hedelod til at blive en stor ejendom.

Bedstefar – Nicolaus Peter Geertsen Schildt – kom jævnligt på besøg hos os i et par dage og hjalp til. Han var født i Toftlund i 1837 og gift med Anne Marie Schulz som stammede fra Rohrberg i Altmark. Han var murer og havde den modsatte indstilling af min far. Han var socialist. Han havde gjort krigen 1866 og 1870-71 med på tysk side og var i 1871 blevet udnævnt til løjtnant i den tyske hær. Det var det højeste, almindelige folk kunne nå på den militære rangstige. Den øvre del blev rekruteret af akademisk uddannede. Efter krigen blev han ansat på våbenfabrikken i Magdeburg, hvor han skulle skyde geværer ind. Han var en god skytte og bar en flettet skydesnor på sit bryst, som var den største udmærkelse ligesom jernkorset af I og II klasse.

Desværre blev han ødelagt af fransk vin i krigen 1870-71. Brød og fødevarer har altid været en mangelvare i den tyske hær. Han blev kvartalsdranker og tog nogle ordentlige ture. Han kunne heller ikke enes med de andre officerer. De kaldte ham en »Handwerksbursche« (håndværksbisse), og det endte med, at han blev udfordret til duel og hans modstander måtte bide i græsset. Duel var blevet forbudt i den tyske hær, men da han ikke havde været den udfordrende, og den anden havde fornærmet ham groft, blev han frifundet, men måtte tage sin afsked med pension.

Han rejste med sin familie tilbage til Rohrberg i provinsen Sachsen, hvor far var født i 1867. Byen ligger nu i D.D.R., få kilometer øst for grænsen, lige over for Harzen. Bedstefar gik i kompagniskab med sin svigerfar i

en murerforretning, men svigerfaderen var også lidt fugtig, så det gik ikke i længden. En dag kom der brev fra skifteretten i Toftlund, at bedstefars tante, som havde opdraget ham, var død og hendes hus i Galsted var testamenteret til ham. Så i 1874 lejede han en jernbanevogn og alt deres indbo blev stuvet i vognen og hele familien med. Det var foruden bedstemor, fire børn på 3 til ni år. Min far var næstældst og syv år. Han har fortalt mig om rejsen, der varede i to dage til Over Jerstal station. Derfra lejedes en hestevogn til de sidste ca. fem km til Galsted, og de flyttede ind i huset. Det var godt, men trængte lidt til reparation, som bedstefar som murer godt kunne ordne. Arbejde kunne han også, og han fik tillige pension fra hæren, så alt var godt. Men han tog jo endraktur engang imellem og blev ved så længe han havde penge. Efter nogle års forløb brændte huset og bedstefar var nær indebrændt idet han var alene hjemme og lå og sov en rus ud. Så var de helt på bar bund. Forsikring fik han vist ikke, da brandårsagen var uforsigtig omgang med ild. Men han blev kureret for drikkeriet og købte en grund på Hyrup hede og byggede der et hus ind i en skrænt. Der boede han og bedstemor til deres død i 1915.

Bedstefar kunne sit håndværk, og på sine ældre dage gik han desuden i gang med skomageri og urmageri m.m. De havde også hans pension, så de klarede sig godt økonomisk, da han ikke drak mere. Han kom tit og hjalp min far med tilbygning på hedelodden. Far og bedstefar kunne enes om alt, blot ikke om politik. Far blev smittet af bondekulturen og gik meget op i det nationale arbejde, mens bedstefar var en uforbederlig marxist. De havde mange diskussioner og det var noget for mig at høre på. Og bedstefars mening var mere noget for mig end fars.

Bedstefar og jeg sov altid i fælles seng i et lille kammer, og vi har ligget halve nætter, hvor bedstefar fortalte om sine oplevelser som rejsende svend og fra krigene, men

også om Karl Marx og om væksten af det tyske socialdemokrati. Han mente, at det nationale kun var for de bedrestillede. Disse havde kun egoistiske interesser, og det ville igen frembringe krige. Han fik ret. Han lærte mig sit valgsprog

Der Krieg ist für die Reichen
der Mittelstand muss weichen
die Armen werden Leichen

oversat til

Krigen er for de rige
mellestanden må vige
og de fattige bliver til lig.

Da jeg nærmede mig konfirmationsalderen, havde jeg fået min gode marxistiske indsprøjtning, som sidder den dag i dag.

Da den Første Verdenskrig brød ud, sagde bedstefar: »Nu kan I se svindelen i den tyske rigsdag. De tyske socialdemokrater støtter nu kejser Wilhelm, og det gør også alle mindretallets repræsentanter, de polske, de elsassiske, tjekniske og danske repræsentanter« (H. P. Hanssen, – og han var jo min fars øjsten). Og far måtte høre af bedstefar: »Nu sender du dine tre sønner i krigen og hjælper Tyskland og kejseren, hvad tak får du? Men jeg tror og håber, at den tyske militarisme vil få sit knæk, og det sammenrøvede tyske rige bliver splittet, – men der vil gå år, og jeg oplever det ikke.«

Bedstefar døde i marts 1915 i Agerskov. Han lå med en hjerneblødning, men havde af og til klare perioder. Jeg var dengang næsten 15 år og lyttede til hans ord. Han var meget interesseret i krigens udvikling og galt skuffet over de tyske socialdemokrater. De havde i 1914 en stærk repræsentation i den tyske rigsdag og kunne sammen med de polske, med elsasserne, lothringerne og H. P. Hanssen

og andre have modsat sig bevillingerne til krigen og være gået mod kejser Wilhelm. Men det tyske folk var nu engang et folk besat af militarisme og herskersyge og revanchetanken mod Frankrig og andre stater. Med glødende ildhu sang alle »Siegreich wollen wir Frankreich schlagen« og den tyske nationalsang »von der Maas bis an die Memel, von der Etsch bis an den Belt«. Alt dette fortalte bedstefar mig i en klar periode, men så sank han hen i udmattelse.

Mine forældre kom til, for vi var jo klar over, hvor det bar hen. Men han sov hen i en sund søvn og dagen efter havde han en klar periode igen og kaldte på mig. Jeg var hans øjesten, og efter at have fået noget at drikke, begyndte han igen og sagde: »Tro ikke, at tyskerne vinder denne krig. Endnu har de mad og våben nok, men de får alle nabolande imod sig, og de kan ikke blive ved. Men der vil gå et par år endnu, og jeg tror, at det sønderjyske spørgsmål vil blive løst og Polen bliver frit og Elsass går til Frankrig.« Så lå han lidt og fortsatte: »De får en rævfuld, men ikke nok. Revanchetanken har de stadig, og der kommer endnu en krig, inden de bliver tamme«. Han mumlede noget mere som jeg ikke forstod, og han tog min hånd og trykkede den. Så pegede han på sin hund, som jeg løftede op til ham, og han klappede den og faldt så i søvn. Jeg gik, men fortalte ingen, hvad jeg havde hørt. Og jeg forstod heller ikke meningen af hans ord, men husker dem. Til mine forældre sagde jeg, at han talte i vildelse. Dagen efter talte han med far et øjeblik og gav ham da 100 guldmark med den udtrykkelige besked om at gemme dem til efter krigen, da guld altid ville være i pari. Disse penge gav senere far problemer med gendarmene. Bedstefars klare øjeblikke blev færre og et par dage efter, – det var den 1. marts 1915 – sov han stille ind 78½ år gammel. Det var en måned efter bedstemor, hun døde af kræft.

Mine brødre i Første Verdenskrig

Lige før krigen kom de første flyvere og luftskibe. Hvor har vi ikke stået og set efter de zeppelinere, når de fløj over landet mod Tønder, hvor der var hangarer. Så, lørdag den 1. august 1914 om formiddagen fløj en zeppelin over egnen og kastede flyveblade ned med meddelelsen om, at den østrigske tronfølger og hans hustru var blevet myrdet i Sarajevo i Serbien, og at krigen var brudt ud i lys lue på Balkanhalvøen. Østrig-Ungarn var dengang ét rige og det havde erklæret krig. Det var forbundsfælle med det forenede Tyskland, som efter Versailles freden i 1871 bestod af de fire kongeriger, Preussen, Sachsen, Bayern og Württemberg, og dertil seks storhertugdømmer, 12 hertugdømmer og tre frie rigsbyer, »Reichstädte«. Vi hørte til provinsen Schleswig-Holstein under preussisk herredømme, og var derfor med i krigen.

Alt havde været fremgang og fred, men samtaleemnet i befolkningen i sommeren 1914 var krig. Ved Skrydstrup station blev der i juli måned med bane kørt stumper af jernbaneskiner sammen. Den 1. august blev der om aftenen i landsbyerne opklæbet røde sedler, signalet til øjeblikkelig mobilisering. Alle under 45 år der havde været tysk soldat skulle stille ved garnisonerne i byerne. Flest i Haderslev og Sønderborg, der var Regiment 84's hjemsted, mens Fysilier Regiment 86 lå i Flensborg, det var kejserinde Viktorias regiment. Til Regiment 86 blev mine brødre indkaldt og uddannet i seks uger og så sendt til fronten.

Tyskerne slog sig igennem Belgien og ville nå Paris hurtigst muligt. England var franskallieret og erklærede Tyskland krig og landsatte tropper i Belgien. Jeg glemmer aldrig den søndag den 2. august 1914. På landevejen forbi mit hjem kom ustandselig køretøjer med kvinder og børn, der kørte til togene i Vojens for at sige farvel, og mange af

fædrene så ikke deres familie igen. Der kom straks arbejdssoldater og der blev lavet vejspæringer ved alle større veje, og hertil blev brugt de nævnte stumper af jernbaneskiner. Tyskerne var bange for, at englænderne skulle gå i land i Esbjerg og for, at de skulle slå følge med danskerne, men heldigvis holdt Danmark sig neutralt. Kongeågrænsen blev stærk bevogtet, og vi måtte have pas for at færdes uden for hjemmet. Sådant et pas, »Verkehrs- ausweis«, blev udstedt af militærkontorerne, der indrettedes i hver større landsby. Det skulle fornyes hver uge, og der var vagtposter ved alle offentlige veje til at kontrollere dem. Nogle af de ledende danskere i Nordslesvig blev arresterede og sendt til Flensborg, men de kom dog alle hjem i løbet af kort tid. Min far rystede også i bukserne, men han var heldigvis over den militærpligtige alder. Han var 47 år gammel dengang.

Rusland erklærede Tyskland krig og gik frem mod Østpreussen, så der også blev en front her. Men tyskerne havde krigsheldet med sig og gik frem på alle fronter.

I løbet af otte til fjorten dage begyndte kirkeklokkerne at ringe for de første faldne, så der kom sorg i mange hjem. Mine brødre Peter og Anton lå begge ved Moulin, ca 80 km nord for Paris. Der lå de gravet ned i skyttegravskrig til juni 1915, så foretog franskmændene en offensiv. De havde rekrutteret Turkoser, Zuaver og Senegalnegrer fra de franske kolonier i Afrika. De kom i første række i angrebene og var nogle hårde hunde, som var halvt berusede og brugte knive og ikke overgav sig, så længe de kunne røre et lem. Deres religion betød for dem, at det var en ære at dø i krig og få et bedre liv. Denne offensiv varede fra den 6. til 16. juni 1915. Min næstældste bror Anton faldt den 16. om morgenen og min ældste bror Peter blev lettere såret den 15. juni og sendt tilbage fra fronten. Den 16. juni måtte tyskerne trække sig langt tilbage, men de havde fået etableret stillinger og gravede sig ned i skytte-

gravene i den franske jord, så de næste fire år blev næsten kun en stillingskrig der kostede mange menneskeliv. 6000 sønderjyder måtte lade livet for en sag der ikke var deres, men som et plaster på såret blev vi jo genforenet med Danmark.

Det var et hårdt slag for mine forældre, som en dag sidst i juni 1915 modtog en lille pakke med Antons efterladenskaber. Hans brystpung med ti dages lønning, 6,60 Mark, en tændstikæske med 1 Pfg. og det sidste brev hjemmefra. Pakken var mærket med »Nachlassachen eines auf dem Felde der Ehre gefallenen«, dvs. efterladenskaber fra en som faldt på ærens mark. Naboer og de nærmestboende familier kom og kondolerede.

Så var der en ting mere. Min tredieældste bror, Emil, havde fået indkaldelsesordre på samme tid og rømmede som en af de første til Danmark. Vi var ikke sikre på om hans forehavende var lykkedes, for fangede grænsebevogtningen ham, betød det dødsstraf. Men efter nogle dages forløb fik vi et postkort fra Holsted efterskole. Her havde min bror været elev året før krigen. Forstanderen ønskede min far og mor god sundhed og det samme var tilfældet med ham og hans familie på skolen. Så vidste vi besked. Det var en aftale, at min bror ville tage til skolen og få forstanderen til at skrive til os. Dette postkort konfiskerede en tysk officer, der kom for at forhøre os. Postbudet må have sladret. Men min bror var jo i sikkerhed. Vi hørte ikke direkte fra ham det første års tid, men nok indirekte. Der kom jo adskillige rigsdanske tjenestekarle og håndværkssvende nordfra og arbejdede i Nordslesvig. Dem var tyskerne flinke overfor, da halvdelen af vore mandlige folk var indkaldte og høsten stod for døren. Men disse hjælpere måtte afgive løfte om at være neutrale ellers blev de udvist af landet omgående. Igennem nogle af dem fik vi brev fra min bror. Og når de tog hjem, tog de brev med tilbage til bror.

Vi var udsatte for mange forhør af gendarmen, kommuneforstanderen og den fortyskningssede sognepræst Theodor Schmidt. Den sidstnævnte var bror til pastor Schmidt-Vodder, der senere kom til at repræsentere det tyske mindretal i den danske Rigsdag, men denne var en bedre personlighed. Vores præst var dumpekandidat og kunne kun få det lille embede i Skrydstrup. Han skulle assistere i skolen, da de to lærere var overbelastede med 160 børn. Da krigen kom og andenlæreren blev indkaldt, måtte han assistere endnu mere.

Min ældste bror Peter måtte undgælde for rømningen og fik ikke orlov, skønt han havde været 1½ år ved fronten og den tyske hærlov lød på 14 dages orlov efter et års fronttjeneste. Peter var en tilbageholdende natur, og han havde fået plads som tjener hos en kompagnifører fra Flensborg. Han hed Wrang og hans far var ansat på »Flensborg Avis«, så han var ud af et dansk hjem. Han var god ved min bror, men turde ikke stå inde for, at min bror ikke rømmede, når han kom hjem, skønt Peter bedyrede, at det gjorde han ikke. Men sin retmæssige orlov fik han altså ikke.

En dag kom Peters og min fars tidligere husbond, Jørgen Schmidt fra »Glasergård«. Han søn, der havde overtaget gården, var blevet såret og var også blevet nægtet orlov. Nu ville Jørgen Schmidt, der var en af danskhedens tillidsmænd i de nationale foreninger, have min far med til Åbenrå og kontakte H. P. Hanssen. De fik en aftalt tid og rejste til Åbenrå. De forlangte, at H. P. Hanssen skulle sætte sig i forbindelse med det tyske krigsministerium og påtale orlovsnægtelsen.

H. P. Hanssen var ikke positiv i begyndelsen, men Jørgen Schmidt og far lod ham vide, at tyskernes magt var ved at blive brudt og han var valgt af dansksindede, så han måtte gå i brechen for sine landsmænd, – »der kommer en dag efter denne« sagde de. Så lovede H. P. Hanssen at tale

deres sag i Berlin og det resulterede i, at de begge fik orlov. Min bror Peter fik fire uger, da han havde gjort næsten to års fronttjeneste. Men han skulle hver morgen og aften melde sig til kontrol hos kommuneforstanderen. Han havde fået udstedt en lang liste med de 28 datoer og på denne skulle kommuneforstanderen skrive og stemple for hver halve dag. Der var ca 3 km fra vort hjem til kommuneforstanderen, men Peter gjorde som han skulle, og tale med ham om rømning nyttede ikke. Han havde lovet sin kompagnifører at komme igen, og da han var en ærlig natur, ville han ikke bryde sit løfte.

Han rejste til fronten igen, – det var i september 1916 og kom kun godt derved, så brød det store slag ved floden Somme ud. Nu skulle tyskerne ud af Frankrig, og der blev kæmpet hårdt en længere tid. Tyskerne havde bidt sig fast og blev et halvt års tid endnu. Men det kostede store tab på begge sider. Den 30. september 1916 sendte kompagniføreren min bror hen til depotet efter signalkugler, det var lyskugler der brugtes til signalering. På tilbagevejen mødte han i løbegraven englændere, der var brudt ind i de tyske linjer. Han var ubevæbnet og strakte hænderne op til overgivelse, men en ung englænder stak ham ned med sin bajonet bag i låret. En anden englænder ville føre ham tilbage som fange, men så kom tyskerne igen og angreb, og englænderne måtte trække sig tilbage og lade min bror stå. Med bukser og støvler fyldt med blod fandt han sin kompagnifører og lagde sig ned for at blive forbundet. Så kom der en fuldræffer ned i delingen og fire døde. Fem, deriblandt min bror, blev hårdt sårede. Kompagniføreren slap, men blev slået bevidstløs af lufttrykket. Han kom til bevidsthed og så, at min bror lå hjælpeløs i et hul, og at alle lyskuglerne, han havde på sig, brændte.

Kompagniføreren fik ham op af hullet og fik revet det forbrændte tøj af ham og underbundet hans højre arm, der var knust, for at standse blodtabet. Peter var forbrændt på

ryggen, men kom til bevidsthed og begge to kravlede ned i et granathul i dækning. Der lå de i mange timer og gnavede roeblade, for de havde jo hverken noget drikkeligt eller spiseligt. Kampene rasede videre til henimod aften, så slæbte de sig tilbage og min bror blev nødforbundet og smidt på en båre. På en vogn og senere en lastbil blev han transporteret til et nødlazaret og derfra atter tilbage, til de havnede i Koblenz og kom på et regulært sygehus.

Sikke en pine med så store sår. Der var også mange der døde undervejs. Peters arm var knust i albueleddet og den skulle amputeres, men han bad om at beholde den. Når han bed i fingrene var der fornemmelser endnu. Lægen lovede at prøve, men armen ville blive betydelig kortere. Peter fik sin vilje, og senere fik han snøret to machetter på over- og underarm og desuden en bevægelig ledbøjle. Såret heledes, og han kunne bevæge fingrene, men ellers var armen intet værd. Han måtte vænne sig til at skrive med venstre hånd.

Far rejste til Koblenz for at se til ham, men han blev syg ved at se ham hænge i et lagen på maven. Ryggen var jo forbrændt og brandsår læges langsomt. Han blev godt plejet på hospitalet, der ejedes af katolske brødre. Far sov der en nat, men det var uhyggeligt med alle de hårdtsårede og de mange døde. Han var syg af det, da han kom hjem, og der gik længe inden han kom over det. Men nu var der da udsigt til, at min bror atter kom hjem.

Skolegang

Min skoletid begyndte 1. maj 1908. Jeg var i skole et par dage før for at følges med min storebror Emil, da han skulle i plads den 1. maj, og jeg skulle være lidt kendt først. Jeg blev anvist den øverste af de 15-16 tomme pladser, og jeg beholdt førstepladsen hele min skoletid.

To scener fra dagliglivet. Øverst damptærskværk under 1. Verdenskrig. Kvinder, børn og ældre mænd er i overtal, alle våbenføre mænd var ved fronten. Nederst hestekøretøj fra Skrydstrup. I hvid jakke vejmand Thomas Lassen. Drengen viser stolt den nye cykel.

*Familien Schildts
naboer Martin og
Sofie Vejblø, som
boede ved Uldal-
vejen.*

Uldal station omkring århundredskiftet.

Jeg var den yngste og havde en bedre barndom end mine brødre, der kom ud og tjene i 12 års alderen. Jeg har tit set de stakler, tjenestedrengene, falde i søvn i undervisningen, og læreren lod dem bare sove. Så det var ikke meget de fik ud af deres skolegang. Jeg fik et godt udbytte af skolegangen, for jeg havde let ved at lære og var interesseret i alle fag. Kun én ting var det galt med, det var den nationale indstilling – jeg ville ikke synge med på de tyske fædrelandssange. Jeg brugte ikke min sangstemme i de otte år, jeg gik i skole. Men hjemme sang både mor og far af den blå sangbog hver aften og når vi havde lidt fremmede, og vi børn sang med. Skolegangen var blevet betydelig strammet i Köller perioden. Vi kunne få to timers dansk religion om ugen, en time kl. 12-13 onsdag og lørdag. Men de der kun havde tysk undervisning, var fri, og vi andre skulle også have undervisning som de andre i tysk religion.

I skolen måtte der kun tales tysk. Det var hårdt for os små på 6-7 år at komme til skole. De fleste lærere var dog mennesker og talte dansk til de små i begyndelsen. Men vi lærte rask de nødvendige tyske ord, – det var ligesom en konkurrence, og der opstod mange morsomheder. Jeg husker en dag, læreren pegede på et billede af et pindsvin. Jeg svarede, at det var et »Peinschwein«. Der blev jubel i klassen, men vi fik fortalt om den tyske »Igel«, og det kunne så hele klassen huske. En dag, jeg havde forset mig, skulle jeg have et par af spanskrøret, men jeg bad læreren om at slippe, for jeg havde en »stinte på min ræve«. »Stinte« kaldte vi en lille byld. Læreren kom til at le, så jeg slap. I øvrigt var denne lærer god.

Og vi fik lært geografi dengang. Vi skulle tegne det tyske rige med alle grænser og storbyernes beliggenhed og folketal. Det tyske riges grænser gik i nord til Kongeåen, i syd til Østrig og Schweiz. I vest var hele Elsass Lothringen tysk og lige som hos os under tysk herredømme til 1920. I øst var Estland, Livland, Kurland og Litauen tyske

provinser, og Memel var den største nordøstlige storby. Det samlede stortyske rige havde dengang 65 millioner indbyggere. Geografi om andre lande blev der gået rask henover. Om Danmark husker jeg kun en geografitime. Landet var fladt og der var kun agerbrug og kvægdrift. Ingen større floder og ingen bjerge. Læreren nævnte ironisk det eneste bjerg, Himmelbjerget, kun ca 100 meter højt, men landet omfattede dengang også Færøerne, Island, Grønland samt de vestindiske øer. Det var dog intet imod de tyske kolonier, Østafrika og tysk Sydvestafrika.

Jeg sagde, at jeg havde hørt, at Danmark var forrest med skoleundervisning af både voksne og børn, jeg hentydede til høj- og efterskolerne. Jeg fik det svar, at det var mere nødvendigt at drive en ordentlig børneskole til konfirmationen, og så ud og bestille noget og tjene penge. Men Tyskland var det land, der havde flest seminarer og universiteter, og der nævnedes flere byer, hvor der var sådanne. Jeg må nævne, at denne geografitime havde vi med sognepræsten under krigen, og jeg fortæller mere om ham senere.

Som nævnt sad jeg fra første færd på den øverste plads, men lærerne havde det ellers med at rokere os om på de første pladser, og også på de sidste, efter deres behag og bedømmelse. Læreren var en ung, flink mand, Hans Jørgen Schmidt, og vi blev straks venner. Han snakkede dansk med os i førstningen, skønt præsten kom og kontrollerede ham af og til, for han var meget tysksindet. Han ville have vor lærer fjernet for hans danske sindelag, og det lykkedes også efter et års forløb.

Så fik vi en ung lærer fra Hamborg, Chr. Nik. Hans Sievers. Han gik i løjtnantsuniform i begyndelsen, – han havde vist ikke andet. Han havde lige aftjent sin værnepligt som frivillig. Fyren var en ren sadist. Den første dag var han venlig, men kunne ikke et ord dansk. Den anden dag

gik han rundt og prøvede hver enkelt, hvor meget tysk vi kunne, og de som ikke kunne svare ret, skulle stille op i en række og have et slag af spanskkrøret.

Heldigvis kunne han ikke slå. Havde man et par tykke bukser på, mærkedes det ikke synderligt. Det var værre for pigerne, dem slog han med hånden. Men de små i klassen blev så bange, og der kom forældre og klagede. Så tog førstelæreren, Axel Henningsen, affære og gik til præsten. Men præsten holdt med Sievers. Så sagde førstelæreren op i protest.⁴⁾

Skoleinspektøren fra Haderslev (J. H. C. Schlichting) kom derud, og man indgik det kompromis, at førstelæreren skulle have en time daglig med de små og andenlæreren en time i 1. klasse, altså ældste klasse. Der blev han kureret. De store konfirmander ville ikke tage mod klø og satte sig til modværge, så han måtte indstille sit bankeri. Førstelæreren henstillede til ham at lære lidt dansk. Da Sievers havde indset, at han ikke kunne få respekt ved at slå, begyndte han med eftersidninger. Det var efter skoletid mellem klokken fire og fem. Men det var nu ikke uden problemer. Sievers skulle jo selv være i klassen, og han skulle også selv lave sin mad. Det blev ikke lettere af, at han var vegetar og ikke kunne få sine grøntsager i Skrydstrup, så han måtte til Vojens til gartneren.

En dag, hvor vi var en snes stykker der skulle sidde efter, sagde han til os, at vi skulle sidde selv, for han skulle til Vojens og hente madvarer, men skulle nok være tilbage inden klokken fem. Imens skulle vi sidde og skrive tyve gange på vore tavler, at vi ville være »gehorsam« (lydige). Han låste døren efter sig. Rengøringskonerne kom, men de tog 1. klasse først. Vi kunne høre en rengøringskone sige til de andre, at det var ulovligt at låse os inde. Det gav os mod, og vi blev enige om, at drengene skulle stå og tisse ud af vinduerne, og pigerne skulle tisse i kulkassen. Vi skulle alle være med, blev vi enige om, og vi begyndte også, men

rengøringskonerne så det med det samme. De alarmerede førstelæreren, som kom og låste døren op, og vi fortalte ham det, som det var. Han gav os fri og sagde, at han nok skulle sige andenlæreren besked. Dagen efter kom andenlæreren noget slukøret, læste en historie for os og begyndte at sige danske gloser.

Men respekten for ham havde vi tabt, selv om han var tam og skikkelig til krigen kom. Så måtte han afsted, og vi undte ham det godt. Han skrev flere breve til os fra felten. Dem læste førstelæreren op. En dag faldt han. Hans navn, Sievers, står fornedet på mindestenen i Skrydstrup.

Vor førstelærer Henningsen havde fået et andet embede, og vi fik i stedet lærer Møller fra Hyrup til førstelærer. Han var født i Nørrejylland og havde gået på seminariet i Haderslev. Han var også tysksindet, men ikke fanatisk, og han var en god pædagog, der kunne sætte sig i respekt uden klø, og han snakkede dansk med os på tomandshånd. Da også han blev indkaldt, græd vi alle. Heldigvis kom han dog tilbage næste dag, og vi var glade. Men han skulle nu klare begge klasser, i alt ca. 130 børn. Så kom skoleinspektøren fra Haderslev. De sorterede eleverne i 2. klasse og overførte hened 30 stykker til 1. klasse, så den blev stoppet med 80-90 elever. Andenklassen var nu kun på en 30-40 stykker, de to første årgange og sinkerne. Dem blev vi, som nærmede os konfirmationsalderen, skiftevis sat til at læse og regne med og rette deres opgaver og stile. Præsten måtte overtage religionsundervisningen og tysk historie i begge klasser.

Sammenstød med pastor Schmidt i Skrydstrup

Førstelæreren, Peter N. Møller, der også var degn i kirken, og præsten Theodor Schmidt kunne ikke godt med hinanden. Jeg var Møllers yndlingselev og måtte tit hjælpe

med at rette stile med de små og skrive diktat med dem. Præsten havde religionsundervisningen, og det gik nogenlunde i andenklassen, men vi andre store i førsteklasse kunne han ikke klare ud over at høre os i salmevers og bibelhistorie. I tysk historie fortalte han kun om de store heltegerninger og fremgangen i krigen i Frankrig og Rusland, og om den gode kejser, vi havde. Det var det, der interesserede ham. En dag var der en pige, som spurgte ham, hvorfor der på spændet i de tyske soldaters livremme stod »Gott mit Uns«. Så fik vi en lang svada om, at det tyske folk var Guds udvalgte og skulle regere i Europa, når krigen var forbi. Han remsede op om krigen i 1813-14, 1864 og 1866 og også nu gik tyskerne sejrrigt frem. . . Vi, som nærmede os konfirmationsalderen og kom fra danske hjem, mumlede med hinanden, og jeg sagde til en makker, at præsten helt glemte 1848. Det hørte han og for løs på mig, men jeg så ham stift i øjnene og spurgte, om det var løgn?

Førstelærer Møller var ikke mere tysksindet end han skulle være. Han var gårdmandssøn fra Halk, men hans far havde det ikke for godt økonomisk, og hans børn skulle have undervisning i Haderslev. Han måtte optage tyske lån i gården mod at lade sine børn uddanne i tysk. Møller blev dimitteret fra Haderslev seminarium og fik straks et lille embede i Hyrup ved Bevtoft. Kort efter fik han førstelærerembedet i Skrydstrup. Han betroede mig på tomandshånd sin stilling og bad mig lade være med at være i opposition til det tyske. Vi var jo nogle, der demonstrerede med ikke at synge med på de tyske fædrelandssange og med at komme i gammelt tøj på kejserens fødselsdag, hvor alle skulle komme i søndagstøj og synge »Heil Dir im Siegerkranz«. I stedet sang vi andre »sirupspot«, »sirup å æ brød det smager godt«. En dag efter endt skoletid kaldte han mig ind på sit privatkontor og gav mig en bog af den svenske forfatter Sven Hedin.

Den var ikke tyskvenlig, og han var bange for at have den i sin reol, og så bad han mig om at lade være med at være i opposition for hans skyld: »Jeg står jo med det ene ben i støvlerne og bliver jeg indkaldt, har I jo ingen lærer«. Jeg var godt 13 år dengang, men forstod hans holdning og lovede ham at lade være. Vi enedes om, at ingen skulle have noget at vide om vor samtale. Jeg fik bogen med hjem, og ingen uden mine forældre vidste, hvor jeg havde den fra. Jeg snakkede med mine kammerater om det, og vi enedes om for Møllers skyld at lade være med at gå imod, det nyttede jo intet og ingen ville gerne af med Møller.

Præsten var vi derimod enige om at drille, men det kom til at svide til os selv. Han fandt på at stryge de to danske religionstimer vi havde om ugen, så der kun var religion på tysk. Så protesterede vi og sagde, at vi ikke kunne gå til kirke om søndagen, når vi ikke kunne salmerne på dansk. Og en af os, hvis far (jeg tror det var Nis Clausen, som var meget dansk) var i skolekommissionen, ville snakke med sin far om det. Præsten blev betænkelig og sagde, at vi nok skulle få de to timers dansk religion onsdag og lørdag fra klokken 12 til 1, men vi skulle have den fulde undervisning i tysk religion. Så vi fik dobbelt så meget at lære udenad, både salmevers og bibelsprog på begge sprog. Og det værste var, at de tysksindede slap to timer lettere end os om ugen. Protesterne fra vor side nyttede intet. Skolekommissionsmedlemmerne var jo næsten alle indkaldte og vi måtte bide i det sure æble, og mange af os (ikke jeg) havde ubehageligheder hjemme. Mange, hvis far var indkaldt, skulle jo skynde sig hjem fra skole og hjælpe deres mor med bedriften.

En dag, jeg i frikvarteret ville på toilettet, kom præsten ud derfra og gik på mig og så mig stift i øjnene. Jeg skulle sige ham, hvor min borttrømte bror Emil var. Det hverken kunne eller ville jeg fortælle ham. Han ligefrem hvæsedde og

sagde ind i hovedet på mig, at jeg løj og tog mig i begge arme og kneb til. Jeg var lige så stor som ham og sled mig løs og skreg, og vi tumlede om. Så kom Møller til og hvad han sagde til præsten, hørte jeg ikke. Jeg hentede min cykel og kørte ud til kommuneforstander Groth, der boede lidt uden for byen mod Vojens. Jeg viste Groth mine blåmærkede og lidt blødende arme og fortalte, hvad der var sket. Han var tysksindet, men dog menneske og tog mig med ind og vaskede mine arme i sprit. Så skulle jeg køre hjem, han skulle nok snakke med præsten. Jeg kørte nu videre til Møllers dør i skolen og fortalte, hvor jeg havde været, og han sagde, at jeg bare skulle blive hjemme i nogle dage.

Da jeg kom hjem, holdt lægen dr. Fischers bil fra Over Jerstal dér. Min mor var meget syg. Hun var i overgangsalderen, havde svær astma m.m., og så kom dertil sorgen over tabet af en søn, en anden der lå såret på lazarettet og en tredie, om hvem vi havde haft mange ubehagelige forhør. Far havde det heller ikke godt, han havde lige haft lungebetændelse. Jeg kom ind, og de kunne se på mig, at der var noget galt, og at jeg havde grædt. Jeg fortalte så episoden, og lægen så på mine arme og smurte jod på og noget salve og lidt forbindelse. Det var ikke alvorlige sår. Han beordrede os alle tre til at tage et godt hvil og få nerverne i ro. Han skulle nok forfølge sagen. Henimod aften kom præsten og ville undskylde sig, men far værdigede ham ikke mange ord. Jeg skjulte mig, og præsten måtte gå.

Ved aftenstid kom Møller og trøstede mine forældre og fortalte, at kommuneforstanderen, lægen og præsten havde været hos ham og de havde talt det igennem. Præsten fik et tilhold fra kommuneforstanderen om at være fornuftig og ikke lade den dumme galskab løbe af med sig. Lægen havde sagt, at sårene var ufarlige, men mit barnlige sind havde fået et chok. Jeg skulle nu bare

foreløbig blive hjemme og komme til skole igen, når jeg havde det godt igen.

Der gik kun et par dage og mærkerne var væk, og jeg længtes efter skolen. Far og jeg havde ellers nok at gøre, for der var næsten daglig en af vore nabokoner, hvis mand var i krigen, der kom og bad om en håndsækning. Far var meget medfølelse og hjalp, hvor han kunne. Jeg må ærligt tilstå, at bondearbejdet ikke tiltalte mig, men jeg gjorde, hvad jeg skulle, dog uden interesse. Det var kun skolen og læsning, der interesserede mig.

Jeg tog til skolen igen. Møller og mine kammerater var alle venlige imod mig, og jeg fik at vide, at præsten var blevet tam og mere venlig i skolen. De sagde, at han lammede (haltede) på det ene ben. »Du har sparket ham godt«, sagde de. Jeg ved ikke af at have gjort det, men mine træsko kan godt have strejft hans skinneben, da vi faldt i kampens hede. Præsten var også flink over for mig, og jeg var da så klog ikke at provokere ham. Det havde far også sagt, at jeg ikke måtte, – jeg skulle betænke, at jeg kun var et barn.

Som det var skik skulle vi have en sørgegudstjeneste over min bror Anton, og far ville prøve at få en anden præst til det. Præsten i Bevtoft, H. N. Schmidt, ville ikke. Der var også det i vejen, at bestyrelsen for forsamlingshuset i Bevtoft, som min far var medlem af, havde formået frimenighedspræst Thade Petersen i Haderslev til at komme og holde gudstjenester nogle aftener. Forsamlingshuset i Bevtoft var stopfyldt, og der blev kun sunget grundtvigske salmer. En del fra Skrydstrup, som ikke dengang havde et forsamlingshus, kom også kørende til Bevtoft til møderne. Det var min bestilling at cykle rundt til de forskellige i Skrydstrup og advisere dem om møderne.

Statskirkens præster kunne ikke lide frimenighedspræsterne. De hældede selv til Indre Mission, og missions-

folkene kaldte grundtvigianerne i frimenighederne for »pjattede danskere«. Da krigen blev ved, ebbede også frimenighedsgudstjenesterne ud. De trafikale forhold blev jo dårligere under krigen. Så far måtte til vor egen præst og få ham til at holde mindegudstjenesten, og han var også flink imod far.

Kirken var fuld til højtideligheden, for vi havde megen familie i nabosognene og mange venner i Skrydstrup. Præsten var vist helt overrumplet over så stor deltagelse. Tit måtte han sløjfe de almindelige søndagsgudstjenester, da der kun kom enkelte kirkegængere og sommetider ingen. Han besteg prædikestolen veloplagt og holdt en prædiken om det stolte tyske folk, som vi måtte takke Gud for at høre til. Min bror havde fået en heltedød for den tyske sag. Han var ikke så »feig« en hund som andre, der unddrog sig deres værnepligt. Det var jo møntet på min bror Emil. Han citerede bibelordet: »Ethvert menneske skal være sin lovlige regering underdanig, thi denne havde Gud beskikket« og han blev ved med at væve om det samme emne. Det blev nogle af mine onkler og tanter for meget og sammen med flere fra Skrydstrup forlod de kirken under prædiken.

De samlede uden for kirken og diskuterede om præsten, men han anede uråd, sluttede sin prædiken og under den følgende salme forsvandt han fra kirken gennem en nøddør i østsiden og luskede bagom kirkegården over en græsmark hjem. De fleste fra forsamlingen, undtagen de missionske, kørte så ud til vort hjem. Da det var fint sommervejr, lejrede de sig i græsset, hvor vi bar stole og bænke ud, og en onkel og et par naboer holdt her skønne mindetaler over min bror, og der blev sunget mange salmer. Der blev drukket kaffe i flere hold, da vi ikke havde så mange kopper. De blev skyllet under pumpen og gik så til det næste hold. Denne mindegudstjeneste var samtaleemne ud over sognets grænser, og et af menig-

hedsrådets medlemmer henvendte sig til provsten i Nustrup og meddelte ham episoden. Der skete dog ingenting, men præsten blev tavs en tid lang, nu havde han kun de tysksindede og missionsfolkene at knytte sig til.⁵¹

Min konfirmation

Så kom vinteren 1916, og vi var en tyve stykker, der skulle konfirmeres. Præsten benyttede en dansk religionstime til at orientere på tysk om konfirmationen. Da han spurgte os enkeltvis om navn og fødselsdato til sin liste, var jeg den første, han spurgte, og jeg svarede på dansk. Så blev han arrig igen og forlangte svar på tysk, når han tiltalte mig. Jeg svarede, at det var en dansk religionstime denne her, og da var det det danske sprog, der måtte være gældende. Han måtte bide det i sig. Men det værste for ham var, at alle de andre også svarede på dansk og ville konfirmeres på dansk. Også de, der havde tysk religionsundervisning, ville konfirmeres på dansk. Dem skældte præsten særlig ud. De var dårlige »Volksgenossen« og han ville snakke med deres forældre. Men det nyttede ham intet, for han var heller ikke afholdt af de tysksindede, som ikke var fanatiske.

Kun en af de tysksindede blev bange. Han og hans forældre var ligeså neutrale som de andre, men tyskerne lod hans far, der var vejmand og delvis invalid, slippe for indkaldelse mod reklamation fra kommuneforstanderen, præsten og andre. Præsten rasede mod os andre, at vi ville være bekendt at lade ham være alene. Skønt han havde gjort sig store anstrengelser over for de tysksindede forældre, nyttede det ham intet. Han kunne ikke rokke ved resultatet, at vi allesammen ville konfirmeres på dansk. Den ene dreng lod han så blive konfirmeret med os andre på dansk.

Min konfirmation skulle foregå i stilhed, da mor var

svagelig og ikke kunne komme i kirke. Hun havde udtalt, at hun aldrig ville sætte sine ben i Skrydstrup kirke, så længe vi havde denne præst, og mor var en stædig sønderjyde. Far gik med for min skyld. Det var den 2. april 1916, og der havde været snefog om natten, så vi måtte gå i driver af sne. Jeg blev konfirmeret i min faldne bror Antons tøj med kravetøj, manchetter og fjederstøvler, som alt var et par numre for store, men jeg var jo heldigvis i voksenalderen. Tøj var der allerede knaphed på, og mange af de andre konfirmander var også tarvelige i tøjet. Det var jeg nu ikke, det var blot alt for stort.

I kirken var også min fætter Anton Sørensen Gubi fra Nustrup med. Han ville se forestillingen, da han skulle konfirmeres næste år. Han gik med far og mig hjem og var den eneste fremmede. Jeg fik konfirmationskort og 15 mark i pengegaver. Men om aftenen kom overraskelsen. Hele nabolaget, det var jo mest kvinder, kom hver med en skilling til mig, og de havde alle kage med, så vi fik stuen fyldt ved et gemytligt kaffebord. Jeg fik mange gode ord for min og mine forældres hjælpsomhed, og der blev sunget sange og salmer, og vi havde det hyggeligt. Så ved midnatstide forsvandt far op på loftet, og kom ned med en røget skinke og et par pølser, som havde været gemt i halmen. Vi havde slagtet i smug, det var »verboden« under krigen og blev hårdt »bestraft«, hvis det blev opdaget. Men uanset dette så fik vi nu alle nogle gode stykker natmad med te. Det værste var, at rugbrødet slap først op. Men et par knægte, som var med deres mor, blev sendt hjem for at hente brød. Så klokken blev over 2, inden de gik. Det blev en festaften for os alle, selv for vor nabokone, hvis mand var falden i krigen, og som nu sad med tre mindre børn og en lille landejendom. Men hun var ikke forknyt, så hun klarede sig. Mit udbytte om aftenen var 50 mark og en slipsenål, så jeg havde gjort det godt.

Men dagligdagens alvor kom igen. Jeg skulle blive

hjemme og hjælpe til, skønt bondearbejdet – til sorg for mine forældre – var mig sådan imod. Jeg ville hjemmefra og lære et eller andet maskinelt. Helst ville jeg læse videre, men alt dette var umuligt at tænke på, så jeg måtte bide i det sure æble. En yngre nabosøn var blevet hårdt såret i krigen og sendt hjem. Han bemærkede, at jeg var skuffet og ved at blive indesluttet af den kedelige krigsatmosfære i min unge alder. Vi blev enige om at slå os på kaninavl, for vore forældre havde mange svinestier stående tomme, hvor der var plads til mange kaniner.

Den tyske regering opfordrede i aviserne til at slå ind på kanin- og gedeavl, da det var nøjsomme dyr, som gav et godt udbytte. Og staten ville hjælpe økonomisk for at fremme avlen. Vi henvendte os til annoncens underskriver, godsejer Lorenzen fra Revsø ved Sommersted, og han kom inden længe med seks halvvoksne kaninunger til os hver. Vi fik også selv fat i nogle stykker, så der kom gang i avlen. Vi havde et godt krydsningsmateriale og kunne snart begynde at sælge slagtedy. Vi havde lange bestillingslister og dyrene blev godt betalt, da de var uden for kød-rationeringen og skindene blev ligeledes godt betalt. Om sommeren var der nok af foder ved vejene, og til vinterfoder brugte vi roer, gulerødder og andre grøntsager. Vi fik frø af Lorenzen og en ager hos vore forældre, som vi kunne dyrke. Vi tjente godt og det var en god adspredelse. Det var blot svært for mig at slagte dyrene, da jeg var en stor dyreven. Men jeg tjente 6000 Mark på de halvandet år!

De tyske gendarmere

Præsten var ikke den eneste i sognet, der var ude efter danskerne, og som søgte at udrydde det danske sprog. I hver landsby var der ansat en gendarm, hvis opgave blandt andet var at holde øje med de danskere, der var indvandret

nordfra. De kunne ved den mindste forseelse udvises af landet.

En dansk tjenestepige, Helga Sørensen var blevet forlovet med en sønderjysk bondesøn fra Bevtoft. Hun var så uheldig at komme til at fornærme den lokale gendarm, så denne ville have hende udvist af landet. Hendes forlovede protesterede og forlangte, at gendarmen skulle vise en skriftlig udvisningsordre fra en højere instans. Der ville gå et par dage, før gendarmen havde en sådan. Brudgommen var en af de første, der havde motorcykel, så han tog sin brud på bagsædet og kørte til Foldingbro og løste kongebrev. Den følgende dag blev de viet i Føvling kirke og med sin kone på bagsædet kørte han tilbage til Bevtoft. Dagen efter kom gendarmen med en skriftlig udvisningsordre til Helga Sørensen, men den unge ægtemand svarede, at der ikke mere var en pige på gården, der hed Helga Sørensen. Men hans kone hed Helga, og han viste gendarmen vielsesattesten. Så nu var hun tysk statsborger, og gendarmen måtte gå med uforrettet sag. Der blev fortalt mange historier om den slags episoder med gendarmerne.

I min barndom skulle gendarmerne særlig kontrollere møderne i de efterhånden mange forsamlingshuse. Der måtte ikke holdes danske nationale taler, og der måtte ikke synges sange, hvor det danske fædreland blev fremhævet. Den blå sangbog blev revideret og flere sange måtte udgå, bl.a. det sidste vers af »Jeg er en simpel bondemand« hvor der står: »og gælder det at stride for frihed, land og fred, jeg lægger alt til side og går i kampen med«, og ligeledes sangen »Slesvig, vort elskede omstridte land«. I private hjem måtte der ikke synges dansk for åbne vinduer. Gendarmen skulle gå rundt og lure, og mange blev »bestraft« med en »Geldbusse«. Men det blev jo til en sport at snyde gendarmen, som altid havde flertallet i befolkningen imod sig.

Jeg husker, at gendarmerne havde beføjelser til at notere og inddrive bøder for mange forskellige sikkerhedsforanstaltninger. Der skulle være solidt seletøj på alle heste, der brugtes på alfar vej. Hvis et køretøj med hesteforspand blev forladt et øjeblik, skulle kusken binde det ene hammelreb af hammelstokken og løsne koblingen, så der ingen styr var på stjerten. Ved enspænderkøretøj skulle den ene skagle nedlægges. Så kunne hestene ikke løbe med vognen. Endvidere skulle der males ejernavn og bynavn på vognens venstre side eller bagsmæk. Det kunne gendarmen gå rundt og kontrollere, og han skulle se efter om alle havde lygter på, og alle ved mejerierne, møllerne og lignende steder bandt deres heste forsvarligt. Desuden skulle gendarmerne kontrollere løsdrift af kreaturer på offentlig landevej og lygtetændingen på cykler og køretøjer ved mørkets frembrud. Skorstenene skulle hvert forår klines med frisk mørtel og kalkes. Hvis det ikke skete, skulle den statsansatte skorstensfejer påtale det og, hvis det ikke hjalp, give gendarmen besked. Gendarmerne skulle også kontrollere de rejsende svende og handlende, – vi kaldte dem »kræmere«. De havde kortevarer og andre småting i en kasse med bæreseler, der var indrettet dertil. De opkøbte også heste- og kohår, svinebørster, skind m.m., men de skulle have deres »Gewerbbeschein« (næringstilladelse) i orden. Og tiggeri var forbudt.

Vi havde jord på begge sider af landevejen. En aften blev det sent med det sidste læs korn fra marken, og vi skulle tværs over landevejen for at bringe det i hus. Dér stod gendarmen og skjulte sig bag vort hus. Hvis far havde set ham noget før, havde han spændt hesten fra, inden vi skulle over vejen. Så var der intet sket, men det blev til en »Busse« på 5 Mark, og det var mange penge dengang for en fattig husmand.

Gendarmen havde i det hele taget kig på far, som var dansk tillidsmand og medlem af bestyrelsen for Bevtoft

forsamlingshus. I Skrydstrup sogn var der intet forsamlingshus, men en halv snes medlemmer af Bevtoft forsamlingshus. Når der kom en foredragsholder eller lignende til forsamlingshuset, sendte formanden, Niels Thiel sen i Bevtoft, et brev eller kort med Jens »Post«. Han kørte to gange daglig til Skrydstrup station og hentede posten til Bevtoft. Breve til os og den daglige avis puttede Jens i en kasse, vi havde ude på mælkebordet. Så behøvede han ikke at stå ned af vognen. Var der noget fra forsamlingshuset, måtte jeg gå rundt til de forskellige medlemmer i Skrydstrup og give dem besked.

Gendarmen havde opdaget denne postkasse, og en dag han kom forbi på hesten, holdt han stille og gav sig til at rode i postkassen. Han regnede ikke med, at der var nogen hjemme, men far og en nabo sad inde i stalden ved en griseso, der var ved at føde. De fór ud til gendarmen og skældte ud, men han forbeholdt sig sin ret til at revidere kassen. Far anmeldte så gendarmen til amtsforstanderen i Vojens, for kassen stod på privat grund. Far fik medhold, men om gendarmen fik en straf, ved jeg ikke. Men han blev forflyttet, og vi fik en ny. Vores postkasse skulle dog væk og den ordinære landpost skulle komme til os, med det resultat, at vi fik vores post en dag senere.

I den nationale kamp betød religionen en fare, for missionsfolkene ville ikke deltage i de danske møder og oprettede deres egne missionshuse. De turede frem med bibelsproget: »Ethvert menneske skal være sin øvrighed underdanig, og enhver øvrighed er indsat af Gud og beskikket af ham«. Det var et godt aktiv for fortyskningen. Mange intriger og lignende, som de dansksindede havde for, blev af disse missionsfolk indberettet til præsten, og mange dansksindede kom i fedtefadet. Missionsfolkene måtte jo ikke lyve og fortalte så alt om de dansksindedes meriter. De skulle være lovlydige borgere, påstod de. Herom en lille episode fra mit hjem.

I begyndelsen af krigen konfiskerede tyskerne alt ædelmetal, guld, sølv og kobber. Men bedstefar, der døde i marts 1915, gav som nævnt på sit dødsleje far og sine to døtre hver 100 Mark i guld med den udtrykkelige besked at gemme det til efter krigen, da guld altid ville være i pari. Da påbudet om konfiskation af ædelmetaller kom, gravede alle dansksindede deres kobberkedler og sølvsager ned. Det samme gjorde far, og de 100 guldmærk kom også i kedlen. Der gik en tid, så kom gendarmen og forlangte de 100 Mark af far. Han nægtede at have guld, men fik så at vide, at hans svoger i Agerskov havde afleveret sine 100 Mark og fortalt, at den anden svoger og min far også hver havde 100 Mark. Far kørte straks til sin svoger i Agerskov, der var bleven galt missionsk og var lidt i økonomiske vanskeligheder og fik bekræftet, at han havde afleveret sit guld til postmesteren, da denne havde spurgt om han havde guld. Da postmesteren også var missionsk, kunne min onkel ikke lyve for ham og fortalte så samtidig, at min anden onkel og min far havde hver 100 Mark. Det kom til skænderi, og far blev vist døren. Der gik mange år hen, før de sås igen, og de blev aldrig mere rigtig gode venner.

Far kørte derfra over til den anden onkel, der også havde 100 Mark. Men han havde sagt til gendarmen, at han havde brugt pengene med det samme til en ny plov, og da han kunne vise gendarmen den nye plov, gik denne. Men i virkeligheden havde han gemt guldet. Far kørte hjem, og da gendarmen kom igen, havde han spundet en ende, at pengene var brugt til terminen og til investering. Gendarmen måtte gå, og i 1919 kunne far få 112½ kroner for sine 100 Mark. Det var fuld pari. De andre tyske penge blev jo værdiløse. Jeg havde selv 4.000 Mark på en sparekassebog og fik ikke en flad øre for mine sparepenge.

Under krigen var der meget at lave for en husmor. Vi lavede selv smør, smøreost og kartoffelmel. Vi fremstillede sirup af sukkerroer, brændte kaffe af korn og slagtede i

smug. Det hele skulle foregå under bevogtning. Ingen fremmede måtte se, hvad der lavedes, og gendarmen skulle vi kigge særlig efter. Var han i syne, skulle sporene slettes.

Det gik godt for os undtagen engang, da far stod i laden og parterede en gris. Da holdt gendarmen på hesten pludselig ude i gården. Far blev jo overrasket, men tog kniven, skar et godt stykke flæsk, tog en avis og pakkede det ind. Så gik han ud til gendarmen og puttede pakken op på hans sadel. Denne blev helt forbløffet, men tog pakken og sagde »Besten Dank« og red afsted hjemad. Han havde også en sulten familie hjemme. Vi mærkede ikke mere til ham. Han red altid forbi og hilste pænt på far.

Som krigen skred frem, blev han og far gode venner. Han fik af og til en lille pakke med lidt »Fettigkeiten« og også kartofler. Han havde tre større børn i de sidste skoleår, og rationerne var små. Som tysk embedsmand skulle han holde sig til paragraferne, men han var god på bunden. Han forstod sønderjydernes kår og lærte sig vort sprog, så han kunne snakke med de ældre, for en stor part af disse kunne ikke tysk. Hans forsøg i det danske kunne være morsomme at høre på. Gendarmen spurgte en dag far om kartofler, men han havde travlt og sagde, om ikke gendarmens kone kunne komme på cykel om aftenen. Gendarmen svarede: »Min Kuen is nik van tæt« (vant til det), men ved ikke vandtæt forstod vi utæt. Far måtte le højt, mens han forklarede gendarmen det morsomme, og jeg måtte jo le med. Men de fik klaret det med kartoflerne, og de var gode venner indtil krigens slutning, hvorpå gendarmen måtte sydpå.

Under krigen blev det nationale ikke berørt. Mange dansksindede måtte tie stille for at holde sig gode venner med de tyske embedsfolk – landråd, amts- og kommune- forstandere m.m. Der skulle af og til en ansøgning til for at blive fri for krigstjeneste. Og den skulle anbefales af de ovennævnte herrer, der skulle attestere, at ansøgeren var

»unabkömmlich«, uundværlig, og det var de økonomisk bedststillede der blev længst fri. Der forekom bestikelser, og da fødevareramengden blev alvorlig, var det godt at have en pakke smør, flæsk eller lignende, for det kunne gøre underværker.

Jeg kan sige det med sikkerhed, for jeg oplevede det da jeg kom i mejerilære i 1917. Min chef på mejeriet i Over Jerstal stod i fare for at blive indkaldt. Han skulle derfor med mellemrum til Haderslev eller Flensborg, og hver gang skulle han have smør med. Det ved jeg, fordi der skulle manipuleres med produktionsregnskabet. I de sidste krigsår havde vi på mejeriet kun en produktion på mejeriet på 30-40 pund smør daglig fra 112 mælkeleverandører. Og vi kørte kun hver anden dag med mejeriets maskiner. Den mindste portion smør, jeg har taget ud af kærnen, var på 16 pund! Vi måtte have tilført smør andetsteds fra for at forsyne stationsbyens befolkning. Rationen var nede på 50 gram smør pr. person pr. uge. Under forhold med en så lille produktion var det ikke let at få et par pund smør til side. Gendarmen kom jævnligt for at kontrollere beholdningen og rationeringsmærkerne, men også han blev sulten og bestikkelig.

I lære på Over Jerstal mejeri

Ved århundredskiftet var Vojens kun en lille landsby, men der var en statsbanestation og en kredsbanestation, og fra begge baner var der forbindelse til Haderslev. Der blev bygget offentlige bygninger, og der var et amtsforstanderkontor. Firmaet Brødrene Gram startede her på den måde, at smedemester Hans Gram i 1901 begyndte at forhandle og fabrikere mejerimaskiner, dampkedler m.m. Firmaet udvidede og fik flere ansatte, og folk fra om-

egnens landsbyer fik arbejde i Vojens. Der blev bygget flere forretninger, og byen voksede hurtigt. Det hele foregik ikke langt fra os, for sogneskellet mellem Skrydstrup og Vojens ligger kun ca. en kilometer fra midten af Vojens.

Bondearbejdet var mig imod, og jeg ville gerne lære et eller andet maskinelt. Jeg bad derfor mine forældre om at komme i lære hos Gram i Vojens, men det kunne der ikke blive tale om. Far ville snakke med smeden i Bevtøft, – han lavede også maskiner, men det sagde jeg nej til. Det var nemlig ikke landbrugsmaskiner, plove, harver og hesteskoning, jeg var interesseret i.

Men så en dag, jeg kørte mælketur til mejeriet i Skrydstrup, havde mejeribestyrer Poulsen bøvl med en drivrem, og da det kun var et lille mejeri, havde han kun sin kone og en ung pige til hjælp. Jeg sprang til hjælp, for jeg havde set en fyrbøder samle remme ved et damptærskværk, og jeg hjalp til også ved andet arbejde i mejeriet. Mejeribestyreren foreslog, at jeg skulle gå i mejerilære. Der var kun to års læretid, og han kunne se, at jeg var fingernem. Han vidste, at der på Over Jerstal mejeri blev plads til november 1917, da den daværende lærling var udlært. Jeg kørte hjem, men snakkede ikke om noget. Hen på eftermiddagen bad jeg om lov til at cykle til Arnitlund ved Over Jerstal. Der havde jeg en onkel, der var leverandør til Over Jerstal mejeri. Men jeg sagde intet om min plan, blot at jeg ville se på nogle af mine fætres kaniner. Onkel Christian Bertelsen gik med mig hen på mejeriet, og jeg blev antaget til den 1. november 1917. Lønnen skulle være 100 Mark det første år og 200 Mark det andet år, samt kost og logi. Jeg var lykkelig over at komme hjemmefra, men mine forældre fik næsten et chok, da de hørte det. »Fra det sorte (smede) til det hvide«, sagde min mor, og far håbede stadig på, at jeg ville være landmand. Men de gav sig, og jeg kom i lære.

Hjemme fik far fat i en russisk krigsfange. Dem kunne bønderne få, men de måtte hentes om morgenen og bringes om aftenen til en samlelejr i en lade i Skrydstrup. Her passede en tysk vagtmand på dem om natten, at de ikke stak af, men det gjorde mange. De fleste blev dog taget ved Kongeågrænsen, og så fik de hårdere betingelser at være fange på, så der var ikke mange, der rømmede mere. Efter nogen tid blev det tilladt at beholde dem om natten. De skulle have et rum med en solid dør, der kunne låses forsvarligt, og der skulle være jernstænger for vinduerne. På den måde sparede tyskerne en soldat, og russerne levede sig rask ind i vore forhold. De fleste var flinke og omgængelige, og der var mange, der ikke ville hjem, da krigen sluttede.

Jeg kom som sagt i lære, men mejeribruget fik dårlige kår. Da der var gået en måneds tid, blev det til hverandendags drift. I vintermånederne kunne mælken let holde sig, og leverancen til mejerierne blev mindre og mindre, da besætningerne af køer blev indskrænket. De fleste bønder leverede alle deres roer til tyskerne, så der kun var halm og måske lidt hø at holde liv i dyrene med. Køerne kunne ikke give megen mælk, men det værste var, at alle beholdt den meste mælk hjemme og selv kærnedede smør i smug, selv om det var strengt »verboden«. Gendarmen og kommuneforstanderen kom tit på mejeriet og kontrollerede leverandørernes leverancer af mælk. Der var besætningstælling hos leverandørerne hvert halve år, og kommuneforstanderen havde en liste derover, og fandt de så nogle, hvis leverede kvantum var for lille i forhold til koantallet, så gik turen ud til dem. Mange blev afsløret og måtte betale store bøder. Far ville ikke sælge roerne til tyskerne. Han ville beholde sin besætning, og selv om der også blev lavet smør hjemme, var far efter koantallet en af de bedste leverandører til Skrydstrup mejeri. Æg blev heller ikke solgt, – det var bedre pålæg til brød end den

marmelade, folk fik udleveret. Den blev lavet af kålroer, gulerødder og vilde frugter og tilsat sødestof og farve.

Jo der blev nød, og så var det endda ret tåleligt på landet. Langt værre var det i byerne. Mange kvindfolk kom med det første morgentog sydfra og steg ud på de forskellige landstationer og gik på tiggeri og handel rundt på gårdene. Mange havde klædningsstykker, tråd og garn at bytte med. Det var mangelvarer på landet, så der blev lavet mange byttehandler. Mange kunne rejse tilbage med aftentoget med et godt udbytte, men i togene måtte de passe godt på deres bytte. Der var nemlig mange røvere med toget og intet politi, der ville tage sig af den slags sager. Og nød bryder jo alle love. Det bedste var at sætte sig ved siden af en soldat, der enten skulle hjem på orlov eller tilbage fra orlov, for han havde våben på sig. Men der var ikke mange soldater med, men et stort overtal af kvinder og de ældre havde ikke så store chancer som de yngre hos soldaterne.

Personligt må jeg dog ikke klage over nøden. Min mester, mejeribestyrer Andreas Jensen, havde fire halvstore børn, og ved bordet fik mester først, så fru og ungerne. Tilsidst var det tynde holden til mig, men jeg kunne jo altid gå ned til sødmælksspanden eller tage kærnemælk med en sjat fløde i. Da vi kom på hveranden dags drift, kunne jeg cykle hjem i halvanden dag. Så havde jeg føden hos mor og hjalp hende hjemme. Det var en stor fidus for min mesters familie, at jeg kun skulle arbejde en halv dag og så tage hjem i halvanden dag, for så sparede de føden til mig, men havde mine rationeringsmærker. Jeg skulle blot op hveranden morgen kl. 4 og fyre op under kedelen i mejeriet, da den jo afkøledes ved at stå en dag over. Ved 6-tiden kom mester, og vi blev færdige med mejeriarbejdet så tidligt, at jeg sommetider kunne tage hjem inden middag. For at udnytte de to timer om morgenen, hvor jeg fyrede op fik jeg et bord og en lampe

ned i fyrrummet, og så kunne jeg ordne leverandørregnskabet ved siden af.

Dengang skulle mejeristerne have fem gode sanser og forstå at bruge dem. Man måtte ikke være fummelfingret, når et eller andet gik i stykker. Det gjaldt om også at kunne håndtere en skruenøgle, en fil og meget andet. Det første min mester instruerede mig i, var at bruge venstre hånd, når jeg skrubbete eller lavede lignende. »Du skal kunne bruge venstre hånd, hvis du en dag har beskadiget højre hånd. Vi kan ikke få hjælp på en studs, og arbejdet skal passes hver dag.« Man skulle have et opmærksomt syn for at se, om alle drivremme løb rigtigt på skiverne, og vi skulle holde øje med leverandørernes transportspande, om de var rene. Det kunne knibe i enkelte tilfælde og det ødelagde mælken. Hvis mælken var dårlig eller lugtede dårligt eller syrligt blev den returneret med en seddel eller med kridtskrift på spanden.

Hørelsen skulle kontrollere, om alle maskiner gik rigtigt. Centrifugerne havde en fart af 6000 omdrejninger i minuttet, og man skulle have en følelse for, om alt var rigtigt indstillet og ikke mindst agte på lufttemperaturen. Var luften varm, måtte vi syrne og kærne fløde ved en koldere temperatur, og omvendt. Det reguleredes med is og varmt vand. Flødens kærningstemperatur skulle være omkring 17° celsius og kærningstiden skulle være omkring tre kvarter. Lugtesansen og smagen skulle også bruges ved tilsætning af salt, både i smør og ost. Når det skulle være kommenost, måtte man have »Fingerspitzengefühl« for at kunne bedømme det rette tilsætningskvantum. Af hensyn til kontorarbejdet måtte vi lære at skrive tydelige tal og altid i lige kolonner for at lette sammentællingen. Fritid var der ikke meget af. Længere nordpå i tyndt befolkede egne, hvor mejerierne var små, lavede mejeristerne også dritler til smørret og tjente et par kroner ekstra. Dette så bødkerne forståeligt nok skævt til. Jeg har senere kun

været ét sted, hvor vi samlede dritler selv, men jeg fik det nogenlunde lært.

Når jeg kom hjem på ferie, besøgte jeg tit min morbror Ogge Gubi i Bevtoft i arbejdstiden. Han var bødker og lavede dritler til Bevtoft, Skrydstrup, Over Jerstal og Strandelhjørn mejerier, i alt ca 40 styk dagligt og det var fint håndværksarbejde. Jeg lurede ham flere kneb af, men fortalte ikke, at jeg spekulerede i branchen, så havde venskabet sikkert været forbi. Men jeg sagde, at vi sommetider kunne være uheldige og beskadige et bånd under håndteringen, og så måtte vi skære et nyt. Så fik jeg ham til at vise mig, hvordan man skulle skære en lås. Men så godt som fagmandens blev det ikke. Han havde også bedre værktøj, særlig knive og forstod at holde dem skarpe. Fagfolks arbejde er bedst og det skaber arbejdsglæde, når man ved fyraftenstid kan se tilbage på produktet af en god dags arbejde.

Men på mejeriet i Over Jerstal fik vi altså mindre og mindre mælk, og det var også svært at få noget at fyre med under kedelen. Vi måtte strække kullene med tørv, kvas og alt andet brændbart. De fleste mejerier lukkede, men vi holdt os i gang til november 1919, hvor jeg var udlært. Den sidste morgen, jeg tog smør ud af kærnen, var der kun 16 pund af fire dages mælkeleverance. Mejeriet måtte købe et par dritler smør om ugen for at klare rationeringen i den halvstore stationsby. Det sidste læreår 1918-1919 var der fred, men elendighed.

Mens jeg var i lære, fik jeg en god ven i en kommis hos købmand L. J. Petersen. Han var fra Kolding og lidt handicappet på ben og arme af børnelammelse, men ellers var han kvik. Han skulle have kraftig mad for sit helbred og det kneb jo, men jeg havde altid en flaske kærnemælk med en sjat fløde i inderlommen til ham. Han rejste hjem til Kolding hver lørdag aften og kom igen mandag morgen. I sin kuffert med vasketøj og i lommerne havde han

»lækkerier«, peber, andre krydderier, tobak, sukker og kaffe. Han var blevet gode venner med tolderne i Vamdrup, så han havde altid noget med. Når jeg kunne give min mester en smule god tobak, behøvede jeg ikke at stjæle kærnemælk og fløde, og så måtte jeg nok besøge min ven. Han lavede kaffe på en primus, og det var noget, der smagte mig. Jeg fik ham til at komme det brugte kaffegrums i en dåse. Det tog jeg med hjem til mor. Så blev det kogt endnu engang og det smagte bedre end det »Rovsup« (rugsuppe), mor selv brændte. Mor var også glad, når jeg havde lidt peber og andet krydderi med hjem.

Min ven havde tilmed altid Kolding Folkeblad og sommetider Politiken med. Den læste mester og jeg i smug og brændte den så under kedelen, for vi skulle jo passe på. Vi var begge militærpligtige, men det var rart at læse sandheden om krigen. Vore egne lokale aviser var strengt censurerede, og de bragte kun stof om tyskernes krigslykke. Vi måtte strengt holde mund, men vi var i sommeren 1918 klar over at det gik alvorligt tilbage for tyskerne. Det sivede ud allevegne, at deres magt var brudt.

Fred og revolution

Ved krigens slutning den 11. november 1918 var jeg allerede taget til tysk soldat og skulle møde i Flensborg den 20. november 1918. Jeg havde besluttet at rømme nordpå over Kongeåen, men det kom heldigvis ikke så vidt. Vi var på den tid klar over, at nu var krigen snart forbi og derfor blev min flugt ikke til noget.

De politiske bølger begyndte at gå højt, for nu skulle vi jo være danske, og det var der megen diskussion om. Der var folk, der ville have den nye grænse ved Ejderen eller Dannevirke, mens andre ville have Flensborg med, og de forbandede H. P. Hanssen, der havde udtalt sig

om, at grænsen vist kom til at gå nord for Flensborg. Det blev også nævnt på det store møde den 17. november 1918 på Folkehjem i Aabenraa, som jeg deltog i, og jeg er med på det store billede, der hænger på Folkehjem i dag.

Jeg blev aktiveret i det nationale arbejde af min læremester, der var tillidsmand for de tre nationale foreninger. Alt dette foreningsarbejde havde ligget stille under krigen og skulle nu i gang igen. Mødet på Folkehjem var det første og største møde, og det blev fra tysk side forsøgt forbudt, men det forløb uden særlige vanskeligheder. Vi der kom nordfra til Rødekro i et overfyldt tog måtte dog lide den tort, at stationsforstanderen i Rødekro havde ladet forbindelsestoget til Aabenraa afgå en halv time før vi nåede Rødekro. Der var en delegation inde og protestere, men det hjalp ikke. Så vi måtte gå fra Rødekro til Aabenraa. Vejret var godt, og da mødet først skulle begynde over middag, var stemningen høj. Vi havde god tid og sang de nationale sange.

Da vi nåede byen i Kolstrup, var der en borger, der råbte ud af vinduet »Deutsch sprechen, wir sind noch in Deutschland«, – det satte en dæmper på stemningen. Vi var jo påvirket af tysk undertrykkelse og enhver fornærmelse mod »Das grosse Vaterland« blev straffet hårdt, og folk, der kunne bruges som soldat, blev straks indkaldt og sendt til fronten efter 4-6 ugers uddannelse. Skønt det tyske rige var knækket, og kejseren var rendt sin vej, sad der stadig skræk i kroppen på mange af os, og sangen stilnede af det sidste stykke vej gennem byen til Folkehjem.

Der må have været indflydelsesrige personer, der har protesteret over stationsforstanderen i Rødekro, for ved ankomsten til Folkehjem fik vi hver en billet til Rødekro med et ekstratog kl. 5 og endda gratis som kompensation. På mødet talte rigsdagsmand H. P. Hanssen først i salen, senere ud fra balkonen, men også Nis Nissen og Kloppenborg Skrumsager talte. Alle tre fortalte om deres samtaler

med tyske politikere, at nu var vejen åben for os til en genforening med Danmark, når en folkeafstemning kunne bekræfte sønderjydernes ønske.

Slesvig skulle inddeles i tre afstemningszoner, men der gik næsten to år, før genforeningen blev gennemført. Der var megen politisk halløj om zoneinddelingen. Mange ville have Flensborg med i første zone, og nogle, – deriblandt min mester på mejeriet, ville have grænsen ved Dannevirke. Der holdtes mange vælgermøder, og sådan et møde i Over Jerstal blev til en hel sangerkrig. Min mester og hans meningsfæller sang: »Fra Ejderens strøm til Skagens hvide banker, den jyske halvø krummer sig mod nord« osv., mens de, der støttede H. P. Hanssen og det, der blev til den nuværende grænse, sang: »Det haver så nyeligen regnet«. Vi unge morede os, der blev danset og forlystelsessygen smittede os. De politiske meninger holdt vi os klogeligt fra og man fik jo altid svaret fra de ældre: »Hold mund, dreng.« Dengang var man jo betydeligt senere voksen. Men jeg lagde mærke til, at folk begyndte at anskaffe flagstænger og ny Dannebrog i 1919. Det gik ikke så stærkt, men en stor part af befolkningen, der i begyndelsen af krigen var på tyskernes side, blev atter nu så danske.

Man så i de dage også de mange på vejene, der kom hjem fra fronterne. Ikke alle kunne komme med tog, men måtte gå. Føden måtte de tigge, men folk havde ikke meget at give af. De sidste rationeringsmærker lød på 1 kg rugbrød om ugen og 50 gram smør, og det var svært at få rationen. Kød og flæsk kunne ikke fås. Og det gik ud over kålrabi-roerne på marken. Mange køer blev slagtede og mange huse var forfaldne.

Mange hjem var også ødelagte. Unge piger og enkelte gifte koner havde fået venner blandt de tyske landstorm-soldater, og der var synlige følger. Så det var ikke godt, da ægtemændene kom hjem fra krigen. De yngre tyske soldater havde ikke haft travlt med at komme hjem til de

store tyske byer, hvor der var stor nød og mangel på alle varer. I Over Jerstal var der 10-12 soldater, der blev i barakken. Der var et feltkøkken indrettet i et hjulmagerværksted. Soldaterne havde lidt fødevarer og solgte alt muligt af deres udrustning og andre ting, der tilhørte det tyske militær. Jeg »organiserede« lidt skummetmælk til dem og fik to militærgeværer og ammunition som betaling. Ved mørkets frembrud cyklede jeg hjem til mine forældre, ca 3 km, og skjulte geværene i en halmstak. Der gik en måneds tid, så fandt far dem, og jeg måtte gå til bekendelse og få dem fjernet. Jeg fik ikke stort udbytte ud af den handel. Der var ingen købelyst og mange havde ikke noget at betale eller bytte med.

Men vi var jo tyske endnu og skulle regeres fra Berlin, hvor der var revolution. Nogle tyskere var kejsertro, selv om kejseren var stukket af til Holland. De tyske socialdemokrater søgte at samle sig, men det varede længe, før alle kom hjem fra fronterne. Der var kaos over det hele. Der nedsattes lokale arbejder- og soldaterråd som afvæbnede de tyske officerer og højere embedsmænd. Der var mange dramatiske episoder. Det var værst i byerne. Kiel var byen, hvor opstanden først brød ud, og der sendtes derfra skibe ud til alle tyske havne og marinestationer, og marinesoldater foretog afvæbning af de tyske officerer.

I Aabenraa var de i november, og ved et tilfælde fik jeg at vide, at de ville komme til Haderslev. Jeg skyndte mig med mit arbejde og fik fri til middag og cyklede til Haderslev. Der var røre i byen. Jeg nåede til Jomfrustien og Nørregadekrydset og så to marinere komme nede fra havnen. Nedad Nørregade fra kasernen kom en flot officer gående og de mødtes på hjørnet. Marinerne stoppede officeren og med knive skar de alle knapper og ordener, skulderklapper og kokarder i kasketten af, og så fik officeren et spark i enden. Han lignede en pjaltet fange og

løb hen over Gravene tilbage til kasernen. Jeg cyklede lidt rundt i byen. Der var lidt uro, men jeg oplevede ikke flere episoder.

Den »røde mejerist«

Jeg var glad, da det blev 1. november 1919. Gennem avisen havde jeg fået plads som mejerist på Torsager mejeri på Djursland for en løn af 40 kr. månedlig. De sidste 200 Mark, jeg fik i løn i Over Jerstal, rakte lige til et par træsko, og for mine sparepenge ca 8000 Mark fik jeg kun 120 kr. Det var nogenlunde pari for dem, der havde stået i sparekassen før 1. august 1914. Resten var værdiløse, da de var tjente under krigen. Men ved mine forældres hjælp fik jeg noget arbejdstøj. Gangtøj og sko havde jeg jo efter min bror, der var faldet i krigen, og det kunne jeg nogenlunde passe nu. På Torsager mejeri fik jeg i førstningen en streng tid. Jeg havde kun lært mejeri i to år og skulle nu være førstemejerist over en, der havde været tre år i lære og den anden to år. De var bedre uddannede end jeg, og det kneb med respekten i førstningen. Men jeg sled hårdt fysisk og teroretisk den første måned, så jeg kom på højde med dem og kunne hævde mig.

Jeg rejste fra Torsager efter et år for at lære at lave ost på Langeland. Det var et hårdt, men interessant arbejde. Så en dag fik jeg brev fra Fannerup ved Kolind med tilbud på en plads til 120 kr. månedlig. Jeg fik kun 80 kr, hvor jeg var og det fristede mig. Det var et lille mejeri, der havde været privat, men nu var blevet købt af bønderne i Kolindsundområdet og lavet om til et andelsmejeri. Kolindsundprojektet, der var en afvanding af store arealer ved pumpning, gav bønderne i området mere jord og et godt udbytte. Til mejeribestyrer antog de brugsforeningsuddeleeren, der havde været mejerist i sine unge dage. Men der

skulle en medhjælp til, for hans uddannelse var jo forældet.

Det var på foranledning af min tidligere chef på Torsager mejeri, at han tilbød mig pladsen og den gode løn. Jeg slog til, men fortrød det bittert senere. Han var meget vanskelig at arbejde sammen med og jeg måske lidt overmodig. Det skete efter et halvt års tid, at jeg skulle have læsset et vognlæs dritler med smør til levering. Vi trillede hveranden drittel ud og løftede den op på vognen, men jeg var hurtigere og stærkere end ham, og da vi lige havde haft en lille uoverensstemmelse, ville jeg dupere ham. Men så smuttede min ene fod og jeg fik et forkert greb og et knæk i ryggen. Jeg måtte have læge, der beordrede mig i seng i et par dage. Han besørgede mig et korset til at støtte rygsøjlen, men det var ikke godt, og jeg måtte derfor tage en længere ferie og rejste hjem. Jeg fik lidt af ulykkesforsikringen og sygekassen, og efter et par måneder kunne jeg få understøttelse af min fagforening, når jeg havde et års anciennitet.

Jeg var også blevet upopulær blandt landsbyens bønder. Jeg var nemlig blevet formand for DSU og omgikkes kun landarbejderne. Og da de gik i strejke en dag, og jeg holdt med dem, så gik min sol ned. En søndag fik jeg en humørtrup af DSU fra Århus til byen. Den bestod af Hans Hedtoft, Ella og H. C. Hansen og et par unge damer og herrer mere. Jeg havde lejet forsamlingshuset, men da bestyrelsen i byen hørte, hvad der foregik i forsamlingshuset, kom de og viste os døren. Så vi måtte fortsætte på gaden og i det frie. De sang dejligt, særlig Hans Hedtoft. Ella gav flere solonumre og H. C. Hansen og de andre sang også fortræffeligt vore gode socialistsange, så det var en dejlig dag, og der blev tegnet en del abonnenter på »Demokraten« fra Århus. Byens arbejdere var begejstrede, men bønderne knurrede, og de var glade for, at den »røde mejerist« forlod byen. Jeg havde fået dette øgenavn og regnede med, at det hørte jeg ikke mere, når jeg kom

hjem til Sønderjylland. Men nogle år efter, da jeg gik i brechen for at få alle mejerister organiseret, var der en på et møde, der var modstander af fagforeninger, der kaldte mig den »røde mejerist«. Det navn havde jeg haft andetsteds, sagde han. Ja, Danmark er kun lille. Men det lykkedes mig at samle de fleste sønderjyske mejerister og vi var med til at stifte »Landmejeristernes Forbund« i efteråret 1923.

Jeg var arbejdsløs et par måneder i vinteren 1921-22 og ryggen kom så i orden. Til marts 1922 fik jeg arbejde på Lunding mejeri ved Haderslev, men på betingelse af at kunne skåne ryggen, og da mit arbejde især var smørpakkeri, klarede jeg mig godt.

I foråret 1922 skulle jeg på den tredje og sidste session. De to foregående år var jeg bleven sat tilbage, da der var nok af fyrbødere i marinen, – det blev næsten alle mejerister taget til. Da jeg mødte på session, tog jeg mit korset på, og blev omgående kasseret som uegnet. Det var vist Vorherres vilje, for jeg var medlem af en militærnægterforening. Jeg havde set nok af militærhåndværket, så det interesserede mig ikke. Nu undgik jeg indkaldelse og kom ikke til at nægte, for det gav i begyndelsen fængselsstraf. Forsvarsminister P. Munch, som var radikal, var i en slem klemme med de første militærnægtere, da hans parti jo ikke var militærvenligt. Det varede nogle år, før der kom militærnægterlejre. Men jeg slap og var i Lunding i ca 1½ år og rejste så til Bovrup i sommeren 1923.

Jeg skiftede arbejde en søndag. Det var regnvejr og en besværlig rejse, først med tog fra Haderslev, skifte i Vojens og Rødekro til Åbenrå. Her måtte jeg slæbe min kuffert fra stationen til amtsbanestationen, dér hvor rutebilstationen ligger nu. H. P. Hanssensgade var ikke lavet dengang, men der var en genvej fra Hotel Danmark og langs med husene i byens nordside. Genvejen var fyldt med vandplasker, og da der var østenvind den dag, stod hele området Kilen –

Gasværksvej under vand. Jeg burde være gået op gennem byen, men det var betydelig længere. Jeg kom igennem, men fik våde ben op til knæene. Heldigvis gik »Lillemødet« (amtsbanen) inden længe og jeg sad i kupeen og trak tørre strømper og træsko på. Jeg havde jo alt mit habengut i kufferten. Efter to og en halv times kørsel nåede jeg først på aftenen Bovrup. Her fik jeg løn efter lønklasse I, ca. 160 kr. månedlig, og kort efter ankomsten lærte jeg min kone Anna Ohlsen at kende. Da bekendskabet blev varigt, måtte jeg til at spare op med fremtiden for øje.

Arbejdsløshed og smalhans i 20'erne

Hvis jeg ville gå videre i mejerifaget, have en ledende stilling og højere løn, måtte jeg gå på mejeriskole. Jeg tog til Ladelund Mælkeriskole efter halvandet år i Bovrup, det var den 1. september 1924. Kursuset kostede ca 2000 kr. Jeg søgte statsstøtte, og fik det første år, jeg søgte. Det var sjældent. Jeg havde altså 440 kr i statsunderstøttelse, men det kneb med at få de 1500 kr skrabet sammen. Jeg havde en gammel motorcykel stående hjemme i Bevtoft, den blev solgt. Min chef på mejeriet, Peter Hansen Mortensen, tilbød mig at låne nogle hundrede kroner. Det var også nødvendigt, for der skulle penge til bøger, rejse m.m. Jeg lagde rygningen på hylden og sparede, hvor jeg kunne, men otte måneder (som kurset vartede) er lange, når man intet tjener. Mor døde også, mens jeg var på mejeriskolen. Det kostede lidt ekstra rejsepenge, og far kunne ikke hjælpe mig. Humøret var langt nede, men jeg tog mig sammen og fik en god afgangskarakter, skønt jeg kun havde haft tysk skolegang.

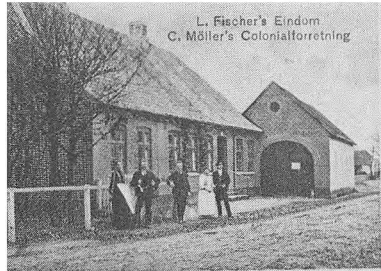
Mejeriskolen lå i Ladelund mellem Brørup og Vejen. Vi var ialt 70 mejerister på et otte måneders kursus fra september til maj, men der var også en fem måneders

landbrugsskole for 150 landmænd. På skolen afholdt vi et lokalt folketingsvalg, som blev domineret af Venstre på landmændenes side og for mejeristernes vedkommende af retsstaten. En af mejeristerne sørgede for, at Viggo Starcke kom og holdt foredrag, og han tog kegler. Han var ikke til at opponere imod. Jeg prøvede det som socialdemokratisk kandidat, men kunne ikke klare mig og fik færrest stemmer.

Efter skoleopholdet blev jeg ansat af Mejeristforeningen som vikar i Sønderjylland for en løn af 6 kr. pr. arbejdsdag og 100 kr om måneden til dækning af spild dage og rejseudgifter. Jeg brugte cykel med en ekstra stor bagagebærer og havde mange drøje ture. Den værste jeg mindes, var fra Skodborg kl. 13 og hjem over Bevtoft efter vasketøj. Efter et kort hvil og en bid brød gik turen til Mintebjerg på Als. Der nåede jeg til ved 2 tiden om natten. Da jeg kunne få døren til fyrrummet op, ville jeg ikke forstyrre de andres nattesøvn. Der var en sæk tvist ved kedelen og der var varmt, så der lagde jeg mig til klokken fire. Da kom mejeribestyrerens hustru, som havde ventet på mig hele natten. Hendes mand var kommet på sygehuset med et maveonde.

Efter halvandet års forløb sagde foreningen mig op, da det kneb med at skaffe arbejde. Det var året 1926 og arbejdsløshedens svøbe blev større også i mejeristernes rækker, så der var mange private vikarer at få. Jeg fik så plads som førstemejerist i Løjt fra 1. november 1926 og kunne få en lille lejlighed ved siden af mejeriet til 15 kr. månedlig. Min månedsløn var 250 kr og frit skummet- og kærnemælk. Da min forlovede og jeg havde kendt hinanden i fire år, giftede vi os. Jeg havde fået min gæld fra mejeriskolen afbetalt, var blevet lidt ekvipeteret med tøj og havde sparet 600 kr op. Mor og jeg satte bo med meget beskedne midler, men vi var lykkelige, og vi kendte begge to til at spare.

L. Fischer's Eendom
C. Möller's Colonialforretning

Kroen

Skolen

SKRYDSTRUP

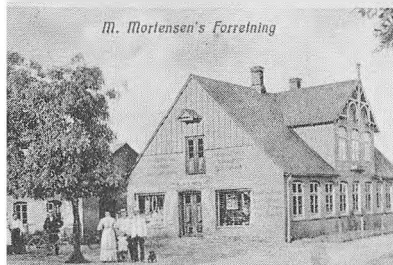
A. Juul, Flensburg

Postkort fra Skrydstrup. Øverst fotos før 1905 bl.a. med den gamle skole, nederst fotos ca. 1909 med bl.a. den nye skole, opført 1906.

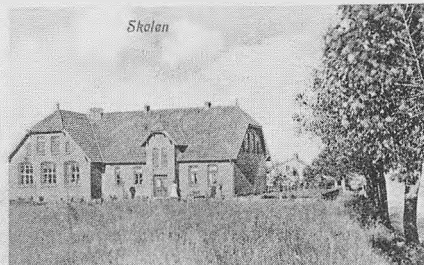
Partie fra Skrydstrup

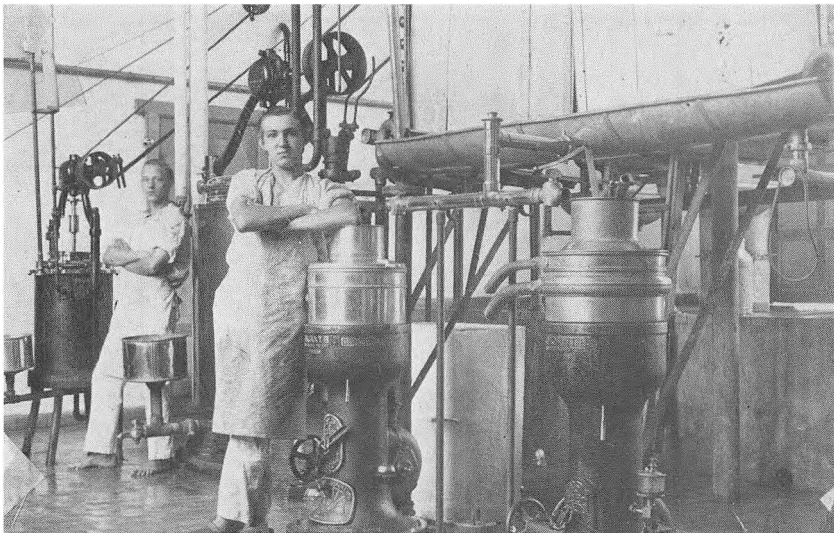

M. Mortensen's Forretning

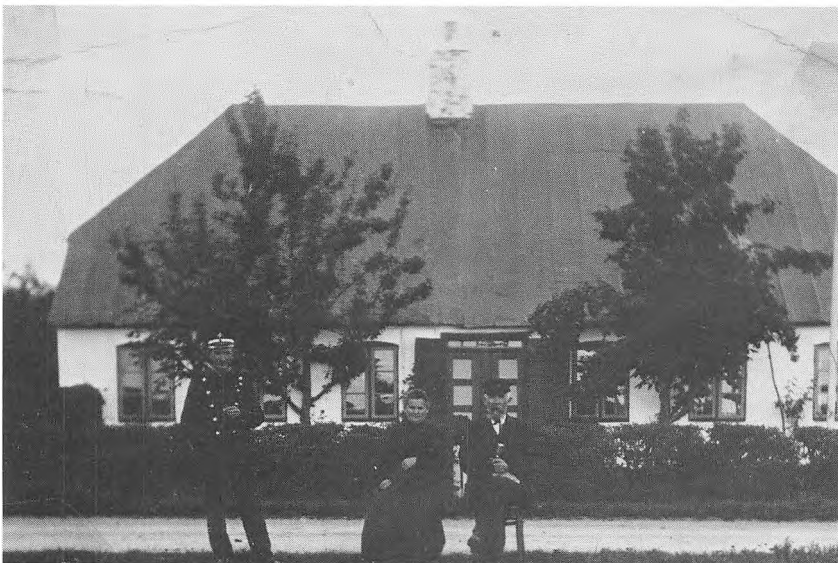
Skolen

Marius Schildt (i forgrunden) på Torsager mejeri 1919-20.

Marius Schildts forældre og ældste bror Peter i postbuduniform foran huset i Bevtøft ca. 1923.

Jeg havde en lang arbejdsdag med ca. 14 timer daglig og 11 timer om søndagen, men vi fik mange venner i Løjt, hvor der var mange fattige arbejderfamilier dengang. Men hvorlænge var Adam i Paradiset? Vi havde i 1926 fået en Venstre-regering under storbonden Madsen-Mygdal efter Staunings første korte regeringsperiode. Nu skulle bønderne råde og embedsmænd og arbejdere skulle ned i løn, og fagforeningerne skulle kanøfles. En søndag i sommeren 1928 blev der indkaldt til sygekasse-møde i Løjt kro. Der var kommet et cirkulære om, at kontingentet skulle forhøjes med 5 kr månedlig, og så skulle der betales 1 kr for en sygeseddel, hver gang vi skulle have læge. Der blev en knurren og skældud over Venstre-regeringen, for sygekassen kunne vi mindrebemidlede ikke undvære. Da jeg havde hørt på dette klageri en tid, kunne jeg ikke nære mig og bad om ordet. »Det nytter ikke at I vrøvler,« sagde jeg. »Det er noget af jeres egen skyld. Her sidder vi ca. 180 mand og ikke halvdelen er i fagforening. Og hvormange af jer svigtede ikke stemmeafgivningen ved sidste folketingsvalg. Nej se og organiser jer og lad os lave en partiforening og vær så med til at pibe Madsen-Mygdal ud og Stauning ind igen«. Der blev råbt hør og klappet. »Det er ikke nok, der skal vilje til og sammenhold.«

Jeg var fagforeningsformand for landmejeristerne i Åbenrå amt og havde fået forståelse for, at organisering var det eneste middel til at forbedre arbejderens kår. Mange i forsamlingen sad med røde hoveder, men der var også mange som holdt med mig. Så var der en ung mand imellem os, der havde en vise i lommen. Den havde omkvædet »Stauning igen« på melodien af sømandsvalsens »Annemarie«. Han sang den igennem et par gange og så kunne vi alle synge med og alle sang »Stauning igen«.

Så var der en husmand, Peter Jepsen, der rejste sig og sagde i tilslutning til mig, at arbejderne ville blive vågne og bruge deres stemmeret til næste år, når der skulle være

sognerådsvale. »Jeg sidder der ene mand som husmand mod ene bønder og Kock.« Christen Hansen Kock var min chef på mejeriet. »Tag Jer nu sammen. Vi kan let få et par arbejdere med ind. Vi skal begynde med os selv.« »Hør, hør« lød det, »Vi vil stemme å æ mejerist.«

Mødet sluttede i valgstemning og snakken gik i Løjt. Et par dage efter var der sognerådsmøde – eller måske var det et skolekommissionsmøde – og dagen efter igen kom min chef og sagde, at jeg hellere måtte søge et andet arbejde til 1. august. Han havde en anden mand i familien og han ville gå for 200 kr. Det var søndag middag og vores søndag var spoleret. Jeg var klar over, at det nok kom fra sognerådsmødet, og cyklede hen til den nævnte husmand. Han fortalte mig, at bønderne i sognerådet havde sagt til Kock: »Fyr den mand, han er farlig«. Kock havde svaret, at jeg var en dygtig mand, men de andre sagde, at jeg var en bolchevik. Og Kock var jo ansat af bønderne, så han måtte holde med dem.

Jeg søgte mange pladser uden resultat og det gjorde det ikke bedre, at jeg var fagforeningsformand. En dag kom Kock og sagde, at der var et hus til salg i Nygade i Aabenraa og der var en mælkeforretning. Huset var at få for 2000 kr i udbetaling. Vi kørte ud og så på det. Jeg stolede på Kock som min chef, og vi kunne flytte ind til 1. august. Kock lovede mig, at jeg måtte få arbejde hos ham for 150 kr om måneden, indtil jeg havde fået gang i forretningen. Vi havde sparet 1000 kr sammen og far skrabe andre 1000 sammen. Min kone og jeg slog til. Vi skrev kontrakt og Kock anbefalede en vinkelskriver, der hed Jansson og boede i Ramsherred. Det var et par hundrede kroner billigere.

Vi flyttede ind, men der var ikke mange kunder til forretningen. Vi gjorde vort bedste. Det var strengt for min kone, da vores dreng var lille endnu. Jeg cyklede af sted hver morgen, når kirkeklokken slog fem og kom hjem om

eftermiddagen, når den slog fem igen, – for 5 kr daglig, også om søndagen. Det var i isvinteren 1928-29. En morgen tog det mig over halvanden time at nå Løjt mejeri og lige så længe om aftenen.

Så en dag i februar 1929 fik jeg et brev fra en mand, der påstod at have en prioritet i ejendommen på 3000 kr og den ville han have udbetalt til 1. maj. Det var ikke blevet omtalt ved handelen, og vinkelskriveren havde ikke set efter i grundbogen, men blot skrevet kontrakt. Jeg havde stolet på min chef og havde intet skøde. Det kendte jeg ikke. Jeg gik så op til en sagfører, men blev afvist, også af andre. Da kontrakten var blevet ordnet af en vinkelskriver, ville ingen føre min sag. Jeg fór op til vinkelskriveren og bebrejdede ham, at han ikke havde set grundbogen efter. Han sagde, at det skulle jeg selv have gjort. Han havde kun taget penge for at skrive kontrakten. Jeg bebrejdede også min chef at han ikke som ældre og kyndig havde set efter. Jeg var ilde til mode og spurgte om lån i banken, men alt var forgæves.

Tilfældigvis fik jeg at vide, at min chef havde penge til gode af sælgeren til mig. Jeg tog hen til sælgeren og truede med en politisag. Jeg fik ham til at indrømme, at Kock havde fået 1500 kr af de 2000 kr, jeg havde betalt ud, det var der ikke noget forkert i. Men jeg var blevet taget godt ved næsen, og blev oven i købet sagt op på mejeriet til 1. marts 1929. Jeg havde trodset den besværlige isvinter igennem og var mødt tro hver morgen, men blev altså fyret, da foråret kom, Jeg kunne få 4 kr daglig i 100 dage af mit forbund, når der var gået 14 dages karenstid. Forbundet var jo kun et par år gammelt og havde endnu ikke fået en statsanerkendt arbejdsløshedskasse og regeringen Madsen-Mygdal var jo imod.

Jeg prøvede alle mulige steder i Åbenrå at få et job, også på havnen. En dag da der blev antaget folk til en kuldampner til højspændingsværket gik jeg med min kones

onkel, Mathias Knudsen »Tarrehalm« på havnen. Vi gik til »Nashorn«, som var losseformand, men han kunne ikke bruge sådan en flødebolle som mig. Han sad ved en øl sammen med et par andre. Havde jeg hentet en ny omgang, var jeg måske blevet antaget, men det havde jeg hverken råd eller lyst til. Her vil jeg tilføje, at alle på havnen havde et øgenavn og deres rigtige navn kendte kun få. Øgenavnene var: General – Beo – Hornmine – Smart – Dykker fra Skelbæk – Jes Persille – Isbjørn – Marineminister – Kedde Koks – Fusker – Naturforsker – Jes Bodum – Silddreng – og mange flere.

Jeg var på slagteriet og klagede min nød, men der var intet arbejde. Jeg fik et svinehoved, en del skinkeben og andre ben med hjem, vi havde da kødmad i mange dage. Tit var jeg med fisker Peter Dall ude at røgte bundgarnene om morgenen tidlig. Det var et koldt arbejde, men sjovt når der var udbytte, og jeg fik jo også lidt forskellige fisk i min pose. Men jeg måtte gå fra borde ved eksportstaldene, for fiskeeksportør Andreas Nielsen måtte ikke se, at fiskerne gav privatfolk fisk. Så kunne han nægte at købe deres fangst. Et par dages arbejde fik jeg ved nedbrydningsarbejde ved det gamle aktiebryggeri på Haderslevvej. Jeg blev helt forbavset, da Chr. Paulsen sagde til mig, at jeg kunne gå om til Fedegras og Pieprau. Jeg fandt de to halvgamle murere og de var flinke nok. Jeg skulle trille murbrokker væk og de sorterede stenene til genbrug. Jeg undgik heldigvis at nævne dem ved øgenavnene, men jeg fik da at vide, at de hed Federau og Piepgras, altså med omvendte stavelser. Det blev til fem dages arbejde og en lille ugeløn, der lunede.

En tid derefter var det galt med pengene til sygekassen. Min kone og dreng var begge dårlige, og pengene var ved at slippe op. Jeg havde lovning på arbejde om en 14 dages tid og gik så ned på forsørgelseskontoret i Persillegade til forsørgelsesinspektør Flechtner og stod der med hatten i

handen og klagede min nød. Jeg bad om et lån på 50 kr, indtil jeg fik en ugeløn igen om ca tre uger. Men så fik jeg en reprimande: Hvad jeg bildte mig ind, komme fra landet og kræve penge her i byen, og lånte de mig dem, så de dem ikke igen, og meget mere. Der stod en hel del folk i lokalet, der hørte, hvordan jeg blev svinet til. Jeg måtte gå og da jeg stod udenfor, måtte jeg tørre mine øjne for både sørgelige og vrede tårer. Da kom der en yngre mand hen til mig, – jeg vil ikke nævne hans navn, for det lovede jeg og han lever endnu. Han havde hørt som jeg blev behandlet, og han tog en 50'er op af lommen og gav mig den med ordene, at jeg kunne betale tilbage, når jeg kunne, og hvis jeg ville have arbejde et par timer daglig, kunne jeg få det hos ham.

Nu skinnede solen igen. Jeg fór hen på sygekassen og fik den i orden og så hjem og glæde Lillemor. Så gik det nogenlunde i en tid, og det blev pinse. Min kone og dreng ville gerne se skytterne fra skyttelaugene ved rådhuset, så jeg måtte blive hjemme og passe butikken. Omsætningen var steget lidt, så der var et lille overskud. Pludselig holdt en lastbil for døren og i en anden bil kom fogeden og en skriver, der meddelte mig, at amtet havde afslået min ansøgning om fri proces. Vi skulle nu ud af huset omgående. Jeg protesterede, men der var ingen pardon. Jeg fik at vide, at jeg fornærmede en embedsmand i funktion og hvis jeg ikke holdt inde, ville han anmode politiet om at arrestere mig. Jeg spurgte, hvor vi skulle hen, og fik det svar, at der var en lejlighed i Møllegade. Så måtte jeg til at pakke vore sager sammen, og to mand bar det ud på vognen. Vi havde jo ikke så meget dengang, så det tog ikke lang tid. Min kone kom hjem med drengen i vognen, og det var også hårdt for hende. Vi gik bagefter bilen, min kone med drengen i barnevognen og jeg trækkende min cykel. Lejligheden, vi fik anvist, var i et hus, der havde stået tomt i længere tid. Der var forfaldent og snavset, men det måtte vi finde os i.

Vi sov der en nat, og dagen efter pakkede vi det nødvendige tøj i et par kufferter, låste døren og med kufferterne på cyklen gik vi ud til banegården. Min kone fik begge kufferter med i kupeen, og jeg cyklede til Rødekro så rask, jeg kunne, og hjalp hende dér med at skifte tog. Hun skulle stå af på Over Jerstal station og vente på mig. Jeg nåede Over Jerstal næsten lige så tidligt som toget, da jeg havde et lille forspring. Fra Over Jerstal gik det så til fods med barnevogn og cykel og med kufferter de seks kilometer til Bevtoft. Min far tog venligt imod os og sagde, at det havde været værre, om vi alle tre var syge.

Sammen med min far boede min ældste bror Peter og en husbestyrerinde. Min bror var jo krigsinvalid. Højre arm duede ikke mere, men han blev efter hjemsendelsen som invalid af tyskerne ansat som landpost. Benene var gode nok, men det var nok en stor synd, for det var en tur på 42 km daglig på den nøgne højderyg, hvor det næsten altid blæser. Han måtte som regel trække cyklen ca. halvdelen af vejen og han blev heller ikke gammel. Af og til bulnede granatsplinter ud af hans krop og det var sådanne, der fremkaldte indvendige blødninger. Han døde i en alder af godt 50 år.

Min bror var dårlig den dag, vi kom hjem, og jeg gik op til postmesteren og meldte ham syg og tilbød at tage hans job en tid. Postmesteren sagde, at han kunne få sin sommerferie og jeg kunne afløse ham i den tid. Så havde jeg et job. Derefter var jeg en tid på Bevtoft og andre mejerier, til vi den 1. august 1929 fik en lille lejlighed på Lindbjerg i Aabenraa.

Men så blev det tyndt med arbejde igen. Jeg søgte over hele landet og fik også tilbud, men så snart jeg oplyste, at jeg var gift, havde det ingen interesse mere. Sagen var, at mejeribestyrerne fik kostpenge for mejeristerne, og den kunne de holde pigehjælp for. Den 1. september 1929 tog

jeg en plads i Hinge nord for Silkeborg, men omtalte ikke, at jeg var gift. Det gik også godt nok med arbejde men fritiden sammen med et par yngre i 18-20 års alderen på et værelse var ikke rar. Deres samtaleemne – piger – var ikke noget for mig mere, det havde jeg min kone og dreng for kær til. Jeg måtte nøjes med at korrespondere med min kone, men hun fik da penge, så hun og drengen kunne leve, og vi klarede os. Min chef var tilsyneladende godt tilfreds, og jeg begyndte at kigge efter en lejlighed og ville så snakke med ham, så jeg kunne leve sammen med min familie.

Så en dag kom chefen grå i ansigtet ud til mig og sagde, at der var besked fra sognefogeden, at jeg skulle møde hos ham til forklaring. Jeg havde anket til indenrigsministeriet over afslaget på fri proces angående huset. Min kone var blevet afhørt og ligeså de andre parter. Da min chef hørte, at jeg havde en kone, bebrejdede han mig højt min uærlighed, at jeg ikke havde nævnt, at jeg var gift. Jeg svarede, at skulle jeg straffes for det, »så skulle du skydes, da du jo har været gift to gange.« Det kunne han ikke tage. Nu duede jeg ikke for ham mere, og jeg fik ikke mere et venligt ord. Jeg bed det i mig og sled så vinteren hen. Den 15. april 1930 sagde jeg op og rejste hjem til den 1. maj.

Jeg havde skrevet til flere mejerier om muligheden for at få vikararbejde og havde sikret mig nogle måneders arbejde. Jeg satte mig også i forbindelse med et forlag i Randers, der leverede regnskabs- og kontobøger samt kontormaterialer til mejerier. Og jeg foretog duplikering af anbefalinger, som mejerister skulle bruge ved pladsskifte. Det foregik som provisionsarbejde, men så havde jeg noget til mine spilddage og min fritid. Så fik jeg desuden altid føden, når jeg var på turné, og tit havde jeg også et pund smør og et stykke ost med hjem.

Det gik godt et stykke tid, men jeg gruede for vinteren.

Min cykel var ved at være slidt op, og en dag i efteråret knækkede kranken på den. Jeg var hos cykelsmed Bendix Damm, der dengang havde værksted ved siden af »Folkehjem«. En reparation ville koste 25 kr. En ny cykel var der ikke penge til, så jeg måtte have den repareret. Men pengene var små. Dagen efter gik jeg om formiddagen ned ad Nørre Chausse, som Haderslevvej dengang hed, i meget triste tanker, for jeg skulle have købt mad til min familie og have penge til at få indløst min cykel for. Jeg var langt nede og var i stand til at gøre hvad som helst, hvis der ikke skete et mirakel.

Mens jeg gik omkring »Folkehjem« i mine triste tanker, kom der en cyklist, der råbte mig an. Det var mejeribestyrer Hende fra Stollig, der var i forlegenhed, for hans unge mand på mejeriet var blevet indlagt på sygehuset og skulle opereres for blindtarmsbetændelse. Han spurgte mig, om jeg ikke kunne komme omgående og hjælpe ham med at få gjort mejeriet rent. Jeg fortalte ham om cyklen og min egen pengeforlegenhed. Han trak tegnebogen op og havde kun en halvtredser på sig, men den gav han mig i forskud, bare jeg ville skynde mig at komme.

Det lovede jeg og i løbet af en time var jeg der. Cyklen var i orden og jeg skyndte mig ud til bager Nyeman efter brød og kage, og til købmand Ferdinand Nielsen efter margarine og en dåse pølser. Så kunne min kone og drengen klare sig, og hun fik resten af pengene til yderligere indkøb. Jeg var jo selv sikret føden og kunne desuden tage hjem hver aften. Arbejdet varede en måneds tid, og da jeg kom hjem en aften havde der været bud fra mejeriet »Nybro«, der var et nyoprettet privatmejeri i gaden Nybro i Aabenraa, om at jeg kunne få arbejde der.

Jeg cyklede ned til Nybro og blev antaget til en løn af 49 kr ugentlig for arbejde i alle ugens syv dage, men søndag kun til middag. Da der ikke var arbejde nok i mejeriet, skulle jeg også være bybud ind imellem. Jeg var ikke

kræsen, når det gjaldt arbejde, og tog imod tilbuddet. Jeg trådte til, da jeg var færdig i Stollig. Nu vendte skæbnen sig for mig, og jeg blev ikke arbejdsløs siden. Men i mange år sad skrækken for arbejdsløshed i kroppen på mig.

Møde med nazismen

Da jeg i 1928 var blevet borger i Aabenraa, var mit første bekendtskab blikkenslager H. Harms. Han var friser og talte meget gebrokkent dansk. Han kom en eller to gange daglig ind og købte en øl, som han drak i vort køkken. Han var selvstændig og havde spredt arbejde rundt om i byen, men også en del fast arbejde hos Hermann G. Dethleffsens Vin og spiritushandel i Nygade 2. Harms var en god socialdemokrat og medlem af partiforeningen. Han sørgede for at jeg blev indmeldt i den.

Dengang skulle nye medlemmer optages i partiet på et medlemsmøde. Der blev man præsenteret for medlemmerne og måtte så forlade salen et øjeblik, mens medlemmerne voterede. Jeg blev hurtigt kaldt tilbage og budt velkommen af formanden, inkassator Anton Knudsen. Medlemskortet skulle jeg hente hos kassereren Chr. Nielsen i Slotsgade. Han var invalid og kørte i rullestol.

Jeg blev medlem af Socialdemokratiet i en tid, hvor der var megen politisk uro. Nazismen trivedes godt på den anden side af grænsen, og som man siger, »frø af ugræs begyndte at fyge over hegnet«. Det tyske mindretal arbejdede for at ændre afgørelsen ved Genforeningen og udnyttede blandt andet kriseårene i vor landsdel. En tysk kreditforening, Vogelgesang, lånte penge ud til betrængte bønder, både til større og billigere lån end ellers, og kom der en ejendom til tvangsauktion, var der altid tyske købere til den. Fra dansk side blev der råbt vagt i gevær, og »Det unge Grænseværn« blev stiftet.

Blandt de danske bevægelser var der »Bondens Selvstyre« med Cornelius Petersen, Vester Anflod, som leder, der var gal på Stauning. Og der var »Lei«bevægelsen, der havde navn efter lederen, en gårdejer Lei i Snogbæk. »Bondens Selvstyre« og »Lei«bevægelsen blev senere i Sønderjylland grundlaget for L. S., Landbrugernes Sammenslutning, der ved valget i 1935 også blev repræsenteret i Folketinget. Hos de konservative begyndte deres ungdomsorganisation at gå med skrårem og lange støvler, ligesom i det nazistiske Tyskland. Men den konservative leder Christmas Møller gik dog stærkt imod sine egne, hvad dette angik. Og så var der københavnske kommunister og andre venstreorienterede, der kom herved og fiskede i rørte vande, men det gik i sig selv igen. Det bedste værn imod nazismen og andre udemokratiske bevægelser var, at Stauning fik gang i landbrugseksporten og at Steincke fik lavet en ny sociallov, så alle ældre og svagelige var sikrede.

Her i Sønderjylland kom læge Frits Clausen i vælten, da han blev leder af et dansk nazistisk parti. Han var her fra Åbenrå og var blevet læge i Bovrup. Han var god over for småfolk og tjenestekarle, der ikke havde deres sygekasse-medlemskab i orden. Blandt disse og så blandt kværu-lanter, som der altid er nogle af, fik Frits Clausen stor tilslutning.

Jeg husker et mærkeligt sammenstød med Frits Clausen i sidste halvdel af 30'erne. Det var et bilsammenstød. Jeg var på det tidspunkt blevet ølforhandler og kørte med »Stjerne«øl, det kooperative øl. Frits Clausen kom brasende ind i min højre side fra Skovbølvejens udmunding i Varnæsvejen, som jeg kom kørende ad med min ældre lastbil. Min bil var den stærkeste og fik kun en bule i forskærmen, mens hans bil fik køleren trykket ind, så motoren blev beskadiget og ikke kunne køre mere. Da jeg fik ham ud af bilen, opdagede jeg, at han var godt fuld.

Han havde været til fødselsdag, fortalte han ærligt og han havde ikke set mig, fordi han havde halvsovet. For ikke at vække opmærksomhed, måtte vi væk fra stedet. Jeg havde reb i vognen og tog ham på slæb til bilmekaniker J. Brodal i Bovrup. Brodal rettede min bule ud. Der var flere i forvejen, så det var ingen større malør. Frits Clausen stak mig en halvtredser, og da han så, at jeg havde øl på vognen, ville han gerne give en omgang til os tre. Så fik han en »Stjerne« øl, som han roste, men jeg kørte videre og klarede min øltur. Den halvtredser var nemt tjent og så endda ekstra.

I midten af 30'erne foranstaltede nazisterne et stort friluftsmøde ved Schemels gård på Løgumklostervej ved foden af Galgebakken.⁶⁾ Fabrikant Christoffer Fischer, som ejede et hønseri på Nørre Blegen, ledede mødet, mens restauratør Jep Andresen fra Farversmølle passede en stor gruekedel med labskovs til de fremmødte. Pastor Anders Malling fra Brøns prædikede. Jeg hørte kun lidt af talen, men nok at han sagde, at nazisterne var Jesu Christi SA'ere (de nazistiske stormtropper) og mere i den retning. Det oprørte mig. Jeg er ikke særlig religiøs, men tåler ikke, at der blandes beskidt politik ind i kristendommen. Religion er en privatsag, og her blev kristendom og den mest beskidte politiske bevægelse blandet sammen. Ovenikøbet døde samme pastor i 1981 omtalt som en god dansk mand og hædret med Dannebrosordenen.⁷⁾

På nazimødet talte »ægpakker« Fischer også lidt og gav så ordet frit, inden labskovsen skulle fortæres. Det var middagstid og jeg ville hjem. Da jeg gik forbi talerstolen, spurgte ordstyreren igen om der var spørgsmål. Så fløj det ud af mig: »Hvad koster æ knækæg?«, og det udløste latter i forsamlingen. Men ellers var der jo ikke noget særlig morsomt ved nazismen.

Fra sidst i 30'erne husker jeg et politisk møde med Frits Clausen med en mængde tumulter. Der var indkaldt til

møde på Hotel Royal i Aabenraa med de konservative som indbydere. Talere var Frits Clausen og en toldassistent Woldiderich, der var konservativ. Frits Clausen talte om, at det danske demokrati stod på falllittens rand, og en del af hans unge tilhængere råbte »Hør« og strakte højre arm til nazistisk hilsen. Toldassistentens tale var uden meget indhold, blot holdt han stærkt på det nationale og at vi skulle ære Dannebrog. Denne bemærkning fik en ung nazist til at udbryde, at det var noget svindel med Dannebrog.

Så kom salen i kog, men Frits Clausen gav ordet frit og Fritz Jørgensen meldte sig. Han var tidligere formand for afdeling T (havnearbejderne) i Arbejdsmandsforbundet, men var nu sygekasseinkassator. Jørgensen sagde, at han nok var socialdemokrat, men han tålte ikke de svinske ord om Dannebrog. Han opfordrede den unge nazist til at komme op til sig, så ville han spytte ham i hovedet. Nazisten rejste sig frejdigt og gik med opstrakt højre arm op mod talerstolen. Men så fik han et skub i ryggen, så han trimlede om. Nu var balladen der.

Frits Clausen blæste i et horn for at få ørenlyd og opfordrede os anderledes tænkende til at gå ned ad trappen og ud. Hans egne fæller skulle komme op og slå kreds omkring ham. Der blev en slem tumult, og der blev uddelt slag og stød til højre og til venstre. Men så kom politibetjentene Wolf og Brodersen op ad trappen og forlangte ro. Jeg gik ved siden af Lars Jørgensen, en søn af Fritz Jørgensen, og han langede vist ud efter en nazist. I hvert fald så Wolf ham, arresterede ham og tog ham med på politistationen.

Uroen steg. Så kom »Lubri Gas«, der havde en kraftig røst og opfordrede os til at gå hver til sit, og det hjalp endelig. Han hed egentlig Svend Carlsen, men var både bokselærer og rejsende i et middel, der skulle hældes i benzinen, og som hed »Lubri Gas«. Men nazisterne turde dog ikke komme ned ad trappen og benyttede en nød-

udgang hen over taget og ned i gården, mens Frits Clausen fór rundt og blæste i hornet. Lars Jørgensen var vist den eneste, der måtte med på stationen. Hvor længe politiet beholdt ham, ved jeg ikke.

Mælkehandler

Men tilbage til tiden omkring 1930. Jeg havde nu godt arbejde ved mejeriet »Nybro«. Men mejeriet var for lille og kunne ikke fravriste de fire store andelsmejerier i Åbenrå, Løjt, Stubbæk og Rødekro kunder i den indbyrdes konkurrence. Så mejeriet skiftede ejer tre gange, og den tredie ejer ville klare sig uden min hjælp. Dog tilbød han mig to timers dagligt arbejde over middag og så den ene mælketur i byen. Turen var med hest og den gav for lidt. Jeg anskaffede mig i stedet selv en bil til 500 kr og indrettede den. Og så fik jeg oprettet en temmelig god mælketur ude i periferien af byen, hvor nybyggeriet fandt sted. Der var der ikke nogen hård konkurrence fra de andre 21 mælkehandlere med vogn. Så havde jeg et par timers arbejde på Nybro mejeri, og tit også nogle timer på margarinefabrikken i Slotsgade. Det blev alt i alt til en hård arbejdsdag.

Efter et par års forløb var ejeren af Nybro mejeri kørt fast, og solgte sit mejeri til Åbenrå Andelsmejeri, der havde til huse på Kolstrupgård. Nu var det slut med mit mejeriarbejde, men min mælketur havde jeg da. Konkurrencen blev imidlertid hårdere, særlig da Stubbæk mejeri også sendte to vogne til byen, og de opererede mest i mit distrikt. Nu var vi 24 mælkehandlere, og en del af os havde ikke engang 5 kr. i dagløn, når udgifterne til køretøj var trukket fra. Det var uholdbart, og et par kolleger og jeg blev enige om at organisere os i Mælkeriindustriarbejder Forbundet.

Jeg var gammel fagforeningsmand og havde siden 1926 været medlem af bestyrelsen for Danske Landmejeristers Forbunds Aabenraa kreds, så det var naturligt, at jeg nu var drivfjederen og fik indkaldt til møde. Der kom kun halvdelen af de 24 mælkehandlere, men vi lavede en bestyrelse for den ny fagforening. Som formand indkaldte jeg de lokale mejeribestyrelser til et møde, hvor vi forlangte en forbedring af provisionen eller en nettoløn på mindst 6 kr daglig. Det blev pure afvist af mejeribestyrelsesformanden proprietær Svend Lund fra Årup. De ville ikke forhandle med en organisation, men kun med hver enkelt. Jeg lod mig ikke afskrække og sagde, at så måtte deres bestyrelser også opløses, for andelsselskaber var også organisationer. Og vi var rede til at proklamere strejke, hvis de ikke ville forhandle med os. Så ville de have mig smidt ud. Jeg svarede, at udsmyndingsretten var på vor side efter som vi var indbyderne. Og jeg fik støtte deri af møller Jakobsen, Røde Mølle i Rødekro, der gav mig ret og sagde, at han havde organiserede folk i sin tjeneste. Det var han glad for, og han kunne godt forstå vor holdning, når de selv ville diktere os.

Enden på det blev, at vi skulle mødes otte dage senere og få en overenskomst. Vi mødtes så igen og fik et tilbud på forbedring af provisionen, men de ville ikke give fast løn. Jeg forlangte lidt bedre forbedring af provisionen og desuden, at alle mælkehandlere skulle være medlem hos os. De der ikke ville det, måtte holde op. Der var knurren i rækkerne, men møller Jakobsen og jeg havde inden mødet drøftet problemerne over en øl. Han støttede mig og sagde, at nu var Stauning ved at gøre det godt for landbruget, »så må vi også unde vore medarbejdere forbedringer og kravene er rimelige«.

Jeg havde vore krav på et stykke papir i lommen klar til underskrift. Det lagde jeg hen til Lund, der var grå i ansigtet. Vi blev bedt om at gå ud af lokalet, så de kunne

forhandle indbyrdes. Jeg forlangte at der skulle tages stilling i løbet af en halv time, men overenskomsten var underskrevet efter et kvarter. Med undtagelse af en enkelt meldte alle mælkehandlere sig som medlem hos os. Den ene var temmelig gammel og holdt op af sig selv nogen tid efter. Vi fik bedre kår og det gik godt i nogle år.

Aabenraa Andelsmejeri var imidlertid i pladsnød og Lund fra Årup arbejdede hårdt for et centralmejeri. Jeg så hvor det bar hen, og solgte derfor min mælketur og min forretning. Vi havde nemlig købt et hus i Nygade nr. 3 og indrettet en lille butik der, som min kone kunne passe, mens jeg var på mælketur. Det gik godt fremad for os, men min kones helbred slog ikke til, og lægen sagde til mig, at hun skulle have det lettere, hvis jeg ville beholde hende. Vi fik en ung pige til hjælp, men det tog fortjenesten, og så var der kun en vej: at sælge.

I kooperationens tjeneste

Jeg var som nævnt fagligt og politisk organiseret i Socialdemokratiet, og da jeg i 1928 gik ned til tobakshandler Nis Toft i Søndergade, som var lokalredaktør af Aabenraa Amts Social-Demokrat og abonnerede på »Socialdemokraten«, blev vi gode venner. Jeg købte også min tobak hos ham og havde konto, for pengene var små dengang. Desuden referede jeg flere fagforeningsmøder og andet arbejderstof til ham som redaktør af bladet.

En dag først i 1936 kom han til mig og bad mig om at tage imod Stauning på banegården, da han og formanden for partiforeningen var forhindrede af et andet møde. Så måtte jeg ud på banegården ved 14-tiden, hvor Stauning kom fra Tønder. Han var på turné i landsdelen – det skete som regel en gang årligt. Han var godt træt. Han havde været på en runde Fredericia-Esbjerg-Ribe-Tønder og

skulle til Kolding om tirsdagen. Vi fulgtes op til Royal og Stauning bestilte værelse og øl. Mens vi sad og nød den, spurgte han mig om forskellige ting, blandt andet om der ikke var nogen, der ville have et »Stjerne«depot. Jeg spurgte, om han kendte noget til betingelserne, men det gjorde han ikke. Han ville snakke med direktør P. Nørgaard, så skulle jeg nok høre nærmere.

Da Stauning var træt, ville han op på sit værelse og hvile til aften. Han bestilte mad til kl. 19 og bad om at blive vækket, da mødet skulle begynde kl. 20. Der kom mange mennesker. Royals sal var fuld og Stauning holdt en god tale om fremskridtet i Danmark, »blot ikke stormagterne pønsede på krig, for så er vort lille land bet«. Under Staunings tale var der en ung mand, vistnok af Frits Clausens garde, der affyrede en hundepistol. Så tog kranfører P. Holm ham i kraven og satte ham udenfor og der blev ro igen. Stauning kaldte det narrestreger og fortsatte sin tale. Der var ingen, der opponerede, kun nogle forespørgsler, så det var et godt møde.

Et par dage efter fik jeg et venligt brev fra direktør P. Nørgaard med betingelser: 2000 kr i depositum og dertil bil og driftskapital, så det slog jeg ud af hovedet. Men så kom min kones sygdom, og jeg blev nødt til at sælge Nygade 3. En god køber viste sig til ejendommen og til mælketuren, og jeg havde en god skilling tilovers. Nu havde jeg lært at handle med huse, men jeg havde jo også betalt dyre lærepenge.

Vi flyttede til en god lejlighed i Callesensgade, jeg skrev til »Stjernen«, købte lastbil og kom snart igang som depotbestyrer. Det var dog ved at mislykkes. Jeg skulle have det store næringsbevis til engroshandel, men kunne ikke få det, for jeg var ikke dansk statsborger. Det var et chok for mig. Jeg var født og opvokset inden for Danmarks grænser og mødt på session. Men jeg var ikke kommet i nationalregistret ved Genforeningen i 1920, idet

Marius Schildt som mælkemand i begyndelsen af 1930'erne.

--- og som »Stjernemand«

Tobakshandler og sygekassékasserer Nis Toft (1866–1952) og hustru Margrethe født Ahrendsen (1870–1949). Toft var 1920–33 redaktør for Aabenraa Amts Socialdemokrat. Foto 1944.

DUI-hjemmet på Løgumklostervej, opført 1938. Nyere foto.

jeg i 1919 rejste nordpå til mejeriet i Torsager. Jeg var ikke stemmeberettiget, men min far skulle have angivet til registret, at han havde en umyndig søn. Det havde været bekendtgjort i aviserne, at man skulle melde sig, og far troede, at jeg havde læst det. Men jeg så jo ingen sønderjyske aviser, da jeg arbejdede på Djursland, og jeg havde heller ikke tanker for det dengang.

Jeg gik til politimesteren og fik at vide, at jeg skulle søge dansk statsborgerskab og også ville få det. Men jeg skulle have skriftlig bevis fra hver enkelt kommune, hvor jeg havde arbejdet, at jeg ikke var straffet der, intet skyldte i skat og ikke havde modtaget offentlig hjælp. Dette materiale og oplysninger om mine familieforhold skulle tilsendes Indenrigsministeriet og der kunne gå over et år, da statsborgerskabet skulle godkendes af Folketinget. Men politimesteren var flink og jeg fik fra Justitsministeriet forlods tilladelse til at få næringsbrevet. Men der gik halvandet år, før statsborgerskabet var i orden i 1938.

At sælge øl var dog drøjere end jeg havde troet. Jeg havde regnet med mere støtte fra fag- og partifæller. De ville godt drikke »Stjerne«-øl, når jeg ville give øl, men de ville hellere støtte de andre store bryggerier. Disse bryggeriers ølforhandlere var allerede i gang og godt fodrede for at kvæle mig i fødslen. Men jeg fik da nogle kunder og jeg kom ud til brugsforeningerne, som gjorde hvad de kunne for salget. Det gik også fremad, og jeg fik et stort sodavandssalg.

Men så kom krigen, og den første rationering ramte benzinen. Udenbys-turene måtte indskrænkes, og der blev indført rationering af øl og vand. Jeg måtte melde bilen af og forsyne de større aftagere via fragtmandsruter. Det gik ikke i længden, for det var galt med returflaskerne. Jeg kunne også let sælge min ration her i Aabenraa by, da der blev ølmangel. Der var mange som henvendte sig til mig

med krokodilletårer og lovede at være kunde, når krigen var ovre, når blot jeg ville hjælpe dem. Men »God morgen«, – da krigen var forbi, svigtede de fleste.

Besættelsesårene

Nazismens pest satte sine spor efter besættelsen d. 9. april 1940. Også en del fra arbejderklassen lod sig lokke til at tjene lidt ekstra hos de nye »magthavere«. Da flyvepladsen i Skrydstrup blev lavet af tyskerne, var der mange arbejdere, der tog derud og tjente gode penge. En del rejste med toget til Vojens og meldte sig til arbejde på værne-magtskontoret, så kunne de gå ud til flyvepladsen. Mange gik de 5 km til Over Jerstal og tog middagstoget hjem. Daglønnen var jo tjent og der var ingen kontrol.

Der var også en del lastbilejere, der kørte til Vojens og fik udleveret træ til gasgeneratoren til dagens forbrug. Så kørte de til sandkulen ved Vojens Bjerge og læssede et læs sand, som de kørte hen til pladsens første stoppested.

Efter at have fået afstemplet køresedlen, kørte de til det anviste sted og smed et par skovlfulde af, og så videre ind mod Over Jerstal. Der blev også et par skovlfulde smidt af og så til Lilholdt, hvor vognen blev tømt. Så gik det videre til Vojens for at få en ny seddel, og afsted på en ny tur, men nu i modsat retning. Efter to sådanne rundture havde de en god dagløn, for de fik 40 kr for hver tur. Havde de så en stor bil med 4 tons last, gav det 160 kr ved kontrolstedet, altså 640 kr for fire ture. Det kunne gøres endda det dobbelte antal gange. Jo, det gav penge. Jeg havde ganske vist også en 4 tons vogn, men kørte tørv til Højspændingsværket i stedet. Det gav ikke det halve og var meget strengere arbejde, men jeg lod være med at deltage i det andet. Arbejdet med kørslen var mig dog for strengt, og så solgte jeg bilen til en, der brugte den til at køre til

flyvepladsen med. Jeg havde givet 12.000 kr for bilen, og der var en gæld på 8000 kr tilbage på kontrakten. Jeg fik udbetalt 2000 kr af køberen og skulle så have yderligere 3000 kr med et afdrag på 500 kr om måneden. Men der gik kun et par måneder, så havde jeg fået alle mine penge.

Jeg tog igen arbejde på en iskremefabrik i Callesensgade til 100 kr om ugen og solgte desuden min lille ration af øl og sodavand fra en »anhænger« i min fritid, og somme-tider lånte jeg en hestevogn dertil. Disse jobs havde jeg hver sommer. Om vinteren havde jeg forskellige andre jobs, men arbejde for Værnemagten gjorde jeg ikke. Mange af de velbjærgede danske arbejdsgivere tjente derimod værnemagtspenge i smug, men efter 5. maj 1945 var de igen de store danskere.

En dag vistnok i 1944 ville jeg bruge en fridag til at besøge min far i Bevtoft. For at spare på cyklen, navnlig dens gummi, tog jeg med morgentoget til Vojens. Der var mange flyvepladsarbejdere med her fra Aabenraa, der arbejdede for Værnemagten, der var jo lette penge at tjene. Jeg cyklede fra Vojens over Skrydstrup til Bevtoft og kom forbi mit barndomshjem, der stod tomt og skulle rives ned. Der stod en vagt ved ejendommen, han skulle sørge for at ingen forlod chausseen. Pladsen med alle de konfiskerede ejendomme var forbeholdt værnemagtsarbejdere. Senere blev chausseen mellem Skrydstrup og Bevtoft delvis brudt op og en ny vej anlagdes nogle kilometer mod vest.

Jeg stod af cyklen og snakkede med vagten og fortalte ham, at det var mit barndomshjem, og at jeg gerne ville dvæle lidt ved minderne. Han var flink og vi sludrede. Så så jeg en rosenbusk i knop ved den søndre væg af huset. Den busk huskede jeg, at min mor havde plantet i min drengetid. Jeg fik så den tanke, at denne busk ville jeg have med til Bevtoft kirkegård og plante den på min mors grav. Vagten var forstående og hentede en spade, og jeg

begyndte at grave. Men så kom der en bil med tyske officerer. De standsede og spurgte vagten, hvad han tillod mig at gøre. Jeg ville forklare dem mit forehavende, men de ænsede ikke mine ord. Jeg skulle ind i bilen, med til Vojens og give forklaring til kommandanten. Jeg protesterede, men der var ingen pardon. Min cykel kunne jeg afhente, når jeg var afhørt.

I Vojens holdt de ved Hotel Vojens, som vist var en slags hovedkvarter. Jeg skulle følge med ind på oberstens kontor, men han var der ikke. Der gik længere tid, inden han kom, og personalet på kontoret havde opdaget, at jeg forstod tysk. De ville ikke have mig til at stå der og lytte til deres telefon og andre samtaler. Så kom der en underofficer og beordrede mig op ad trappen. Jeg protesterede, men igen til ingen nytte. Der var en gang med en serie værelser med en hoveddør ud til trappen. Han skubbede mig ind af hoveddøren, som han så ville låse. Jeg protesterede, og anførte, at jeg skulle på toilettet. Han viste mig imidlertid, at der var flere toiletter inden for døren, og der stod jeg. Jeg gik så straks på toilettet og rensede mine lommer, hvor jeg havde et par illegale blade med til far. Jeg pillede bladene i stykker og smed dem i wc-kummen og skyllede, og det lykkedes mig at få alle stumper væk.

Jeg gik derefter op og ned ad gangen og så ind i de forskellige værelser, men der var ingen anden udgang end hoveddøren. Af og til kom en af værelsernes indehavere, men de låste forsigtig op og i. Jeg protesterede til hver der kom ind, men fik kun et skuldertræk til svar. Omsider kom der en højere officer, der hørte på min uskyldige tale og tog mig med til kommandanten. Endelig mødte jeg forståelse for min skildring af hvordan jeg ville grave rosenbusken op, der ellers ville blive fjernet ved den forestående nedrivning. Han spurgte mig, om jeg kunne legitimere mig, men det kunne jeg ikke, og jeg vendte alle mine

lommer, men jeg havde kun en cykellappekasten, min pipe og tobak, en kniv, lometørklæde og pung.

Han spurte mig så, om jeg ikke havde bekendte her i Vojens by. Jeg spekulerede, men fik så i stedet det indfald, at min nabo i Aabenraa, den tysksindede Herre-Hus Petersen, hver formiddag gik ned på Ortskommandanturet. Jeg spurgte nu, om de ikke kunne ringe til Aabenraa og spørge hr. Petersen om han kendte mig. Det lykkedes. Han svarede at jeg boede nabo til ham og var kunde i hans butik, ligesom kone var kunde i min mælkebutik.

Denne »anbefaling« hjalp, og jeg fik endelig lov at gå, men forlangte at blive kørt ud til min cykel, for den lå 5-6 km borte. Det lykkedes efter nogen protest, og jeg var glad, da jeg så min cykel stå ved mit gamle hjem. Der var kommet en ny vagtpost, og det var vist ikke gået den gamle så godt, men det var jo ikke min hovedpine.

Jeg ville have været en tur langs med skovvejen i Bevtoft plantage, for der skulle Egon Nørgaard⁸⁾ være blevet likvideret. Men jeg turde ikke løbe risikoen og cyklede hjem til far, der straks kunne se, at jeg var oprevet. Havde tyskerne fundet de illegale blade på mig, var jeg røget til Staldgården i Kolding, og der var det ikke nemt at komme fra, det næste havde måske været koncentrationslejr. Jeg fik lidt at spise, men kørte til eftermiddagstoget fra Over Jerstal og var tidlig hjemme i Aabenraa. Jeg kiggede lige ind til Herre-Hus Petersen og takkede for hjælpen, og han fik hele historien. Han vidste godt at jeg var dansksindet, men dette problem har vi aldrig drøftet. Vi var gode venner trods forskellig anskuelse, og sådan skal det være i et grænseland.

Efter at politiet i september 1944 var sat ud af funktion fik jeg en dag bud fra rådhuset ved borgmester Holger Fink, om jeg ikke kunne overtage sundhedspolitiposten. Det var særlig mælkekontrol det var galt med. Byen blev forsynet med mælk fra 24 vogne og ca. 10 udsalgsbutikker

fra Aabenraa Andelsmejeri – Rødekro Mejeri – Ensted mejeri og Løjt og Stollig mejerier samt 3 koholderbesætninger, Mathiesen »Egedal«, Hartung i Slotsgade og en lille ejendom på Sønderskovvejen (jeg husker ikke navnet). Mælken solgtes dengang i løst mål, og alle mejerier havde bestemte kobesætninger under dyrlægekontrol. Mejerierne måtte kun levere mælk fra de bestemte besætninger, og mælken skulle behandles hygiejnisk med afkøling og leveres i bestemte rene spande. Det blev min opgave at udføre den kontrol, der før var varetaget af en politibetjent. Arbejdet måtte udføres på cykel og kommunen leverede også en god cykel med godt gummi på.

Mindst en gang månedlig skulle jeg tidlig om morgenen ud til de nævnte mejerier og kontrollere, at mejeriet kun sendte mælk fra de kontrollerede besætninger til Aabenraa, ligesom jeg udtog prøver af mælken i nummererede små flasker, som jeg så bragte ned på slagteriets laboratorium, hvor der foretoges en fedtanalyse samt lugt- og smudsprøver. På en sådan morgentur blev jeg af en tysk militærpatrolje standset på Skedebjerg på vejen til Rødekro. Jeg skulle legitimere mig, og da de så mine flasker og der var en imellem der indeholdt kaliumstabletter (kaliumbikarbonat), blev de mistænksomme. Disse piller var af størrelse som en ært, og tyskerne troede det var dynamit.

Jeg tog da en tablet i munden og gnaskede på den og spyttede den ud igen og troede, at have overbevist dem om, at de ikke var farlige, men det var ikke nok. Jeg bød dem så en at synke, men det turde de ikke, og de ville ikke lade mig køre. Jeg havde imidlertid travlt, jeg skulle jo til Rødekro mejeri til tiden. Så tog jeg og tændte min pibe og lagde en tablet oven i. Først da der intet skete fik jeg lov til at cykle videre.

Samme dag gik jeg til borgmester Holger Fink og fortalte ham episoden, og vi fik et billigt grin. Men borgmesteren ville så sørge for at jeg fik et legitimations-

pas med hans underskrift og påtegning af den tyske Ortskommandant Uetzmann.

Under krigen fik jeg agenturet for »Arbejdernes Livsforsikring« og brugte mine aftener og fritimer til at inkassere ugepræmierne på konfirmationsforsikringer og livs- og skadesforsikringer. Jeg tjente helt godt derved, idet jeg havde en stor bekendtskabskreds. Der blev også et overskud til opsparing, og et par år var jeg en af selskabets bedste nytegnere, men tegningen af nye blev mindre, da jeg var kommet igennem den faste flok. Så truede »Alka« som selskabet nu hed, men at inddrage mit faste løntilskud. Jo, jeg erfarede, at arbejderforetagender er hårde arbejdsgivere.

I besættelsesårene havde jeg også enkelte oplevelser i forbindelse med modstandsbevægelsen, men ikke ret længe. Jeg var i en gruppe med overretssagfører Holger Boeck og fordelte mange illegale blade for ham. Men han var et farligt bekendtskab, for han snakkede højt alle vegne, også på gaden når man traf ham.

Særlig husker jeg sabotagen mod Åbenrå Motorfabrik (Callesens Maskinfabrik) i febr. 1944, hvor Boeck havde fået fat i et par sabotører nordfra. De skulle skjules. Jeg havde et grisehus og en lade nede i »æ toft« bag eddikefabrikken i Nybro, og laden var pakket med halm. Der lavede jeg en hule, og her boede sabotørerne et par dage, hvor de skulle orienteres i byen, før det kunne gå for sig en lørdag aften. Boeck boede privat i Forstalle 17 og i ly af mørket gik han ned til dem i halmhulen med fødevarer og underholdt sig med dem.

Callesens Fabrik og Hamag ved siden af fik et par bomber en lørdag nat, men ikke nok, for sabotørerne blev forstyrret. Jeg var heldigvis ikke med. Jeg undslog mig, da jeg skulle til et privat gilde hos kustode Juhl på landsarkivet og havde på fornemmelsen, at det ikke var rigtig organiseret og at foretagendet ikke ville blive vellykket. Jeg

kiggede søndag formiddag over i Lavgade, hvor fabrikkerne lå, for at se resultatet. Der mødte jeg Boeck, som straks råbte: »Det er nok propert arbejde«. »Hold da kæft« sagde jeg og forsvandt hjem. Jeg tog min forsikringsmappe og gik af sted på min inkassotur som lokalagent for »Arbejdernes Livsforsikring«. Jeg kom ned i Skibbrogade, og ved slagter Benhøft kom der en yngre mand rendende. Han var forfulgt af to tyske soldater, og han standsede op, da han så havnen. Jeg viste ham med tommelfingeren stedet mellem Benhøft og bageren og der fór han ind, og kom ind i haven til Ansgar-klinikken. Da tyskerne var fremme hos mig og spurgte om jeg havde set flygtningen, svarede jeg med uskyldig mine, at han var løbet ned til havnen. De fortsatte derned og fandt ham ikke.

Jeg gik så ind et sted og indkasserede kontingentet, og da jeg kom ud, stod de to tyskere uden for Toldboden og havde fået selskab af en underofficer. Da de så mig, sagde den ene, at »Der spricht deutsch«. Jeg blev adspurgt endnu engang, men svarede atter, at jeg havde set ham løbe mod havnen – og de fik ham ikke. Som vi nu stod der, kom der en bil med en officer. Soldaterne aflagde rapport om den forsvundne. Så sagde officeren pludselig: »Wir müssen den Böck zu fassen haben« (vi skal have fat i Boeck). De spurgte mig, om jeg vidste, hvor Boeck boede privat. Jeg stod igen med uskyldig mine og gav dem en henvisning, som ledte i modsat retning af Forstalle, hvor Boeck boede.

I Vestergade kom min nabo, vognmand Ahrensberg kørende. Jeg standsede ham, sprang ind i bilen og forklarede, at vi skulle have Boeck væk. Vi kørte til Forstalle 17, hvor jeg fór ind og i hast fik forklaret Boeck situationen. Han var endnu i overtøj, men hans kone kom med hans tegnebog, og så var det bare ud i bilen. Ahrensberg kørte ud af Forstalle og Søstvej til Rødekro, og Boeck kom på toget der. Jeg gik ned til min svinestald og så i halmen nogle madpakker. Dem pakkede jeg ud til

grisen, og papiret og et lommetørklæde begravede jeg i møddingen. Så gik jeg hjem og hentede alle illegale blade, som jeg bragte til grisen og begravede dem i møddingen. Nu var det slut med mit modstandsarbejde. Min kone og vore mindreårige børn kunne ikke klare sig selv. Jeg sagde stop; ansvaret over for dem var for stort.

D.U.I. 1937-67

Jeg har haft mange brødløse tillidshverv inden for arbejderbevægelsen, – radioklubben, lejerforeningen, kolonihaveforeningen og andet, og disse hverv har taget mange timer af min tilværelse. Men det der har interesseret mig mest, har været arbejdet for DUI, altså De Unges Idræt, som er arbejderbevægelsens organisation for de yngste. I 1937 begyndte portør H. P. Hansen her i Åbenrå på en landsindsamling til et hus til DUI, og så vidt jeg husker, fik han indsamlet ca. 14.000 kr blandt alle landets fagforeninger. Huset skulle være et værn imod de frø af ugræs, der kom sydfra, altså nazismen. Huset opførtes i 1938 på Løgumklostervej og vi flyttede ind i huset med over hundrede arbejderbørn. Lederne var dengang H. P. Hansen og min gode ven, arbejdsmand Rasmus Jessen, suppleret af konstruktør Karl Adolf Flade og fru Flade, og det gik godt.

Så kom Besættelsen den 9. april 1940 og kort tid efter lagde tyskerne beslag på DUI-hjemmet. Der blev malet et stort rødt kors på taget og salen blev indrettet til infirmeri, en sygestue for lettere syge. En feldweibel fik det lille værelse og køkken, der var i huset, men han var nu nem at omgås. Rasmus Jessen og hans familie havde lejligheden ovenpå og beholdt den heldigvis. Men DUI børnene måtte flytte ned på Arbejdsmandenes hus på Gasværksvej, og der var vi under hele krigen.

Nu gik der kludder i arbejdet. Hjemmets økonomi var dårlig, for tyskerne betalte kun 50 kr om måneden i leje. Samarbejdet i bestyrelsen revnede, og H. P. Hansen blev tvær og trak sig ud. Så en aften kom bankelev Mariechen Flade til mig, – hun var dengang forbundsinstruktør i DUI –, og bad mig overtage administrationen af DUI. Jeg var godt klar over, at det var et brødløst job, men jeg syntes det var synd, at det skulle gå i stykker. Så jeg sagde ja og gik ud til Rasmus Jessen, og vi blev enige om at køre det videre. Han tog sig af børneafdelingen, jeg af de voksne og administrationen af hjemmet.

Huslejen skulle vi hente på den tyske »Ortskommendantur«, der lå på Storetorv. Jeg gik ned efter lejen og forlangte samtidig mindst 100 kr månedlig. Men jeg blev vinket af, den tyske vælgerforening havde anbefalet at det var 50 kr. Så måtte jeg i gang med de herrer, men den eneste der var positiv, altså på min side, var Andreas Petersen, »Herrehus«. Vi gik ned til Ortskommendanten, en ældre behagelig herre, der hed Uetzmann. Det lykkedes os at få lejen sat op til 100 kr med regulering opad, hvis den danske diskonto faldt.

Da krigen var slut og vi flyttede tilbage, var »Hjemmet« i en dårlig forfatning. Gulvene var ødelagte af sømmene i de tyske militærstøvler, og taget var utæt, da det røde kors på taget ikke måtte tjæres over. Den erstatning, vi skulle have, skulle søges ved indenrigsministeriet, og det tog lang tid. Jeg bad så vor nyvalgte folketingsmand Frits Teichert om at fremme sagen, da vi manglede pengene, men der skete intet. Jeg blev gal i hovedet og kørte en søndag formiddag ned til Peter Gorrsen i Rinkenæs. Så endelig kom der skub i sagen, og vi fik erstatningen, men efterhånden var reparationspriserne steget, så vi fik for lidt ud af det.

Jeg fik optaget et lån i ejendommen ved Jydsk Hypotekforening. I forvejen havde vi et kreditforeningslån og

sparekassen havde anden prioritet. Den daværende sparekassedirektør og bestyrelse ville ikke tillade en anden prioritering, og de havde endnu 2000 kr til gode. Jeg gik op til direktør Kr. Hansen, Cimbria, som havde leveret byggematerialer, og han gik med mig på Sparekassen og der smed han de 2000 kr på bordet. Dem måtte vi låne rentefrit af ham og betale af, som vi kunne. Det var en storsindet holding hos en, der bestemt ikke var socialdemokrat, og jeg må tilføje, at Cimbria var meget langmodig med betalingen. Men iøvrigt havde jeg meget bøvvl med at få DUI til at køre og jeg kunne heller ikke enes med topfolkene i DUI på kontoret i København. Så da der var gået nogle år og jeg nærmede mig pensionsalderen, sagde jeg stop i 1967.

Aabenraa efter krigen

Omkring krigens slutning fik jeg et maveonde, men det var vist af, hvad der i dag kaldes stress. Jeg havde haft for mange arbejdstimer i flere år, fået for lidt hvile og desuden forsømt mit familieliv. Jeg glemmer aldrig den dag, jeg fik brev og indbydelse fra min lille pige til hendes 10-års fødselsdag om at være hjemme til kaffe. Det blev en god familieaften, hvor der var flag og lys ved min plads. Det gav mig samvittighedsnag og efter lægens ordre måtte jeg også sætte tempoet ned. Oven i købet blev vor surt tjente opsparing fra krigens år inddraget efter befrielsen i 1945.

Vores dreng var nu kommet i mejerilære og min kone havde et stort arbejde med at holde ham i hvidt arbejdstøj. Det måtte vaskes og lappes, for det var ikke til at få nyt. Hun havde en stor »lappelasten«, og når jeg tog mig et hvil på divanen, rodede min pige i strimlerne og forbandt både mit hovede, hænder og ben. Hun ville gerne lege syge-

plejerske. Heldigvis fremmede det nedsatte arbejdstempo min helbredstilstand, men jeg måtte passe lidt på.

Efter krigen arbejdede jeg øldepotet op igen og det gik godt i nogle år. Men så lukkede bryggeriet »Stjernen« og blev solgt til Tuborg og Carlsberg, og vi depotfolk blev Sorteper. Alt hvad vi havde af emballage stående hos kunderne skulle hentes hjem, og det var jo umuligt på en studs. Så tog bryggeriet depositummet på de 2000 kr, restafregningen af sidste kvartals fortjeneste og bonus på 1000 kr. Sådan var det at tjene Kooperationen.

Det gik også ned med Fællesbageriets Brødfabrikker, Mejeriet »Enigheden« og vor socialdemokratiske dagspresse, der ellers havde fået det fine navn »Sønderjyden«! Jeg mener, at den bedre tilværelse for arbejderklassen fremkaldte snobberi, og at kammeratskabet på arbejdspladserne gik fløjten ved indførelsen af akkordsystemet. Jeg mistede anseelse inden for fagbevægelsen, da jeg erklærede mig som modstander af akkordsystemet. Der er kun få tilbage, der kan huske det for 40 år siden. Men for godt et år siden kom en gammel makker, der desværre er død i mellemtiden, hen og slog mig på skulderen og sagde: »Marius, du fik ret med akkorden«.

Da mine økonomiske udsigter i 1951 ikke var for gode og jeg så i øjenene, at jeg ældedes, tog jeg arbejde som ekstrabud ved postvæsenet. Dette arbejde beholdt jeg til 1968, da jeg blev folkepensionist. Det var ikke af interesse for dette arbejde, at jeg søgte ind til postvæsenet, men jeg huskede hvordan det var at være arbejdsløs. Og det var godt at have noget fast, selv om arbejdet kun blev honoreret i den lavtlønnede ende af Arbejdsmandsforbundets tarif. Men jeg havde lært i den hårde skole, at arbejdet er en velsignelse og lediggang roden til meget ondt.

Jeg supplerede mine indtægter med forskelligt inkassoarbejde, med forsikringer, som abonnementsopkræver for

»Sønderjyden« og tegnede også en del abonnenter til den. Så vi var velfunderede, da jeg gik på folkepension. Men én ting har de forskellige regerings finansministre kunnet enes om, og det er at »straffe« den lille sparer, men jeg klager alligevel ikke. For vi har lært ikke at skræve videre end bukserne kan nå, og vi har fået et økonomisk sorgfrit otium.

Indtil 1946 havde Åbenrå haft et borgerligt styre. Der var en borgerliste, som samlede Venstre, Konservative og Radikale, og tyskerne støttede denne mod Socialdemokraterne. Men efter Besættelsens ophør indså indbyggerne, at byen begyndte at sakke agterud i udviklingen. Det borgerlige styre tænkte kun på at puge penge sammen og frem for alt holde skatteprocenten nede. Det var bange for et arbejderflertal, og da der skulle vælges et nyt byråd i 1946 gjorde vi i Socialdemokratiet et stort agitationsarbejde og fik mange ny partimedlemmer. Det vakte også opmærksomhed, at rektor Buchreitz opstillede som nr 1, som borgmesterkandidat på vor liste. Valget gik godt. Vi havde stor fremgang og fik endda flertallet i byrådet. Og Georg Buchreitz kunne sætte sig i borgmesterstolen, hvor Holger Fink havde siddet i de mange år siden 1920.

Jeg var et interesseret medlem af partiforeningen og derigennem kunne jeg også følge, hvordan der nu efter 1945 kom skub i udviklingen. Det nye byråd sørgede for at stadion blev færdig og indviet til gavn for byens ungdom. Buchreitz havde næse for udviklingen og købte jordarealer for at have plads nok til anlæggelse af industrikvarterer og boliger. Det havde det hidtidige borgerlige styre forsømt. Der kom ny industri til og mange virksomheder, der sad knebet ind i den indre by, flyttede ud i det nye industriområde. Der blev også mere plads i byen, også til moderne forretninger, efterhånden som de gamle rønner blev revet ned.

Den borgerlige opposition stønnede, for Buchreitz'

styre kostede mange penge. Og det skal også siges, at der sommetider blev fare for hurtigt frem. Det skete for eksempel ved anlæggelsen af en sø ved Reberbanen. Det skulle være en stor og flot fiskedam, men fiskene kunne ikke trives. Jeg tror, at årsagen var at søen blev anlagt på gammel havbund og at mange kloakker mandede ud der, så ferskvandet blev brak. Det burde byens teknikere have regnet ud, men Buchreitz fik skylden for fejltagelserne.

Ved valget i 1950 fik vi en ordentlig dukkert. Fra at have flertallet i byrådet med 9 mand, tabte vi tre, og de borgerlige kom til igen. Buchreitz var ganske vist skolemand og skulle også tilgodese sit job ved siden af borgmesterposten, men skylden for at det gik galt ved valget, giver jeg egentlig hele den socialdemokratiske byrådsgruppe. Der var kommet mange nye ind, da de gamle erfarne ikke fik stemmer nok. Det tog mange år at rette dukkerten op, men i dag er vi nogenlunde på toppen igen, selv om tiderne er blevet helt anderledes.

Man må tænke på, at der dengang lige efter krigen kun var et par mand på de tekniske kontorer på rådhuset, og i dag vel det tidobbelte. Byrådsmedlemmerne kan idag få et bedre grundlag at regere på, så de ikke laver fejltagelser som søen ved Reberbanen.

Kampen om kolonihaverne

Udviklingen inden for de tekniske kontorer er den, jeg har fulgt mest i tiden efter krigen, fordi jeg kom i forbindelse med dem på grund af min beskæftigelse med havebrug. Ganske vist er jeg ikke en »havepassionist« som mange andre, men det er lige som en arvelig belastning at det er godt at få jord under neglene. Derfor har jeg i næsten fyrré år beskæftiget mig med havebrug, og det er min største fornøjelse at se det gro i foråret, men det er også dejligt og

sundt at spise de grøntsager, man selv har avlet. De smager bedst lige fra jorden.

Jeg har kunnet følge byudviklingen, for jeg har haft kolonihave seks forskellige steder og tre gange har jeg måttet flytte netop for byens udvidelse. I en lang årrække efter krigen havde vi kolonihave bag Svinget på Kolstrupgårds jord, og der holdt vi også husdyr, høns og svin. Myndighederne ville forbyde husdyrene, men vi var en fem-seks stykker, der strittede imod forbudet. Det var heller ikke rimeligt at forbyde os at holde dyr på Kolstrupgårds jord, for vi lå kun ca 50 meter fra gårdens stalde, og der var stort dyrehold. Det havde stor betydning for vores husholdning, at jeg kunne holde høns, ænder, kaniner og en gris, som jeg fedede op af affald fra iskremfabrikken. Vi var næsten selvforsynende med mad. Et år gav jeg kun 8 kr i skat, så jeg var til torskigilde hos skattevæsenet, men jeg kunne dokumentere, at jeg kun havde tjent 1800 kr kontant det år. Vi levede af vore produkter, som ikke skulle beskattes.

Men sidst i 1950'erne erhvervede Åbenrå kommune Kolstrupgård og de tilliggende jorder i byens periferi. På en del af jorden på Høje Kolstrup blev Vrøndinggård bygget og her fortsatte landbrugsdriften nogle år. Men på den plet, hvor vore havehuse lå, der ville byen bygge alderdomshjemmet Grønnegården. Så vi måtte opgive dem. Men vi fik dog lov til at flytte vore dyr over i den rømmede Kolstrupgårds stalde, mens vi afviklede vores bedrift. Og det var efterhånden blevet til ikke så lidt med 100 høns i et stort hønsehus, ænder og nogle kaniner og opfedning af fire svin om året.

Vi fik nu anvist en kolonihave i Forstalles sydside, hvor der blev anlagt en havekoloni. Jeg gjorde det høje byråd opmærksom på, at det nok ikke kunne være et blivende sted, for jeg havde læst, at Danfoss ville have en filial i Aabenraa. Men det blev afvist. Vort borgerlige byråd var

ikke interesseret i fabriksvirksomhed, og borgmester Buchreitz havde jo købt megen jord op, der skulle anvendes til industribyggeri. Man gjorde mig også opmærksom på, at der var lavet en fin byplan af uddannede akademikere og en professor Bredsdorff.

Nå, vi indrettede os så en dejlig koloni, men kun tre år efter blev det bestemt, at Brundlundskolen skulle bygges netop der, og at vi skulle flyttes igen. Vores have-bestyrelse fik foretræde for byens haveudvalg i anledning af flytningen, og der blev talt med store bogstaver. Jeg var med og bebrejdede udvalget, at man ikke skuede mere end et par år frem, når man kunne lave så kortsigtede planer, og det var for dårligt.

Så fik vi tilbudt en ny koloni på de lave engjorder, der ligger op til den gamle havekoloni »Hjelmhaverne«. Det protesterede vi imod og forlangte, at området blev ordentligt drænet, og der skulle sørges for et godt vandafløb til Mølleåen.

Kort efter vores opsigelse fra området syd for Forstalle eksproprierede kommunen også nogle af de private haver, der hørte til Forstalles ejendomme. Der var også protester, for mange mente, at en skole ville genere beboerne i de kønne huse i Forstalles sydside, men sagkundskaben havde jo talt, så vi måtte adlyde. Vi blev igen indbudt til forhandling om erstatning af kommunens haveudvalg. I mellemtiden var jeg blevet formand for haveforeningen, så jeg fik brug for mine talegaver. Man bød os nu en erstatning, der kun var 25% af vore udgifter ved indkøb af frugtræer, buske og havehuse, der ikke uden videre kunne flyttes. Og der var ingen betaling for vort arbejde med at kultivere den råjord, der havde henligget i over 100 år, før vi gik i gang, og nu skulle vi til det igen. Jeg afviste den tilbudte erstatning og forlangte, at den nye koloni skulle overlades os i god drænet tilstand, kultiveret og godt

afvandet. For når Mølleåen gik over sine bredder, blev vore haver ellers oversvømmede. Vi fik tilbudt en større erstatning, men ikke nok, så vi skiltes igen.

Før vi flyttede kom der en episode, som begyndte sørgeligt, men alligevel sluttede med en slags »happy end«. Den skønne »Liebesalle« fra Hjelmhaverne til Bøndervej og Forstalle havde store kastanietræer, og de skyggede langt ind i vores havekoloni. En søndag formiddag gav den samlede bestyrelse for havekolonien sig til at save nogle af de længste og mest generende grene af. Det blev ikke noget kønt arbejde vi udførte med vore primitive save. Det lagde en kommunal funktionær, der boede i Forstalle, mærke til og han indberettede vort foretagende til stadsingeniørkontoret. Et par dage efter blev formanden og jeg, der da var kasserer, stævnet til møde på kontoret, og vi fik alle tiders største skideballe: vi var store naturskændere og det var overgreb på fredede træer og meget mere af samme slags. Til sidst påbød stadsingeniøren os at betale 50 kr i bøde til dækning af en kønnere afsavning foretaget af en fagmand. Så kunne vi to syndere gå, efter at jeg havde dykket ned i foreningens slunkne kasse.

Men kommunen skulle jo i gang med Brundlundskolen, og en formiddag, hvor jeg ville ned i min have, mødte der mig et sørgeligt syn. Nogle af kommunens arbejdere, ledet af en akademiker nede fra teknisk forvaltning, var gået i gang med at fælde de kønne kastanietræer i »Liebesalle«! Og sikken et svineri, for de havde fået en ny motorsav, som ingen af byens arbejdere kunne håndtere. Det så farligt ud, mange træer var kun halvt gennemsave og flænsede. Jeg havde i min barndom og ungdom lært lidt af min far, der var skovarbejder, så jeg kunne se faren for, at folkene skulle blive lemlæstede af den motorsav, hvis klinge allerede var slidt skæv af forkert anvendelse.

Jeg sagde det til akademikeren fra kontoret, men han

var jo meget klogere end mig. Så gik jeg ind, lånte en telefon og ringede til stadsingeniøren. Han blev helt opbragt, da jeg fortalte ham om det, og kom et par minutter efter i sin bil. Han stoppede hele foretagendet, for det var ikke meningen, at hele alleen skulle fældes, kun de første træer ind til Forstalle for at skaffe plads til nedkørslen til byggeriet. Det havde den fine akademiker fået i den gale hals, og stadsingeniøren var så ked af det skete. På min anmodning sendte han bud efter statskovfogeden og efter et par fagmænd. Men de fleste træer var skamferede og kun få står tilbage i dag.

Jeg var dengang inkassator for »Sønderjyden«, og da jeg kom op på redaktionskontoret og fortalte historien for redaktør Larsen-Ledet var det »gefundenes Fressen«. Der kom en længere historie i avisen med en overskrift om, at der var forskel på Kong Salomon og Jørgen Hattemager. I øvrigt trak den kommunens kortsigtede byplanlægning frem og at i en sag som den med træerne havde kommunen næsten fuldstændig skændet de fredede træer i alleen, så kommunen burde betale en bøde, der var mindst hundrede gange så høj, som den stadsingeniørkontoret havde pålagt os, da vi havde kappet lidt af grenene.

Sønderjydens artikel vakte stor ståhej i de borgerlige kredse. Sagen var det store samtalemønne i længere tid. Og kort efter artiklens fremkomst fik jeg da i marts 1969 et anbefalet brev fra rådhuset med en undskyldning og 100 kr til vores haveforening. Brevet var bilagt en skrivelse fra stadsingeniøren, som bad os om at indstille skydningen og at betragte det skete som en »happy end«. Måske fik sagen også betydning for det videre forløb i vores erstatningssag. For næste gang haveforeningens bestyrelse kom til møde igen på rådhuset, var de så flinke og medgørlige, og vi fik hvad vi havde forlangt i erstatning tidligere, og kommunen lovede at ville plante nye hække, anlægge stier og veje og sørge for en ordentlig afvanding. Men der var også

kommet en anden struktur i de forskellige udvalg på rådhuset og det var nogle andre hoveder, vi fik at se. Siden har vi fået lov til at blive og det er i de forløbne 15 år blevet til en køn og dejlig koloni, som vi stadig er meget glade for.⁹⁾

Far endte som socialist

Nu vil jeg slutte med at omtale fars død. Mine forældre afstod i 1920 deres ejendom til min bror Emil, købte et lille hus i Bevtoft og flyttede dertil. Mor var slidt op, knækket af sorg og modgang under Første Verdenskrig. Men hun nåede da at få fem gode år før hun døde i 1924, 58 år gammel. Far fortsatte sit gamle tækkearbejde, indtil han kom op i tresserne, og om vinteren havde han glarmesterarbejde og andre jobs. Han lavede f.eks. en røgeovn og fik godt at bestille med at røge flæsk og pølser.

Da Steinckes gode sociallov blev vedtaget i 1933, var far 66 år, og en dag sagde sognerådsformanden Wilken Nissen til ham: »August, du kan da få aldersrente«. – »Jeg kan vel også blive fri«, var fars svar. Da han fortalte mig det, var mit svar til ham »Far, du er en dum torsk«. Og vi mundhuggedes som vi tit gjorde i politik. Han var jo venstremand og hans ideal var H. P. Hanssen. Han havde været bonde og hans ord var altid: »Når bønderne har noget, så har vi alle noget«. Med vore forskellige politiske opfattelser tog vi mangan tørn, men vi var dog kloge nok til ikke at blive personlige uvenner over det. Når jeg var hjemme hos ham, kom der heldigvis tit en nabo. Naboerne ville gerne tjene en 25 øre på mig i skærvindsel, og det var de drevne til. Så glemte vi politikken imens.

Far kom også tit og besøgte os til glæde for vore børn. Men engang fik han et slemt maveonde og kom op på vort sygehus. Dr. Wollesen ville operere ham, men det satte far

sig imod. Jeg spurgte Wollesen, om han ville operere sin egen far i den alder. Det sagde Wollesen klart ja til, og så gik jeg ind til far og fik ham overtalt til operationen. Det blev en stor omgang og tog lang tid efter operationen. Men han bedredes og var en taknemmelig patient, som alle sygeplejersker var glade for. Han var dog hård ved sine medpatienter, når de vrøvlode over behandlingen og maden. Efter tre måneders forløb var han rask, men han var færdig med at tjene penge af betydning derefter, og hans beholdning svandt. Da jeg kørte ham hjem fra sygehuset, sagde jeg derfor til ham, at jeg nu ville gå til hans sognerådsformand og anmode om aldersrente til ham. Han tyggede lidt på svaret og sagde så ja.

Sognerådsformanden i Bevtoft var flink og sagde, at far kunne få aldersrenten straks og endda med tre måneders tilbagevirkende kraft. Han tog pengene af kassen og med de forskellige papirer gik vi hjem til far. Far lavede endda rigtig op, fandt flasken på hylden ned, og så fik vi os en god kaffepunch og sagde skål for Steinckes sociallov.

Der gik nogle år, og under Anden Verdenskrig mindskedes vore penges værdi, og efter Staunings død blev vilkårene for de gamle ringere. De begyndte at lave pensionistforeninger, og her i Aabenraa var Nis Toft den første til at gå i spidsen for dem. Han var selv oppe i alderen og havde opgivet sin redaktørpost, men havde stadig sin gang på bladkontoret. En dag kom far på besøg og snakkede om en pensionistforening. Jeg havde længe sagt til ham, at som pensionist kunne han da ikke stemme på bønderne. Hans aftægt fra den lille gård, han engang havde haft, var væk efter at der var lagt en flyveplads hen over dens jorder. Så der var ikke så mange penge til ham. Jeg sagde også tit til ham, at rigtig bonde havde han jo aldrig været, for han havde jo ikke haft folk ansat, og at han som arbejder havde mange penge til gode af samfundet. Den dag, han kom, sagde han »Nu er jeg socialist,

Marius, og stemmer dér til jeg dør«. Jeg følte det som en stor ånerkendelse af ham efter vore mange politiske diskussioner. Vi gik bagefter op til Nis Toft for at aftale en dag, hvor han og jeg skulle køre til Bevtoft. Far ville i mellemtiden agitere for et møde i forsamlingshuset. Der kom en snes stykker til mødet og Nis Toft gjorde rede for, at sammenhold er styrke for pensionisterne. Han havde taget eksemplarer af foreningslovene med, og da de tilstedeværende var positive, enedes man om at nedsætte et udvalg, der kunne indkalde til en stiftende generalforsamling. Hver af dem skulle agitere for sagen, så de kunne få alle i sognet med. Denne forening var far formand for til sin død i 1950.

Efterskrift

Hermed slutter mit panorama over de trefjerdedele af det 20. århundrede. »Det sete afhænger af øjnene der ser det« plejer man at sige, og med mine øjne har det været set fra neden. Det der er skrevet om vor landsdel i denne periode har ellers været af forfattere og akademikere, kun sjældent af dem der er de små i samfundet. Men den side af historien skal også fortælles.

Når jeg tænker på, hvad der er sket af udvikling i løbet af min livstid, så er det imponerende, fra de første cykler, biler, telefoner og så videre og frem til idag, hvor jeg sidder foran fjernsynet. Meget af dette har betydet en lettelse i arbejdet, sammenlignet med min barndom, hvor småfolk måtte rydde heden med hakke, skovl og spade, eller med et ko-forspand foran en plov.

Samtidig er krigene og militæret også blevet stærkt ændrede og det er forfærdeligt, hvad der er sket. Flyvemaskiner, tanks og giftgas blev anvendt og selv om der blev fremstillet gasmasker, var der mange ellers nogen-

lunde uskadte, som fik mén netop af gassen, og som døde i en tidlig alder efter hjemkomsten. Det er nok ikke mange generationer, der har oplevet ti års samlet krig i deres tilværelse, som jeg har gjort det. Desværre er troen på en varig fred jo heller ikke blevet styrket i de senere år. Jeg vil nødig opleve mere af den slags.

Men der er ellers sket mange fremskridt i løbet af det liv, som jeg kan glæde mig over. Desværre er der også gået noget tabt. Det smerter mig, at det gode håndværk og småhandelen i den grad bliver fortrængt i dag. Det var en nydelse ved århundredets begyndelse at stå i et smedeværksted og se smeden lave et smukt stakit, at se en bødker lave en trebenet vaskebalje, en snedker lave møbler med fint snoede ben eller en hjulmager fremstille et hjul. Det kunne også være en slagter, der i sit eget slagteri parterede et dyr, han med kenderøjne havde købt hos en bonde, eller den lille købmand bag disken med sække med ris, mel, forskellige gryn og med klipfiskene hængende ved diskens side.

For mig selv var der stor arbejdsglæde i det forskelligartede mejeriarbejde, både når jeg hev 800 til 1000 pund smør ud af kærnen og vejede det af og pakkede det i sirligt rene dritler til eksport eller med to skeer pakkede det i et og to pundes pakker til hjemmesalg, og så dertil kunne nyde en slurk frisk kærnemælk. Det er også med glæde at jeg mindes, hvordan jeg stod ved et ostekar med 2000 liter mælk og målte temperaturen, prøberede mælkenes fedthedsgrad og tilsatte osteløbe. I en to-tre timer kunne jeg være beskæftiget med at frembringe dejlige oste i forme, sætte dem i pres og pleje dem i saltlage. Efter vending og vask i omtrent seks uger var de tjenlige til eksport. Det var godt gammeldags håndværk, hvor der skulle arbejdes med fingerspidsfornemmelse for at det skulle blive et godt resultat.

For mig ville det ikke være noget idag, hvor mejerierne

er blevet fusionerede til store foretagender. Der bruges mejeriarbejdere uden uddannelse, der ledes af akademisk uddannede, som selv står med opskriftsbogen i hånden. Det gælder nok mange steder, at arbejdsglæden er gået fløjten og ligeledes det personlige samarbejde med ens makkere på arbejdet. Enhver tænker i dag kun på at tjene penge, helst så mange som muligt på andres indsats, og så få tidligt fyraften og køre hjem i en bil der gerne skal være dyrere end naboens. Det hænger også sammen med det akkordræs, jeg for længe siden indså det farlige i.

Blandt mine glæder er, når jeg møder en ung mand, der hilser på en og som kan huske sin tilværelse i DUI. Det kan knibe for mig at kende ham med fuldskæg, men det varmer et gammelt hjerte, når man får et bevis for at man har ydet en indsats for de små i samfundet. Så retter man den halvkrumme ryg.

Så vil jeg da slutte med den betragtning, at min kone Anna og jeg er meget taknemmelige for, at vi haft vore økonomiske modgangsår i vore yngre dage og ikke på vore gamle. At vi har fået et godt otium, skyldes folkene i ét parti, og det har min kone og jeg støttet i vort 55 års samliv og det bliver vi ved med, så længe det er os forundt at leve. Partiets politik er på nogle områder ikke den samme som Staunings og Steinckes, men det må vi vel tilskrive de ændringer der er sket overalt. Vi kunne ønske os lidt mere tilfredshed i befolkningen, for alle skulle kunne have det godt, hvis de indrettede deres levevis efter deres muligheder. Vi må værne om vore gode »nære ting« og ikke drikke så meget af misundelsens bæger. Det idealistiske ønske som Grundtvig skrev om, at få har for meget og færre for lidt, er nok uopnåeligt. Trods mange økonomiske skuffelser og altid henvist til lavtlønnet arbejde, har min kone og jeg klaret os godt og vi er taknemmelige. Vi siger videre med Grundtvig: vi er ikke skabte til højhed og blæst, ved jorden at blive det tjener os bedst.

Noter

1. Valgene til den preussiske landdag var indirekte, alle selvstændige mænd over 24 år havde valuret, men valgmændene valgtes i tre klasser, hvis første klasse dannedes af de højstbeskattede vælgere, der betalte 1/3 af distriktets skat, anden klasse af de skatteydere, der derefter betalte den næste tredjedel, tredje klasse af resten. Hver klasse valgte så en eller to valgmænd, idet det var fastsat, at der så vidt muligt skulle vælges 3 eller 6 valgmænd i hvert distrikt. Der skulle vælges en valgmand for hver 250 indbyggere. Alle afstemninger var offentlige.
2. »Wornpeng« = »hornpenge«: penge for at trække et kreatur.
3. På grund af dommer Hahn navn (hane) kaldte danskerne indbyrdes de tyske for »kokkemænd« = haner.
4. Axel Henningsen giver i sine erindringer »Aus einem Leben in zwei Kulturen«, Flensborg 1959, et interessant billede af sin tid i Skrydstrup. Her anfører han, at han søgte fra Skrydstrup til Altona i 1910 af uvilje mod miljøet i Skrydstrup, som var opsplittet i en dansk og en tysk lejr uden noget lokalt fællesskab. Medvirkende hertil var, at præsten kun talte dårligt dansk og var så upopulær, at der ofte ikke kom en eneste til gudstjeneste.
5. Se nærmere om pastor Schmidt i Paul Nedergaard (red.): En dansk præste- og sognehistorie, Sønderjylland I, 1972, s. 131f.
6. Der er sikkert tale om det meget omtalte danske nazi-stævne på Galgebakken d. 29. juli 1934. Pastor Malling prædikede om formiddagen på Galgebakken for ca. 300 stormtroppsmænd, og om eftermiddagen talte Frits Clausen for henvend 2000 fremmødte. Der sluttedes med en gigantisk labskovs.
7. Se nærmere om pastor Mallings karriere, hans tidlige brud med Frits Clausen og hans store arbejde som salmehistoriker i Dansk Biografisk Leksikon bd. 9, 1981, s. 376f.
8. Telefonmontør Egon Nørgaard var aktiv jernbanesabotør og udgav »Budstikken«, det eneste illegale blad, som under krigen blev udsendt i Åbenrå-området. Han blev arresteret 18. okt. 1944 og skudt af tyskerne på Skrydstrup flyveplads.
9. Se om kolonihaver i Åbenrå i øvrigt Georg Buchreitz: Hjelmhaverne i Aabenraa, 1981.
10. I 1892 beskrives ejendommen på følgende måde: »Hus med gårdsrum og have, i et plan, massive mure, stråtag, dårlig vedligeholdelsestilstand. Består af en opvarmbar stue, et ikke-opvarmbart kammer, køkken og forstue. Ikke forsikret. Bemærkninger: haven sydøst for huset er ca. to ar stor. Skorstenen er sammenstyrtet, hvorfor det af politiet er forbudt ejeren at bebo huset for tiden« (LA Åb Haderslev amtslandinspektorat lb. nr. 40).

Personregister

- Ahrensberg, Hans 88
Andresen, Jep 75
Bertelsen, Christian 51
Boeck, Holger 87, 88
Bredsdorff, Peter 96
Brodal, J. 75
Buchreitz, Georg 93–94, 96
Carlsen, Svend »Lubri Gas« 76
Clausen, Frits 74f
Clausen, Nis 36
Dall, Peter 68
Damm, Bendix 72
Fink, Holger 85, 86, 93
Fischer, Bernhard 39
Fischer, Christoffer 75
Flade, Karl Adolf 89
Flade, Mariechen 90
Flechtner, Wilh. 68f
Gorrsen, Peter 90
Gram, Hans 50
Groth (kommuneforstander, Skrydstrup) 31, 39, 52
Gubi, Anton Sørensen 43
Gubi, Hans Henrik 19
Gubi, Ogge 13, 55
Hahn, John Henri 22
Hansen, H. C. & Ella 61
Hansen, H. P. 89, 90
Hansen, Kr. 91
Hanssen, H. P. 21, 25, 30, 56
Harms, H. 73
Hedtoft, Hans 61
Hende, Asmus 72
Henningsen, Axel 35f
Holm, P. 80
Jakobsen, Hans 78
Jansson, Charles 66f
Jensen, Andreas 50, 53f, 56, 57f
Jepsen, Peter 65
Jessen, Rasmus 89, 90
Juhl, Jeppe 87

Jørgensen, Fritz 76
 Jørgensen, Lars 76f
 Knudsen, Anton 73
 Knudsen, Mathias 68
 Kock, Christen Hansen 66, 67
 Larsen-Ledet, Clement 98
 Lorenzen, Georg 44
 Lund, Svend 78, 79
 Malling, Anders 75
 Mortensen, Peter Hansen 63
 Munch, Peter 62
 Møller, Peter N. 36ff, 38f
 Nielsen, Andreas 68
 Nielsen, Chr. 73
 Nissen, Wilken 99
 Nørgård, Egon 85
 Nørgård, P. (Stjernen) 80
 Paulsen, Chr. 68
 Petersen, Andreas 85, 90
 Petersen, Thade 40
 Poulsen (mejeribestyrer, Skrydstrup) 50
 Rossen, Jens 13, 47
 Schildt, Anna f. Ohlsen 63, 64, 69f, 71, 79, 89, 103
 Schildt, Anton 7, 28–29, 40
 Schildt, Christoph Heinrich August 7–26, 28f, 32, 39, 43, 46, 48, 49,
 59, 66, 70, 83, 99–101
 Schildt, Emil 7, 10, 19, 29, 32, 38f, 41, 99
 Schildt, Maren Hansen f. Gubi 7, 9, 11–16, 20, 39, 42, 56, 63, 83, 99
 Schildt, Maria 7
 Schildt, Nicolaus Peter Geertsen & Anne Maric f. Schulz 9, 20,
 23–26, 48
 Schildt, Peter 7, 28, 30ff, 70
 Schlichting, J. H. C. 35, 36
 Schmidt, N. H. 40, 42
 Schmidt, Hans Jørgen 34
 Schmidt, Jørgen (Glasergård) 18, 30
 Schmidt, Theodor 30, 34, 36–40, 41, 42
 Sievers, Chr. Nik. Hans 34–36, 39f
 Starcke, Viggo 64
 Stauning, Th. 79f
 Sørensen, Helga 45
 Teichert, Frits 90
 Thielsen, Niels 47
 Toft, Nis 79, 100f

Vejbøl, Martin & Sophie Hansen 7, 12-13
Woldiderich, E. 76
Wolf, Chr. 76
Wollesen, Jens 99f
Wrang, Johan 30
Uetzmann (Ortskommandant, Åbenrå) 87, 90

SØNDERJYDSKE LEVNEDSLØB

I denne serie er hidtil udkommet:

Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie. Udsolgt.

Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Udsolgt.

Morten Kamphövener: Skrumsager. En sønderjysk fører. Udsolgt.

Th. Kaufmann: Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet. Udsolgt.

Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Udsolgt.

Frederik Høyberg: Gennem 80 år. Udsolgt.

Andreas Øster: Barn i Herrnhuternes Christiansfeld. 2. oplag. Udsolgt.

Jens Bladt: Alsiske minder. Udsolgt.

H. Gjessing: Drengår og manddomsvirke i Tønder. Udgivet ved Peter Kr. Iversen. Indb.

I. J. I. Bergholt: Pligtens vej. En sønderjyde i 1. verdenskrig. Udsolgt.

J. N. H. Skrumsager: Ane Marie Skrumsager. Udgivet ved Dorrit Andersen. Indb.

Jens Bladt: – og så blev jeg folketingsmand. Indb.

Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå. Indb.

Peter Beck: Dansk dreng i Sundeved. Udsolgt.

Peter Beck: Ung mand fra Sundeved. Udsolgt.

J. H. Jensen: Landsbylærer i genvundet land. Indb.

Peter J. Møller: Haderslevdreng mellem dansk og tysk. Indb.

Edith Bergholt Andersen: Kroen i Halk og kredsen omkring den. Indb.

Nr. 19. Hans J. Hansen: Alsisk landmandsvirke. Indb.

Nr. 20. Hans J. Muusmann: Stavedskov – Ejstrup – Kragelund. Indb.

Nr. 21. Marius Schildt: Et jævnt og virksomt liv. Indb.

Enhedspris for medlemmer indtil nr. 19 incl. 25,- kr. pr. bd.

Normalprisen er 45,- kr. Nr. 20 og 21 koster for medlemmer kr. 30,-, normalpris kr. 50,-. Priserne er incl. moms.

Bøgerne fås ved henvendelse til Historisk Samfunds ekspedition,
Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

Marius Schildt:

ET JÆVNT OG VIRKSOMT LIV

Forfatteren er født i 1901 i Bevtøft sogn, og han voksede op på en lille hedejendom nær Skrydstrup. Han fortæller uhøjtideligt om de fattige levevilkår før 1. verdenskrig, om skolegang og om det danske barndomshjems konflikter med gendarm og sognepræst. Som mejerielev oplevede Schildt forsyningsvanskelighederne i de sidste krigså. og som mejerist rundt om i Sønderjylland lærte han de vanskelige vilkår i 1920'erne at kende.

Siden 1929 har forfatteren boet i Åbenrå. Herfra fortæller han om arbejdsløshed og nationale spændinger og om besættelsestidens modstandsarbejde. Schildt deltog gennem årtier aktivt i socialdemokratisk arbejde. Hans erindringer giver et tværsnit gennem 3/4 århundredes historie. Han ser på udviklingen med andre øjne end flertallet af forfatterne i de tidligere bind af »Sønderjyske Levnedsløb«.

Forsidebilledet:

Forfatteren på Torsager mejeri i 1919-20.